

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ ПРАВА
ЦЕНТР ПРОБЛЕМ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ У СПОРТІ

монографія

2021

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ ПРАВА
ЦЕНТР ПРОБЛЕМ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ У СПОРТІ

МОНОГРАФІЯ

2021

РЕЦЕНЗЕНТИ

- Ярошенко О.М.** член-кореспондент академії НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
- Запара С.І.** доктор юридичних наук, професор, професор кафедри приватного та соціального права юридичного факультету Сумського національного аграрного університету
- Базильчук О.В.** доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичної терапії, ерготерапії Хмельницького національного університету

Забезпечення соціальних прав у спорті: монографія/За заг.редакцією академіка НАПрН України, д.ю.н., професора М.І. Іншина та д.ю.н. Я.Я. Мельника. Вид-во «Освіта України». Київ, 2021. 272с.

Дане монографічне дослідження є першою комплексною науковою працею, яка присв'ячена проблемам забезпечення соціальних прав у сфері спорту.

У монографії комплексно аналізуються філософсько-правові та доктринально-соціальні основи природи соціального та спортивного права. Розкриваються питання соціального навантаження на спортивне право соціальної складової, при цьому, досліджуються проблеми норм соціального права та міжнародних і національних джерел (форм) права у сфері спорту. Приділяється значна увага інклюзивним підходам до забезпечення соціальних стандартів у сфері спорту. У монографії доволі вдало та послідовно досліджено гендерні аспекти забезпечення спортивних прав, що створило умову ґрунтовно розкрити питання мобінгу та булінгу у сфері спорту. Авторами монографічного дослідження розкривається потенціал юрисдикційних форм захисту соціальних прав у сфері спорту, охорони трудових прав спортсменів, акцентується увага на його проблемах та колізіях.

Монографічне дослідження буде цікавим в першу чергу молодим вченим та викладачам юридичних ЗВО та ЗВО напряму фізичної культури та спорту, а також керівникам спортивних організацій, установ, власне як усім тим, хто цікавиться суміжними проблемами цивільного, соціального та спортивного права.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ФЕНОМЕН СПОРТУ ТА ЙОГО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА	9
1.1. Спорт як соціальний феномен права: безпековий аспект	9
1.2. Антрополого-правовий дискурс про функції соціального права у сфері спорту	19
1.3. Спорт як складова правової культури стійкого громадянського суспільства	25
1.3.1. Неолімпійські види спорту у міжкультурному діалозі: виникнення, розвиток та правова проблематика	35
1.4. Методологічні проблеми соціального та спортивного права: міждисциплінарний аспект	41
РОЗДІЛ 2. ДЖЕРЕЛА СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА У СФЕРІ СПОРТУ	53
2.1. Соціальна норма у структурі спортивного права	53
2.2. Національні джерела (форми) права що забезпечують правове регулювання соціальних відносин у сфері спорту	59
2.3. Міжнародно-правове регулювання соціальних відносин у сфері спорту	66
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО- ПРАВОВІ ТА ЦИВІЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ СПОРТУ	72

3.1.	Особливості соціально-трудо­вих відносин у сфері спорту	72
3.2.	Основні проблеми забезпечення соціального права на здоров'я та освіту спортсменів	82
3.3.	Соціально-правові та цивілістичні проблеми договір­ного та позадоговір­ного регулювання прав спортсменів	94
3.4.	Соціально-правові ризики у сфері спорту в межах договір­ного права	103
3.5.	Огляд деяких проблем обов'язкового страхування спортсменів вищих категорій	116
РОЗДІЛ 4.	ІНКЛЮЗИВНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ У СПОРТІ	135
4.1.	Правові основи інклюзії у фізичному вихованні та спорті	135
4.2.	Види інклюзії у фізичному вихованні та спорті та правові способи її забезпечення	146
4.3.	Забезпечення права на фізичне виховання та спорт дітей	154
4.3.1.	Забезпечення права на фізичне виховання і спорт дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	161
4.4.	Забезпечення права на фізичне виховання та спорт осіб по­хилого віку	169
4.5.	Забезпечення права на фізичне виховання та спорт осіб із обмеженими можливостями	177
РОЗДІЛ 5.	СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРУ ТА ГІДНОСТІ СЕРЕД СПОРТСМЕНІВ	185

5.1.	Гендерна рівність як стандарт забезпечення права на фізичне виховання та спорт	185
5.2.	Мобінг і булінг у сфері спорту та проблеми правового супроводу спортсменів	195
5.3.	Феномен мобінгу у спорті та його соціально-правові наслідки на ефективному формуванні та становленні спортсменів	204
РОЗДІЛ 6.	ПРОБЛЕМИ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ФОРМ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ У СФЕРІ СПОРТУ	213
6.1.	Захист трудових прав спортсменів	213
6.2.	Право працівників на участь у спортивних змаганнях: соціально-правовий механізм захисту	226
6.3.	Проблеми ефективного захисту соціальних прав дитини від булінгу у сфері спорту	234
6.4.	Органи здійснення спортивного правосуддя	241
ПІСЛЯМОВА		252
АВТОБІОГРАФІЧНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ МОНОГРАФІЇ		260

ПЕРЕДМОВА

Від перших олімпійських ігор до сьогодні, соціальний ефект від спорту зберіг своє соціальне та культурно-правове значення. Щоправда, спортивні досягнення спортсменів, які змагалися за першість, спершу мотивувались збереженням не стільки соціального життя, скільки зародженням соціальної культури, а, згодом – соціальним ефектом для підняття авторитету країни. Звісно, їх досягнення у всі часи, тісно залежало не тільки від фізіологічних можливостей спортсмена, алей забезпеченням соціальних можливостей спортсменів обумовлених природньою здатністю відобразити внутрішні сили, бути соціально благополучним, захищеним. Рівень його, у різні часи був різним.

Сакральний погляд на сферу спорту «читається» на сьогодні через призму транскрипції природнього, соціального.

Досягнення спортивних результатів, завжди відбивало відповідний соціальний ефект для суспільства. Наявність чи відсутність здорового суспільства нерозривно пов'язане ні тільки із збалансованими формами технологій у спорті, але й здатність правопорядку забезпечувати соціально-правовий мікроклімат для спортсменів.

На сьогодні, у розвиток світової пандемії, її хвиль, мутацій вірусу, гостро постала проблема забезпечення соціальних прав у сфері спорту.

Людина, окремі соціальні групи, суспільство тієї чи іншої країни, зіштовхнулось із проблемами обмеження не тільки в пересуванні, обмеженні соціальних контактів, алей занять спортом та фізичною культурою, що позначилось на дисбалансі соціальних відносин та комунікації. А посеред спортсменів – це призвело до безробіття, втрати кваліфікації та позбавлення повноцінного соціального життя та соціального благополуччя.

Очевидно, що не тільки пересічні громадяни (особи які займаються фізичною культурою), позбавлені чи то обмеженні в праві на дозвілля, на здоровий розвиток своєї особистості, але й безпосередньо під кут проблеми

«потрапили» самі спортсмени, а також їх роботодавці (спортивні організації). Адже «диктат» обмеження соціальних прав у спорті, призвели до непоправних втрат у цій сфері. Як наслідок, нівілювалися соціальні гарантії закріплені державою на конституційному рівні, посеред яких – право на працю та достойний заробіток; відбувся зрив спортивних контрактів, виникла потреба соціального утримання спортсменів; постала наявною відсутність належних умов реабілітації спортсменів тощо. Такі тенденції свідчать й про втрату галузю своєї привабливості, а для країни – спортивного (олімпійського) статусу, резерву. Відбувся негативний стрибок й в економічно-спортивній сфері через зазнання економічних втрат галузю, а сама галузь – почала розбалансовуватись у втраті людського потенціалу, і, що головне – первинної ланки – спортсмена, як соціального зв'язку із проекцією на здоровий спосіб життя людей в країні. В слід за цим, виникла тендеція до асоціальних ефектів в країні.

Від часті слід додати і те, що переймаючись проблемами соціальних прав у сфері спорту, постає за очевидне, що ті чи інші проблеми дістають філософське забарвлення.

Філософія спорту, а точніше – практична філософія спорту, безумовно має витоки соціально-правової природи, позначаючись не стільки юридично-соціальною еквілібристикою, скільки здатністю до точного прогнозу та аналізу соціально-правових взаємозв'язків у сфері спорту та прогнозом розвитку в потенції спортивного права завдяки охороні та забезпеченню соціальних прав.

На сьогодні, в Україні, масовий, професійний спорт, дитячий та юнацький спорт, потребують врегулювання насамперед до європейських стандартів.

Для приведення сфери спорту до соціальних стандартів в межах євроінтеграційних програм, слід провести детальний аналіз сфери забезпечення соціальних прав у спорті, що і постає предметом даного дослідження.

Авторський колектив сфокусував свій погляд на ключових філософсько-правових та теоретико-методологічних проблемах соціальних прав у сфері спорту на міждисциплінарному та галузевому рівнях, виходячи із доктринальних

доробок, нормативно-джерельної бази, а також проблем реалізації та захисту соціальних прав у сфері спорту.

Авангард соціальних прав, який закріпився в правовій доктрині України, надав авторам монографічного дослідження можливість всебічно подбати про вирішення проблем практичного характеру при забезпеченні соціальних прав у сфері спорту.

З повагою до читача,

академік Національної академії правових наук України,
завідувач кафедри трудового права
та права соціального забезпечення, директор Центру проблем
імплементції європейського соціального права Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
професор, доктор юридичних наук,
заслужений юрист України

Микола ІНШИН

РОЗДІЛ 1

ФЕНОМЕН СПОРТУ ТА ЙОГО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА

1.1. Спорт як соціальний феномен права: безпековий аспект

Дослідження у сфері права, як і пізнання тенденцій його розвитку, уособлюють певний змагальний процес, який за своєю ідеєю повинен відображатися виходячи із перманентної потреби людини стати кращим, досконалішим, розвивинутись. Відсутність цього – може характеризуватись як соціальна аномалія суспільства, його криза, застій. Спорт – дорівнює змагальність та ментально-здорові ідеї в розвитку суспільства.

Сфера спорту – це перш за все соціальна сфера, обумовлена природою та фізіологічно-соціальними властивостями людини. Проявляється вона насамперед в силу феномену природнього права, яке зумовлене природо-правовими можливостями людини об'єднати результати змагань та культури у «піках» фізіологічного, психологічного та соціального буття людини. Такі особливості постають як певний «позитивний згусток» волі та можливостей людини, її віри та вироблення семіотичної моделі культури, демократичних засад розвитку суспільства, вміння доводити перемоги не війною, горем, зброєю та кривавими розправами над суперником, а, виключно зусиллями за рахунок внутрішніх сил та резервів. Генетично, в такому процесі людина постає як апогей гармонії із природою, а спортсмени та їх колективи – як дипломати суспільних відносин здорової нації.

Спорт – може дорівнювати соціально-правовому, як і асоціально-правовому явищу. Його феномен у праві, з точки зору соціального права є мало дослідженим, а в Україні – фактично не дослідженим. Це пояснюється відносно молодого доктринальної концепцією цивілістів-дослідників, навести спробу

заглибитись у світ ідей приватного та публічного, природного та позитивного аспекту характеру феномену спорту.

З.П. Дубінська, розглядаючи проблеми регулювання правовідносин у сфері спорту в Україні пропонує вважати «*спортивне право*» складним міжгалузевим інститутом права, міжгалузєвою підсистемою, що є сукупністю відносно відособлених правових норм кількох галузей права, які регулюють певні групи взаємозалежних суспільних відносин у сфері фізичної культури та спорту.¹

За дефініцією, «*соціальне право*» – це самостійне структурне утворення, нарівні з такими структурами як приватне та публічне право. На сьогодні, як відмічається в енциклопедичній довідці, соціальне право формується під впливом соціальних, економічних та інших чинників об'єктивного порядку, що пов'язані із ринковими та перехідними процесами у сфері публічних та приватно-правових інститутів системи права. Адже соціальне право призначене для реалізації і захисту не тільки індивідуальних прав громадян, а й їх сукупної охорони. Зокрема, до переліку галузей права, які становлять соціальне право, відносять: право соціального забезпечення, трудове право, екологічне право, земельне право, медичне право, освітянське право, житлове право.²

Як бачимо, міжгалузєвість та міждисциплінарність притаманна обом сферам права. На наше переконання, до *системи соціального права слід відносити й спортивне право*. Адже зазираючи в історію «*соціального*», «*спортивного*» та «*змагального*», не було б зайвим вказати на певні антропологічні розвідки, які проведені відомим філософом та психологом – Еріхом Фроммом. Це надає змогу більш глибоко зрозуміти не тільки природу конфлікту у праві, алей причини появи соціального, безпечного, в тому числі охопивши сферу спорту як соціального феномену.

¹Дубінська З.П. Особливості регулювання правовідносин у сфері спорту в Україні: теоретико-правовий підхід: дисерт. ...на здоб. наук.ступ. докт.філос.-і. /З.П. Дубінська. 081–Право. Львівський державний університет внутрішніх справ. Л., 2021. С.29

²Велика українська юридична енциклопедія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020: Право соціального забезпечення/ редкол.: М.І. Іншин (голова), О.М. Ярошенко (заступник голови), Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, Н.М. Вапнярчук. 2020. С.707

Так, Еріх Фром досліджуючи проблеми «здорового суспільства» зазначає, що перш ніж приступити до обговорення поняття соціальна паталогія, слід ознайомитися деякими даними, які надають можливість розмірковувати про обсяги розповсюдження індивідуальної паталогії.³

Отож, Еріх Фромм, досліджуючи проблеми анатомії людської деструктивності зазначає, що одним із джерел охоронної агресії є реакція людини щодо позбавлення її ілюзій. Це виникає тоді, коли хтось намагається «витягнути на світ Божий» його потяги та фантазії.⁴

Еріх Фромм розглядаючи людину від примітивних мисливців до сучасних інженерів, від землеробів епохи неоліту до представників урбаністичної цивілізації ХХ ст., зазначає, що якщо відповідальність за ворогуючу агресивність людини не можливо покласти на хижацький характер індивіду гомінідів, то, може бути існує який небудь людський предок – до історичний Адам, який несе відповідальність за «гріховність» людини? Розглядаючи у цьому ключі питання, Еріх Фромм, розмірковуючи над роздуми Уошберна, зазначає, що співробітники інституту останнього, вказують на те, що саме таким «Адамом» була людина-мисливець.⁵

Водночас, Е. Фромм, розглядаючи один із аспектів походження агресивності, цілком доречно звертає увагу на те, що психологія полювання та мисливця потребує більш ґрунтовного та глибокого дослідження. На цій проблемі, він зазначає, що перш за все, слід відмежовувати полювання як спорт та розваги певних елітарних груп (до прикладу, дворянство при феодализмі), від усіх інших форм полювання – від первісних мисливців, селян, захищаючих своїх вівців та кур, до окремих людей, які захоплюються полюванням.⁶

³Фромм Э. Здоровое общество/ Эрих Фромм; пер.с англ. Т. Т.Банкетовой. М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. С.9

⁴Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности/ Эрих Фромм. Пер. с нем. И англ. Запорожье: Биг-Пресс, 2021. С.198

⁵Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности/ Эрих Фромм. Пер. с нем. И англ. Запорожье: Биг-Пресс, 2021. С.125

⁶Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности/ Эрих Фромм. Пер. с нем. И англ. Запорожье: Биг-Пресс, 2021. С.129

«Елітарна охота», – зазначає Е.Фромм, – задовільняє лише потребу в проявленні влади та відомої долі садизму, яка є характерною для володарюючих еліт.⁷ Мотивом для полювання первісних людей було не бажання вбивати, а бажання вчитись та вдосконалювати свої вміння та навички, тобто, саморозвиток людини.⁸ Самі ж, соціальні відносини між членами мисливського суспільства вирізняються відсутністю «Табелів про ранги», навіть такої першості (лідераства) як у звірів не відстежується.⁹

Основоположним економічними факторами нового суспільства стали (Е.Фромм попередньо констатував, що людину можна використовувати в господарстві як знаряддя праці, тобто, те, що його можна перетворити в раба та експлуатувати) – посилення розділення праці, перетворення прибутку в капітал, а також потреба в централізованому обліку продукції. Як наслідок, один із перших ознак з'явилися класи суспільства. Домінуючі класи (превілійовані), які зосередили у своїх руках керівництво та організацію, отримували значно більший відсоток продукції; таким чином, їм вдалось забезпечити собі рівень життя, який був для більшості населення недоступний. Нижче стояли класи селян та ремісників. Ще нижче знаходились раби та військовополонені.¹⁰

Згодом, соціальні ж та політичні перемини в суспільстві супроводжувались глибокою трансформацією ролі жінки в суспільстві та фігури матері в релігії. Відтак, родючість землі перестало бути головним джерелом життя та всякої творчості; це місце тепер зайняв розум, абстрактне мислення, яке зумовило можливість появу різноманітних винаходів, технічних відкриттів, як і сама держава із її законами та нормами життя. Не материнське лоно, а розумне

⁷Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности/ Эрих Фромм. Пер. с нем. И англ. Запорожье: Биг-Пресс, 2021. С.128

⁸Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности/ Эрих Фромм. Пер. с нем. И англ. Запорожье: Биг-Пресс, 2021. С.130

⁹Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности/ Эрих Фромм. Пер. с нем. И англ. Запорожье: Биг-Пресс, 2021. С.136

¹⁰Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности/ Эрих Фромм. Пер. с нем. И англ. Запорожье: Биг-Пресс, 2021. С.158

мислення (дух) стало символом творчого початку – та тим самим владарююче положення в суспільстві перейшло до чоловіка.¹¹

Еріх Фромм підкреслює, що для мисливців та збирачів і ряду більш розвинутих первісних народів, було характерною ознакою відсутність деструктивності, в той же час коли, у ряді інших суспільств та в більшості цивілізованих соціальних систем деструктивна тенденція превалює над миролюбивою.¹²

Вже сучасний суспільно-економічний етап характерний формуванням умов інформаційного суспільства, філософсько-правовим підґрунтям якого залишається природно-правове вчення про права і свободи, а також концепція співвідношення держави і права.¹³ Концепція ліберального і соціально орієнтованого суспільства, вже на сьогодні заснована на пріоритетності в правовому статусі особистості, поряд з іншими правами і свободами, права приватної власності і свободи підприємницької діяльності, що в результаті істотно збільшує значення і місце категорій ризику та аномалій у юриспруденції та цивілістиці загалом.¹⁴

У сучасний період світової пандемії охопленої COVID-19, кожна людина повинна дбати про своє здоров'я та життя в особливому порядку.

Відповідно до ст.3 Конституції України на державу покладається обов'язок забезпечити безпеку, життя та здоров'я людини, як найвищі її соціальні цінності.

Відповідно до Міжнародної хартії фізичного виховання та спорту від 21 листопада 1978 року (*надалі* – Хартія) фізичне виховання та спорт, є тими засобами, завдяки яким відбувається збагачення ресурсів планети та пробуджується відповідальність за їх збереження і використання з найбільшою вигодою для всього людства.

¹¹ Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности/ Эрих Фромм. Пер. с нем. И англ. Запорожье: Биг-Пресс, 2021. С.159

¹²Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности/ Эрих Фромм. Пер. с нем. И англ. Запорожье: Биг-Пресс, 2021. С.174

¹³Аномалії в цивільному праві України: Навч.-практ.посібн. 2-ге вид., перероб.та доп./ за заг.ред. Р.А. Майданчика. К.: Юстініан, 2010. С.48

¹⁴Аномалії в цивільному праві України: Навч.-практ.посібн. 2-ге вид., перероб.та доп./ за заг.ред. Р.А. Майданчика. К.: Юстініан, 2010. С.50

За цією Хартією, кожна людина може володіти всіма проголошеними в ній правами та свободами, в незалежності від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного і соціального походження, майнового, станового або іншого положення. Кожна людина має основне право, яке виражається у доступі до фізичного виховання і спорту, необхідним для розвитку його особистості. Право розвивати фізичні, інтелектуальні та моральні здібності за допомогою фізичного виховання і спорту має бути гарантовано як в рамках системи освіти, так і в інших аспектах суспільного життя.¹⁵

Ігнорування вимог міжнародних норм або ж, невиправдана заборона зайняття фізичним вихованням та спортом у суспільстві актами державної влади, може супроводжуватись не тільки появою додаткових криз, алей впливати на соціальну стабільність держави, її безпекову складову в соціальній сфері.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 02.04. 2020р. №255 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» (із змінами від 11.) заборонено до 24 квітня 2020 р. «...б) відвідування спортивних та дитячих майданчиків...».¹⁶ Характеризуючи дану норму, варто вказати насамперед на те, що вона націлена своєю метою на регулювання того виду правовідносин, які охоплюються правовим регулюванням сфери спорту, і, зокрема – соціально-правової сфери. Водночас, вона містить імперативність законодавчого припису стосовно безумовного його дотримання, що, на нашу думку, вказує на те, що законодавець підійшов до цього питання не виважено з наступних міркувань.

¹⁵Міжнародна хартія фізичного виховання та спорту від 21.11.1978г. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_350

¹⁶Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Кабінет Міністрів України. Постанова від 02.04. 2020р. №255. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrm020420ayini-vid-11-bereznya-2020-r-211>

Так, термін «заборона» та «обмеження» у праві хоч визначається як безпекова¹⁷ термінологія, але тлумачиться по різному. Адже такі мають різний зміст та правове навантаження на регулювання правовідносин.

До прикладу, обмеження в українському словнику тлумачиться як «правило, настанова, що обмежує чий-небудь права, дії і т. ін.»¹⁸ А «заборона» – тлумачиться як «захист».¹⁹

Як додатковий аргумент означеного підходу, слід звернути увагу на концепцію *інституту обмеження* цивільних процесуальних прав, яка засновується на дії принципу пропорційності, що функціонально сприяє забезпеченню реалізації цивільних процесуальних прав у найбільш ефективний спосіб та формі.²⁰ Тому, очевидним є те, що дійсно, обмеження у праві, як правило не означає цілковитої заборони, в силу того, що не позбавляє, а лише призупиняє дію у тій чи іншій процесуально-правовій ситуації (процедурі) прав та обов'язків.²¹

В юридичній літературі до ознак правових обмежень відносять такі обставини, які характеризуються тим, що вони: містять інформацію про негативну правову реакцію у разі протиправної поведінки суб'єкта; виступають як загроза позбавлення певних цінностей (матеріально-правові – конфіскація майна; морально-правові – догана, обмеження); метою правових обмежень є *зниження* негативних проявів правового життя, забезпечення нормального здійснення суспільних відносин; закликотом утримання від небажаного для

¹⁷Див.: дисертаційне дослідження Я.Я. Мельника: Мельник Я.Я. Безпека цивільного процесу: теоретико-правове дослідження: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / Мельник Ярослав Ярославович; Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2019. С.435

¹⁸Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970—1980. Т.5. С.536; Обмеження – це... / Значення слова. URL.: <http://ukrlit.org/slovyk/%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

¹⁹Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970—1980. Т.3. С.26; Заборона – це... / Значення слова. URL.: <http://ukrlit.org/slovyk/%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0>

²⁰Мельник Я.Я. Безпека цивільного процесу: теоретико-правове дослідження: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / Мельник Ярослав Ярославович; Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2019. С.435

²¹Мельник Я.Я. Безпека цивільного процесу: теоретико-правове дослідження: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / Мельник Ярослав Ярославович; Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2019. С.435–436

суспільства вчинку.²² Отож, «зниження» правового життя, а не заборона є складовою обмеження, виступають як загроза певних цінностей тощо.

За сучасними європейськими стандартами обмеження (а)мають встановлюватися виключно законами; (б)бути пропорційними до визначеної конституцією і законами мети; (в)обґрунтовані публічними інтересами, необхідними для нормального функціонування демократичного суспільства, або захистом прав інших людей.²³

У частині 2 ст.29 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року закріплено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки тих обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.²⁴

Законом України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018р. (далі – Закон) визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони. Запроваджується й всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, при цьому, законодавець у такий спосіб вказує на забезпечення демократичного цивільного контролю над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони.²⁵

²²Оборотов Ю.М., Крестовська Н.М., Крижанівський А.Ф., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Державний іспит. Харків: Одісей, 2010. С.239; Мельник Я.Я. Безпека цивільного процесу: теоретико-правове дослідження: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / Мельник Ярослав Ярославович; Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2019. С. 417

²³ Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2015. С..60. Мельник Я.Я. Безпека цивільного процесу: теоретико-правове дослідження: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / Мельник Ярослав Ярославович; Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2019. С.417

²⁴Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948р.: Закон. Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015; Мельник Я.Я. Безпека цивільного процесу: теоретико-правове дослідження: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / Мельник Ярослав Ярославович; Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2019. С.418

²⁵ Про національну безпеку України. Верховна Рада України. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII.URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

За цим Законом національні інтереси України – це, насамперед, життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян (ст.1 Закону).

Відповідно до ст.3 цього Закону, основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є насамперед «верховенство права», підзвітність, «законність», «прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю» за функціонуванням сектору безпеки. А фундаментальними ж національними інтересами України є насамперед сталий розвиток ... громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та *якості життя населення*.²⁶

Виходячи із вищезазначеного можливо вказати на те, що Постанова КМУ від 02.04. 2020р. №255 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» є такою, що викладена у супереч міжнародним актам та Закону «Про національну безпеку». Вона й викладена в частині «фізичного виховання та спорту» без врахування доктринальних доробок у сфері права.

В межах попередніх *висновків*, варто зазначити, що перманентні кризові фактори, що супроводжують політичні режими держав та режими їх правопорядків, на сьогодні все частіше позбавляють їх своїх функцій, залишаючи наодинці кожну людину без засобів захисту та охорони та захисту у сфері фізичної культури і спорту в тому числі. Прірва факторів нестабільності зачіпає все частіше порушення прав і свобод людини і громадянина різних верств населення, а національна безпека держав та їх правова система, виявляються неефективними.

²⁶ Про національну безпеку України. Верховна Рада України. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII.URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

Врешті-решт, на нашу думку, у державі Україна потрібно подбати про вироблення концепції *«правової доктрини безпеки»*, у тому числі аби її сфера поширювалась на сферу спорту, соціальні правовідносини. Адже за ідеєю, саме вона може забезпечити гнучкі та оперативні механізми регулювання суспільних відносин. До прикладу там, де потрібно отримати швидкий результат оцінки ризиків та загроз у соціальному праві; там, де слід забезпечити подальше регулювання правовідносин у якості регулювання, зберегти гарантоване конституцією соціальне благо, забезпечити відповідний соціальний правовий режим. Втілити концепцію безпеки серед навчального процесу серед студентів-юристів, студентів-спортсменів, подати її як підвищення кваліфікації серед практиків – спортсменів, практикуючих юристів тощо. Це надасть можливість спільно/нерозривно/ розуміти *«право, як складову безпеки, а соціальне право як складову права на спорт у безпреці, а безпеку у сфері спорту – як складову соціального права»*.

1.2. Антрополого-правовий дискурс про функції соціального права у сфері спорту

Правовий простір неможливий в своєму існуванні без функціонального спрямування матерії права в конкретному суспільному напрямку. Без людини, суспільства, поза ними – права не має й існувати не може. Адже втрата «адресата» права, перетворює у порожнечу сферу будь яких його з об'єктів – благ, втрачається сенс механізмів правового регулювання; зникає функціонал його у розвитку, модифікації, призначенні. Зникають правовідносини. Зникає сам простір. Тому право – завжди соціальне.

Очевидно, що кожна галузь права характеризується певною специфічною функціональною покликанністю, тобто, призначенністю. Якщо право є соціальним феноменом, то і функція права у сфері спорту повинна зводитись щонайменше до постановки питань: для чого?, а, власне, з якою метою виникає необхідність вести дискурс про регулювання сфери спорту правом? І якщо так, то право дійсно виступає формою правового регулювання?; воно є соціальним регулятором відносин у сфері спорту?; чи, скоріш, простором для розвитку спорту як галузі?; або ж, все ж таки, воно функціонально спрямоване на забезпечення фізичного, фізіологічного чи то психологічного здоров'я людини, суспільства, здорової нації? І, зрештою, чи можливо уявити антисоціальну/асоціальну функцію права у сфері спорту?

На нашу думку, перш за все, відшукування відповідей на ці питання слід шукати не стільки у «комунікативному діалозі», не стільки у «регулятивному», «охоронному» чи то «забезпечувально-організаційному» діалозі функціональній спрямованості права, скільки у постановці питання під призмою антропологічного сенсу буття права як соціального феномену.

Соціальне право, як комплексна галузь права, покликана врегульовувати питання правового регулювання, що витікають із трудових правовідносин,

правовідносин соціального захисту населення, страхових та житлових правовідносин тощо.

Українська держава, в удосконаленні формування функціональної спрямованості своєї системи права підписала надважливий документ – Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Відповідно до цієї Угоди, на Україну покладено ряд завдань, які необхідно виконати. Такі завдання визначаються комплексними функціональними напрямками, адже охоплюються соціальною сферою, сферою спорту, сферою освіти. Вони є взаємопов'язаними та пересікаються у правовому сенсі на міждисциплінарному рівні. До таких завдань зокрема віднесено²⁷:

- а) покращення якості людського життя;
- б) протистояння спільним викликам, зокрема глобалізації та демографічним змінам;
- в) збільшення кількості та покращення якості робочих місць з гідними умовами праці;
- г) сприяння розвитку соціальної та юридичної справедливості у контексті реформуванні ринку праці;
- д) сприяння створенню на ринку праці таких умов, які б поєднували гнучкість та захищеність;
- е) покращення рівня забезпечення охорони здоров'я та безпечних умов праці, зокрема шляхом проведення навчання і тренінгів з питань охорони здоров'я та безпеки праці, сприяння реалізації превентивних заходів, попередження ризиків великих аварій та управління токсичними хімічними речовинами, а також обмін доброю практикою та результатами досліджень в цій сфері;
- ж) посилення рівня соціального захисту та модернізації систем соціального захисту, зокрема щодо якості, доступності та фінансової стабільності;
- з) скорочення бідності та посилення соціальної єдності;
- и) забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей для чоловіків та жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень;
- к) подолання дискримінації в усіх її формах та

²⁷Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014р. URL.: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

проявах; п) посилення можливостей соціальних партнерів та сприяння соціальному діалогу (стаття 420 Угоди). Водночас Угодою й визначено, що: сторони співробітничать у галузі спорту та фізичної культури з метою сприяння розвитку здорового способу життя серед людей різного віку, просування соціальних функцій та освітніх цінностей спорту, а також, в боротьбі із загрозами для спорту, наприклад з допінгом, договірними матчами, расизмом та насильством; забезпечують співробітництво й, зокрема ... за такими напрямками: популяризують а) фізичну культуру та спорт через освітню систему у взаємодії з державними установами та недержавними організаціями; б) заняття спортом та фізичною культурою як способом сприяння здоровому способу життя та загальному процвітанню; забезпечують с) підвищення рівня національної компетенції та вдосконалення системи кваліфікацій у галузі спорту; сприяють d) інтеграції людей з розумовими та фізичними вадами через заняття спортом; впроваджують механізми e) боротьби з допінгом; f) боротьби з договірними матчами; g) безпеки під час великих міжнародних спортивних подій (стаття 441 Угоди).²⁸

Відповідно до ст.49 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» держава покликана забезпечити тренерам та іншим фахівцям у сфері фізичної культури і спорту: створення належних умов для праці, відпочинку, медичного обслуговування; підвищення кваліфікації один раз на п'ять років; правовий та соціальний захист; компенсації, встановлені законодавством про працю; призначення і виплату пенсій відповідно до закону; встановлення надбавок за спортивні звання в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.²⁹

З огляду на наведені нормативно-правові акти, правове регулювання сфери спорту та сфери соціального права, очевидно, є генетично взаємопов'язаними. Сфера спорту визначається у правовій та соціальній державі насамперед

²⁸Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014р. URL.: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

²⁹Про фізичну культуру і спорт. Закон України від 24 грудня 1993 року № 3808-XII. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>

спільним правовим простором, ним охоплюється й соціальна сфера. Саме ж право, як *над* феномен, в антропологічному сенсі – покликане надати можливість осмислити як соціальну функцію спорту для людини, суспільства, держави, так і визначити критерії буття людини у сфері спорту. З антрополого-правової точки зору, одним із таких критеріїв є очевидно той, який вказує на створення/забезпечення належних соціально-правових умов для осіб, які займаються фізичною культурою та спортом.

Немало важливою для аналізу є інша думка, а скоріш, напрямок, що дає можливість пізнати причини та зв'язки спорту із забезпеченням правопорядку та здоровим суспільством. По суті охарактеризувати сферу спорту та сферу рівня соціального права у прогностичній функції права.

Так, німецько-американський філософ, соціолог, засновник психологічних та антропологічних учень – Еріх Фромм, у своїй праці «Анатомия человеческой деструктивности» тезисно поєднував психологію полювання та мисливців із спортом, та як розважання елітного.³⁰ В антропологічному сенсі їх зміст він поєднував із такими феноменами як агресія, війни, суперництво, захисною функцією агресивності людини, суспільства тощо. Врешті решт вчений приходив у дослідженнях до висновків про життєво розподіл суспільства на «стверджуючі суспільства», «не деструктивні але агресивні суспільства», та, «деструктивні суспільства».³¹ Цим самим вчений дає можливість виділити різні рівні свідомості суспільств: жорстокість, агресію, знищувальні нахили суспільств («деструктивних суспільств»); або ж, навпаки, вказати на відсутність інституту війни або його мінімальну роль та значення у суспільстві, відсутність змагальності, колективності, не приниження жінок, толерантне відношення до сексу та індивідуальності (стосовно «стверджуючих суспільств», тощо. З нашої точки зору такі рівні слід поєднувати насамперед із досконалістю права,

³⁰Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности/ Эрих Фромм. Пер. с нем.и англ. Запорожье: Биг-Пресс, 2012. С.128

³¹Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности/ Эрих Фромм. Пер. с нем.и англ. Запорожье: Биг-Пресс, 2012. С.82-90, 162–164

розвинутістю у поколіннях, його ефективністю та повноцінність, можливість забезпечити комунікацію та розвиток соціально-активного суспільства.

Отже, право, а точніше – його верховенство – залишається чи не єдиним можливим напрямком забезпечити цивілізовані соціальні правовідносини у сфері спорту, забезпечити соціальні стандарти, функціонально забезпечити виправдану та здорову ідеологію суспільства. Держава ж, повинна й дбати навзаєм про соціально-правові стандарти та гарантії для осіб, які займаються фізичним вихованням та спортом.

Неврахування елементарних соціальних прав у сфері спорту, генетично нівелює значну частину спроб не тільки забезпечити досягнення якісних результатів у сфері спорту, досягти транспарентності та механізмів діяльності спортивних організацій, алей може призвести до втрати та збереження основної цінності – людського потенціалу. Сфера спорту, як і соціальна сфера, покликана бути врегульована в державі насамперед за допомогою права, а сфера спорту, визначатись належною соціальною політикою.

Відтак, функціональна спрямованість забезпечення соціальних прав у сфері спорту, з *одного боку* – відображається для людини, для суспільства та певної соціально-активної групи чи то держави становленням останньої як політико-правового утворення із найбільш меншими кризовими явищами, зменшенням правових та соціальних ризиків, розвитку здорового та свідомого суспільства, тощо; з *іншого* – роль права у сфері спорту покликана функціонально забезпечити правове регулювання соціально-правового забезпечення осіб, які беруть участь в спорті та займаються фізичною активністю; сприяти соціально-правовому забезпеченню доступу до освіти в спорті і через спорт з особливим акцентом на підтримку впровадження гарантій забезпечення подвійної кар'єри для спортсменів; сприяння соціально-правовому забезпеченні волонтерської діяльності в спорті; правове забезпечення боротьби з допінгом; правове забезпечення боротьби з договірними матчами; покращення належного соціально-правового управління в спорті; правове забезпечення

боротьби з насильством і проявами расизму, дискримінації та нетерпимістю в сфері спорту; заохочення соціально-правової інтеграції та рівних можливостей в спорті у навчально-освітній сфері та реалізації права на працю тощо.

Виходячи із викладеного, можливо прийти до попереднього *висновку* в тому, що антрополого-правовий дискурс про функції соціального права у сфері спорту надає можливість розвивати ідею як функціонального призначення соціального права у сфері спорту в силу проведення більш ґрунтовного аналізу наслідків, перспектив правового регулювання соціальних прав у сфері спорту, в впливу його як інструменту заохочень у праві, впливу на забезпечення соціальної стабільності в державі, і, все це, через забезпечення соціальних прав у сфері спорту через євроінтеграційні процеси.

Зрештою, нагальною залишається потреба розроблення концепту забезпечення соціальних прав у сфері спорту та фізичного виховання, як першої фундаментальної євроінтеграційної моделі, яка була б спрямована на реальне усунення національних проблем у соціально-правовій сфері фізичного виховання та спорту через певну призму – збереження людського потенціалу в силу створення умов соціально захищеного та фізично здорового суспільства в Україні, адаптації вітчизняного законодавства у сфері фізичного виховання та спорту до стандартів ЄС, охорони та захисту через створення умов для соціально-правового забезпечення.

1.3. Спорт як складова правової культури стійкого громадянського суспільства

Термін «соціальна культура» у філософії визначається як відносно стійка система зв'язків та відносин у суспільстві, відображених у формуванні та відтворенні соціальних груп (колективів), ролей, статусів та інститутів. А «соціальна роль», як поняття – це одна із фундаментальних соціологічних категорій, яка репрезентує загальноновизнану модель очікуваної поведінки, що визначаються соціальним статусом індивіда та відповідними цьому статусу нормативними зобов'язаннями та правами.³²

На думку О.М. Костенка, лише соціальна культура здатна забезпечити природній, тобто відповідний законам соціальної природи, соціальний порядок, який забезпечує нормальне життя людей. За такої ідеї, вчений додає – якщо буде в українців належна соціальна культура – буде у них все, а без неї – нічого. Шлях до соціального прогресу вчений вбачає у тому, що такий відкриває лише узгодженість волі і свідомості людей із Соціальною Природою, тобто соціальна культура громадян. А визначення соціальної культури громадян національною ідеєю для України цілком відповідає світоглядній традиції української національної еліти (Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франко).³³

З позиції О.М. Костенка, якщо соціальна культура відіграє визначну роль у суспільному житті, то слід вести мову про такі висновки: (а)справжня демократія можлива лише за наявності належної соціальної культури у громадян; (б)соціальна культура громадян вища за будь які конституції, кодекси та інші законодавчі акти, бо від соціальної культури громадян залежить, як ці акти застосовуватимуться, будучи лише інструментом у руках людей; (в)просвітництво, яке формує у громадян соціальну культуру – вище за політику,

³²Сайтарли І.А., Іщенко О.М., Приятельчук А.О. Нариси з сучасної філософії: навчальник посібник для магістрів та здобувачів ступеня доктора філософії/ І.А. Сайтарли, О.М. Іщенко, А.О. Приятельчук (за ред.академіка НАН України Л.В. Губерського). К.: «ВАДЕКС», 2016. С.364–365

³³ Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: Монографія. К.: Атіка, 2008. С.155

а просвітителі – вище за політиків; (г)права людини можуть бути безпечні лише за умови формування соціальної культури громадян; (д)свобода особи без наявності у неї соціальної культури неможлива – за відсутності цієї культури свобода особи може набирати стану сваволі; (ж)правосуддя без соціальної культури громадян з інструмента забезпечення соціального порядку перетворюється на інструмент для зловживань особами, враженими «комплексом» сваволі та ілюзій; (з)без формування належної соціальної культури громадян ніякі економічні реформи самі по собі не усунуть тієї фундаментальної вади української економіки.³⁴

За змістом ст.1 Закону України «Фізичну культуру і спорт» визначається, що фізична культура – складова частина загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості. Фізична культура є важливим засобом підвищення соціальної і трудової активності людей, задоволення їх моральних, естетичних та творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків між народами і зміцнення миру. Спорт є органічною частиною фізичної культури, особливою сферою виявлення та уніфікованого порівняння досягнень людей у певних видах фізичних вправ, технічної, інтелектуальної та іншої підготовки шляхом змагальної діяльності. *А соціальна цінність спорту* визначається його дійовим стимулюючим впливом на поширення фізичної культури серед різних верств населення.³⁵

Отож, *спортивна культура* – це насамперед соціальний зв'язок, за допомогою якого група ототожнює себе зі спортом. Як правило, це зв'язок між людьми різних ідеологій, політичних та релігійних тенденцій і навіть різного рівня освіти.³⁶ Також, у наукових публікаціях відмічається, що спорт сприяє встановленню зв'язків, які дозволяють людям ідентифікувати себе в межах

³⁴ Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: Монографія. К.: Атіка, 2008.С.133

³⁵Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24 грудня 1993р. № 3808-ХІІ. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>

³⁶Спортивна культура: характеристики та елементи. URL.: <https://uk.warbletoncouncil.org/cultura-deportiva-5118>

групи. Це робиться на різних рівнях, таких як місцевий, регіональний чи національний. Крім того, це сприймається як велика перевага з точки зору суспільних та політичних інтересів всередині населення (курсив наш – *М.Іншин, Я. Мельник*).³⁷

У філософії права зазначається, що практична значущість феноменів «права» та «культури» впливає із усвідомлення обмеженості та неплідності механістичного розподілу права на природне та позитивне, що поступово долається світовою та вітчизняною правознавчою думкою, насамперед, у межах філософсько-правових досліджень.³⁸

Соціальне, – на думку О.М. Костенка, – є так само природним, як фізичне чи біологічне, алей його не слід на думку вченого зводити до фізичного, ні до біологічного.³⁹

А.С. Бондарев досліджуючи проблеми правової культури зазначає, що правова культура є нічим іншим як правовим засобом суб'єктів права. Тобто, вона є ступіню їх правового розвитку, правової досконалості, рівнем їх здатності творити та ефективно використовувати правові засоби для досягнення своїх правових цілей, своїх правомірних інтересів та потреб, втілюючих власні здібності в соціально-правову активність.⁴⁰

В.В. Карпуніна досліджуючи питання правової антикультури цілком слушно зазначає, що правова культура та правова антикультура – це діалектично взаємопов'язанні явища, відмінними рисами яких є єдність, протилежність, протистояння, конфлікт. Дослідниця виділяє основні ознаки правової антикультури, до яких пропонує відносити те, що вони: являють собою специфічний ентропійний зріз правових явищ, якісних станів правових явищ та їх тенденції розвитку; вони володіють деструктивним характером, тобто, такі

³⁷Спортивна культура: характеристики та елементи. URL.: <https://uk.warbletoncouncil.org/cultura-deportiva-5118>

³⁸Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. X.: Право, 2016. Т.2: Філософія права/редкол.: С.І. Максимов (голова) та інш.; Нац.акад.прав.наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид.ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. С.390

³⁹Костенко О.М. Соціальний натуралізм. Про соціальну природу та її закони. Івано-Франківськ: Петраш К.Т., 2019. С.22

⁴⁰Бондарев А.С. Правовая культура – фактор жизни права:Е монография. М.: Юрлитинформ, 2012. С.220

негативно впливають на рівень ефективності дії права та стану правопорядку. За таких обставин, правова антикультура здатна знижувати ефективність правового регулювання та рівень правопорядку.⁴¹ Таким чином, цілком логічним уявляється, що наявність та відсутність правової культури в суспільстві пов'язана із соціальним та асоціальним суспільством, а вслід за цим, наявністю та відсутністю правових гарантій. Тут, можна й припустити про тісний зв'язок цих станів із забезпеченням належного стану соціальної безпеки в суспільстві, державі. По суті, відсутність правової культури на належному безпечному рівні, вказує на наявність антикультури, де суспільство є асоціальним, а відтак, таке потребує правової соціалізації.

У філософії права зазначається, що правова соціалізація – це насамперед процес включення індивіда в систему правовідносин суспільства на основі засвоєння всієї правової культури того чи іншого суспільства.⁴²

Досліджуючи раніше проблеми громадянського суспільства нами відмічалось, що соціальна держава незалежно від конкретних форм, є спільним підприємством влади та громадянського суспільства з вироблення соціальних благ та послуг. Врахуваючи Український аспект, нами відмічалось, що волонтерські та благодійні організації давно працюють, надають та фінансують соціальні послуги. Водночас, проблема полягає у тому, що така діяльність не є всеохоплюючою та систематичною у масштабі країни. Адже в Україні з її розмірами та чисельністю населення мета приватизації, усупільнення чи роздержавлення соціальної функції навряд чи може ставитись. Як і в сучасному світі загалом. Проблема полягає у неефективності державної політики. Вона є не питанням суті та принципів соціальної держави, а владною корумпованістю та

⁴¹Карпушина В.В. Правовая антикультура: авторекф.дис. ... канд.юрид.наук. Владимир, 2011. 26с. *Актуальные проблемы теории государства и права: хрестоматия/авт.-сост.* М.В. Баранова, О.Б. Кушцова. М.: Юрлитинформ, 2012. С.349–350

⁴²Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016. Т.2: Філософія права/редкол.: С.І. Максимов (голова) та інш.; Нац.акад.прав.наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид.ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. С.792

неправильними рішеннями щодо оптимізації економічної та соціальної моделей.⁴³

О.М. Костенко розглядаючи проблеми культури і закону зазначає, що теорія універсального натуралізму є засобом вирішення надзвичайно актуальних проблем сучасного світогляду – проблеми природності соціального. Вчений доводить, що розв'язання цієї проблеми відкриває можливості у протидії різноманітним соціальним паталогіям, тобто виявам сваволі та ілюзії – таким, як соціальний волонтаризм та утопізм, екстремізм, містицизм, тероризм, злочинність, експлуатації одини людьми інших і тому подібних протиправових явищ, що стають на перешкоді і заважають соціальному прогресу.⁴⁴

У філософії права виділяють три види правової соціалізації– соціалізацію за допомогою навчання, соціалізацію шляхом передачі досвіду й «символічну соціалізацію».⁴⁵

Зрештою слід зауважити, що соціальне громадянство в Україні потребує імплементації конституційних принципів, міжнародних та європейських стандартів, особливо у сфері соціального захисту,⁴⁶ в тому числі й спортсменів, у сфері спорту.

Зокрема, ідея забезпечення соціальної культури у сфері спорту обґрунтовується тим, що європейська політика у цій сфері в межах євроінтеграційних процесів постає України у необхідності вироблення європейських стандартів. Відсутність соціальної культури, вказує на те, що така не може бути належним чином забезпечена без відповідного правового регулювання соціальних прав у спорті. Саме такі вимоги окреслюються Угодою про асоціацією між Україною та ЄС.

⁴³Іншин М.І., Севрюков Д.Г. Соціальне громадянство: історія та сучасність: монографія. Київ: Видавництво Людмила, 2020. С.172–173

⁴⁴Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: Монографія. К.: Атіка, 2008. С.18

⁴⁵Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016. Т.2: Філософія права/редкол.: С.І. Максимов (голова) та інш.; Нац.акад.прав.наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид.ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. С.794

⁴⁶Іншин М.І., Севрюков Д.Г. Соціальне громадянство: історія та сучасність: монографія. Київ: Видавництво Людмила, 2020. С.184

Право – єдиний можливий напрямок забезпечити цивілізовані соціальні стандарти ЄС спільноти в євроінтеграційних процесах, яких на сьогодні перебуває українська держава, в умовах яких, і може відбуватися якісний розвиток фізичного виховання та спорту. Тому сфера спорту – не є виключенням, адже засновується переважно на соціальній і, що головне – правовій складові, правовому регулюванню, соціальній та правовій політиці в цілому. Неврахування елементарних соціальних прав у сфері спорту, генетично нівелює усі підходи та спроби не тільки забезпечити досягнення якісних результатів у сфері спорту, транспарентності та механізмів діяльності спортивних організацій, алей здатні призвести до втрати та збереження основної цінності – людського потенціалу у сфері фізичного виховання та спорту. Адже людський (соціальний) потенціал і визначає основу будь якої політики, в тому числі в межах євроінтеграційних процесів між Україною та ЄС. Саме політика дотримання прав людини є основою інтеграції. Соціальна сфера у фізичному вихованні та спорті, якраз і є запорукою гарантій дотримання прав людини, є стимулом для спортсменів та осіб, які займаються фізичною культурою; здорової нації та суспільства, а відтак – є гарантією забезпечення соціальної безпеки держави та ЄС співтовариства.

Відтак, на організаційному та управлінському рівні, проблематика забезпечення соціальних прав та соціальної культури у сфері спорту безпосередньо стосується потреб належної європейської «спортивної політики».

На сьогодні, українська правова система не передбачає належного забезпечення соціальних прав у сфері фізичного виховання та спорту, як і тісного зв'язку громадянського суспільства із інститутами держави. Це пояснюється як прогалинами чинного законодавства, а також правової доктрини. Правова доктрина ж, не передбачає розподілу галузевої диференціації за напрямком «спортивне право», а, тим більше питань, які пов'язані із забезпеченням соціальних прав у сфері спорту.

Правове регулювання у сфері фізичного виховання та спорту здійснюється переважно локально нормами цивільного, господарського, адміністративного права. А система соціального права, в частині забезпечення трудових прав та прав соціального забезпечення, житлових прав регулюють слабо, або ж, подекуди, взагалі не регулюють соціальні правовідносини у сфері спорту та забезпечення соціальних прав спортсменів. Діючі концепції не відповідають вимогам європейських стандартів охорони та захисту прав людини, адже такі або ще не напрацьовані або ґрунтуються на застарілій нормативно-правовій базі, методах та механізмах правового регулювання.

Зокрема, відсутнє належне правове регулювання забезпечення правової обізнаності у сфері фізичного виховання та спорту – інформації про їх соціальні права під час відпустки, отримання травм, умов реабілітаційних періодів, охорони та забезпечення трудових прав спортсменів, а при виїзді за кордон – відсутні обізнаність про правовий режим перебування в тій чи іншій країні, правила транзиту тощо; забезпечення права на освіту спортсменів, доступ до освіти спортсменів, застосування інклюзії в межах освітніх програм; відсутні належним чином права на доступ до фізичного виховання та спорту; забезпечення належного права спортсменів на відпочинок, а працюючих спортсменів – на відпустку; забезпечення права на охорону здоров'я, на безпечне життя, права гідну оплату праці та винагороду спортсменів; забезпечення права на інформацію у сфері спорту про вид спорту, умови занять, фінансового асигнування для спортивних організацій та спортсменів; відсутні інформаційні централізовані бази даних про «історію» спортсменів, його стан здоров'я, травми, післяреабілітаційний період, винагороди, кількість та інтенсивність спортивних змагань, їх час, результати; відсутні дані про «історію» тренера – його кваліфікацію, освіту, скарги та заохочення, спонукання до вживання допінгу, притягнення до відповідальності за дискримінацію та педофілію (для юнацького та дитячого видів спорту), тощо.

Як наслідок, відсутні запобіжники в межах дискримінації у сфері спорту, не врегульовані питання механізмів протидії мобінгу та булінгу у сфері фізичного виховання та спорту; відсутні антидопінгова соціалізація спортсменів, захист соціальних прав тих спортсменів, які вживали допінг, яких примушували вживати допінг, забезпечення правового супроводу післядопінгової реабілітації (соціальні, психологічні, психоматичні, трудові та компенсаційні аспекти), післядопінгова дискримінація у сфері спорту. У цьому ключі відсутні централізовані бази даних як про спортсменів так і про тренерів та організацій, які дотичні до вживання, застосування та розповсюдження допінгу та допінгової політики.

Відсутні можливості доступу до фізичної культури і спорту осіб, із обмеженими можливостями, адже не всі установи та організації, спортивні майданчики та парки не обладнанні пандусами, шрифтами брайля тощо.

Відтак, сфера фізичного виховання та спорту, на сьогодні залишається без належної правової підтримки та супроводу, під загрозою й перебувають основні соціальні права, а людський потенціал у сфері фізичного виховання та спорту може втратити соціальний потенціал у сфері молоді, громадськості, серед осіб із особливими потребами, похилого віку, спортивних та громадських організацій, дітей тощо.

Питання соціального забезпечення, соціального права, натомість не врегульовано на достатньому рівні, не визначають його у цій частині й вище перелічені спеціальні нормативно-правові акти у сфері спорту. Проблема насамперед криється у тому, що вони тільки декларують наміри забезпечити право на фізичне виховання та спорт, а от прогалини якраз існують в контексті соціального права, як повноцінної моделі, як особливого комплексу соціальних прав для сфери фізичного виховання та спорту. Це суттєво й входить у розбіжність із Міжнародними нормативно-правовими актами міжнародного та регіонального рівнів.

За таких обставин, саме спортивні організації, громадські спортивні організації, спортсмени дитячого, юнацького, дорослого видів спорту, спортсмени професійного видів спорту, спортсмени резервісти, спортсмени олімпійського та не олімпійського видів спорту, спортсмени пара олімпійці, профільні міністерства та особи, які мають право на фізичне виховання та спорт, та, безпосередньо спортсмени міжнародних та національних видів спорту потребують належної охорони та захисту своїх соціальних прав у сфері спорту, потребують юридичного супроводу та підтримки, задля усунення прогалин, що пов'язанні із дискримінацією, адеференціацією, булінгом, мобінгом, не забезпеченням гендерної рівності та нейтральності у сфері фізичного виховання та спорту, вирішення складних питань освіти у спорті, вирішення проблем із соціальною допомогою у реабілітаційний період, тощо. А це означає, що слід належним чином розвивати в Україні розвивати громадянське суспільство у сфері спорту на законодавчому рівні.

Отже, дослідження даної проблематики очевидно, не без підстав спонукає до потреби проведення ряду наукових пошуків, проведення відповідних заходів – конференцій, публікацій, форумів, круглих столів, проведення унікальних тематичних вебінарів щодо захисту прав людей, що задіяні у сфері спорту та фізичного виховання, майстер-класів, запуском та діяльності шкіл, спрямованих на забезпечення соціальної безпеки у сфері спорту на базі юридичних ЗВО. Зокрема, не було б зайвим вказати про Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Зокрема, в Інституті права цього ЗВО діє Центр проблем імплементації європейського соціального права, який може стати надійною базою для напрацювання відповідних доктринальних концепцій, стати належною локацією. *До прикладу*, даний Центр здатний співпрацювати із стейкхолдерами, надавати фахові рекомендації та проводити заходи для набуття навичок громадськими та спортивними організаціями, організувати передачу правових знань у сфері соціального права спортсменам різних видів спорту та категорій; проводити вибірки та аналіз вирішення значного пласту соціальних

ризиків у суспільстві у сфері спорту та фізичного виховання; надавати правової оцінки соціальних ризиків у сфері спорту в межах охоронної, регулятивної та прогностичної функції права; тощо.

1.3.1. Неолімпійські види спорту у міжкультурному діалозі: виникнення, розвиток та правова проблематика

Розвиток та перетворення в сучасному світі зумовлюють зміни у різних соціальних інститутах, одним із найбільш поширених серед них є спорт. На сьогоднішній день спортивний рух, включаючи уболівальників, охоплює більшу половину населення світу, що зумовлює його вплив на розвиток суспільства та, крім загальної діяльності, спорт виступає як певна система суспільних відносин.

Необхідно вкавати і на те, що спорт як система віддзеркалення пріоритетів та орієнтації конкретного суспільства, без перебільшення сприяє соціалізації його членів, зокрема, молоді, а також, забезпечує гармонійний розвиток особистості, допомагає спортсменам зайняти соціально-значиме місце в суспільстві.

Розвиток видів спорту залежить від різних факторів, зокрема, економічної стабільності та стану суспільства, соціально-політичної ситуації, технічного забезпечення та прогресу, рівня розвитку науки, естетичних поглядів людей та моральних цінностей.

Враховуючи, що сутність спорту полягає у змагальній діяльності спрямованій на досягнення найвищих результатів, то одним із завдань, що вирішується у відповідних процесах, можна назвати виховання волевих якостей та характеру, досягнення високої працездатності, зміцнення здоров'я та ін.

Для впорядкування спортивних відносин створюються відповідні організаційні структури та здійснюється необхідне правове забезпечення. Зокрема, важливе значення у розвитку спорту відіграє олімпійський рух, його діяльність має постійний універсальний характер та реалізовується шляхом проведення Олімпійських ігор.

Ідея олімпійського руху – це пропаганда олімпійських ідеалів та принципів, поширення олімпізму в світі, а участь в Олімпійських іграх надає

можливість спортсмену продемонструвати максимальні можливості та здібності для перемоги у змаганнях.

Поряд з олімпійськими видами спорту, значного впливу на розвиток спорту відіграють і неолімпійські види спорту, які є набагато молодшим та ідеологічно переплітаються з олімпійськими цінностями та принципами.

Виникнення неолімпійських видів спорту пов'язують із початком пропаганди здорового способу життя, у ході чого, кожна нація створювала певні форми фізичного вправ, єдиноборств, ігор, які з часом стали підґрунтям для виникнення самостійних видів спорту, а співробітництво країн у різних сферах діяльності, в тому числі спортивній, сприяло поширенню національних видів спорту в інші регіони. Активний розвиток неолімпійських видів спорту розпочався у другій половині XX ст. Їх розвиток відбувається під егідою міжнародних організацій SportAccord (SportAccord International federations union; Міжнародний союз федерацій) та IWGA. Ці структури тісно співпрацюють з МОК та іншими олімпійськими організаціями. Так, членами SportAccord є міжнародні спортивні федерації з олімпійських та неолімпійських видів спорту, міжнародні спортивні організації для осіб з особливими потребами та інші спортивні організації. Більш того, IWGA теж є членом SportAccord.

Змагання, що організовуються з неолімпійських видів спорту на всіх рівнях (міжнародному, національному, регіональному тощо) відповідають олімпійським стандартам, а спортивні організації з неолімпійських видів спорту, у ході свого функціонування керуються принципами олімпізму.

Термін «неолімпійський спорт» використовується на підставі його існування в Законі України «Про фізичну культуру та спорт» у редакції від 17 листопада 2009 р., де зазначено, що це напрямок спорту, який пов'язаний з організацією та проведенням спортивних змагань з неолімпійських видів спорту і підготовкою до них спортсменів. Зазначений термін, переважно не застосовується в інших країнах світу, що створює відповідні складності у розумінні сутності цього соціального явища. Причиною вказаного полягає у

тому, що не існує чітких меж між напрямками сучасного спортивного руху. Наприклад, волейбол є популярним у професійному спорті, включений до олімпійської програми, представлений у змаганнях осіб з обмеженими можливостями та культивується у масовому напрямку. Нерідко одні й ті ж спортсмени беруть участь у різних спортивних змаганнях: олімпійських, професійних та неолімпійських. Разом з цим, такі види спорту, як триатлон, тхеквондо, бадмінтон та інші, з часом було включено до олімпійських турнірів.

Однак, неолімпійському спорту, поряд із спільними рисами, притаманні лише йому специфічні завдання: соціалізація особистості (надає змогу спортсменам-олімпійцям, які з тих чи інших причин не досягли високих спортивних результатів або вичерпали власний потенціал в олімпійському спорті, реалізувати себе в багаточисельних неолімпійських видах спорту, часто схожих за структурою змагальної діяльності); підготовка до олімпійських змагань та безпосередня демонстрація власних можливостей і перемог на Всесвітніх іграх чи інших міжнародних комплексних змаганнях, чемпіонатах світу, континентальних першостях тощо.

Таким чином, сучасний неолімпійський спорт – це насамперед соціокультурне явище, а також один з напрямків спортивного руху, де реалізуються взаємопов'язані між собою процеси спортивної підготовки, організації та проведення спортивних змагань переважно з тих видів спорту, які не входять до олімпійської програми. На сьогодні неолімпійських видів спорту є набагато більше ніж олімпійських, зокрема кількість неолімпійських видів спорту, офіційно визнаних у різних країнах світу, за різними даними, перевищує 3000.

Неолімпійські види спорту відіграють важливу, прогресивну та динамічну роль у створенні умов та обставин, що сприяють зміцненню іміджу держав на міжнародній арені, мотивують населення до зайняття відповідними видами спорту та саморозвитку, а також впливають на забезпечення олімпійського руху відповідними ресурсами.

Проблеми та протиріччя, що виникають у ході функціонування неолімпійських видів, а також їх ефективне вирішення є важливим та необхідним фактором, який сприяє розвитку відповідної сфери. Обставини, що впливають на подальший розвиток сучасного неолімпійського спорт, зумовлюють проведення аналізу регулювання відносин між керівними федераціями, спортсменами та іншими суб'єктами для ефективного вирішення організаційних, фінансових, спортивних завдань.

Сучасний неолімпійський спорт, Міжнародний спортивний рух є невід'ємними частинами міждержавних відносин, суспільного життя та характеризується інтегративними функціями. Управління неолімпійським спортом, ефективність його організації, забезпечується адекватністю правового регулювання, а глобалізація спорту визначається формуванням системи міжнародного права, що має свої напрямки, принципи, джерела.

Федерації неолімпійських видів спорту одним із пріоритетних напрямом своєї діяльності вбачають у включенні своїх видів спорту до олімпійської програми. Проте реалізація вказаного, враховуючи об'єктивні причини, є малоімовірною без широкого поширення таких видів спорту, що зумовлює керівників не олімпійських видів спорту спрямовувати свою діяльність на популяризацію власних видів спорту у світі участю в спортивних, освітніх, культурних заходах.

Що стосується наукової розробки проблематики неолімпійських видів спорту, то можна відзначити, що тривалий час вона заходила поза увагою науковців. Проте інтенсивний розвиток, визнання та підтримка з боку Міжнародного олімпійського комітету створюють умови для становлення неолімпійського спорту як важливого соціального явища, та визначення місця і ролі його у міжнародному спортивному русі, в тому числі здійснення наукових пошуків у цій царині. Перспективи подальшого розвитку неолімпійського спорту у світі і в Україні багато в чому залежать від рівня кваліфікації кадрів, які

володіють необхідними знаннями та компетенцією для вирішення актуальних завдань в сучасних політичних та соціально-економічних умовах сьогодення.

Останнім часом в світі спостерігається тенденція, коли нові цікаві формати спортивних заходів, що віднесені до неолімпійських видів, привертають до себе увагу суспільства, і навіть Міжнародного Олімпійського комітету, запроваджують нові цікаві формати – мультиспортивні івенти, де поєднані види спорту незалежно від того, чи входять вони до програми Олімпійських ігор. Такими заходами є Європейські ігри та Всесвітні ігри, які є головним стартом для представників не олімпійських видів та проходять раз на 4 роки.

Однак, незважаючи на покращення умов розвитку неолімпійських видів спорту, існує ряд проблем, що стримують їх розвиток. Серед них можна відзначити наступні:

1) невиправдано велика кількість визнаних видів спорту, що спричинено вадами існуючої нормативно правової бази. На сьогодні в Україні визнано 116 неолімпійських видів спорту. Багато з них майже повністю дублюють один одного. В нас – 17 версій Карате, 6 видів кікбоксингу. Така ситуація веде до розпорошення бюджетних коштів, зловживанням пов'язаним із присвоєнням спортивних звань, зниженням рівня конкурентної боротьби;

2) недостатній розвиток інфраструктури, недостатній рівень усвідомлення проблеми деякими керівниками ОТГ, що утворюються в процесі децентралізації, недосконала і застаріла система статистичних спостережень показників галузі;

3) відсутність системи соціального та матеріального забезпечення спортсменів вищої категорії після досягнення ними 23 річного віку. Для спортсменів олімпійців така система складається з ШВСМ та Центрів олімпійської підготовки, натомість спортсмени не олімпійці після досягнення граничного віку перебування в ШВСМ фактично не мають державної підтримки.

У 2020 році запропоновано зміни до положення про ШВСМ, але вони не знайшли належної підтримки.

На виправлення вказаної ситуації в нашій державі вживається ряд заходів, зокрема запроваджено систему прозорого розподілу коштів, якою усунено вказані недоліки. Департаментом олімпійського спорту Міністерства молоді та спорту України розроблено проект спільного рейтингу з видів спорту, який ускладнює маніпуляції на рівні областей. Зареєстровано в Мінюсті нове положення про визнання видів спорту в Україні, яким впорядковуються існуючі напрямки спорту, визначаються їх ознаки, з яких формуються вимоги та критерії, а також передбачено перегляд вже визнаних видів спорту на відповідність цим критеріям.

З метою створення сприятливих умов для зміцнення здоров'я громадян як найвищої соціальної цінності, забезпечення права особи на оздоровчу рухову активність Указом Президента була схвалена Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація». В рамках реалізації цієї стратегії державними органами, спільно з обласними адміністраціями здійснюються поступові та системні кроки спрямовані на все більше залучення людей до оздоровчої рухової активності.

Проте, цих заходів не достатньо, що зумовлює необхідність підвищення якості законодавчого врегулювання діяльності неолімпійських видів спорту, покращення державної фінансової підтримки неолімпійським федераціям та сприяння у розвитку їх інфраструктури, а також створення системи соціального захисту для спортсменів.

1.4.Методологічні проблеми соціального та спортивного права: міждисциплінарний аспект

У правовій державі, кожне соціальне право повинне бути гарантоване в своїй ефективній реалізації. Без цього, роль правової та соціальної держави втрачає сенс та значення. А в сучасному глобалізаційному світі забезпечення реалізації соціальних прав є чи не основним чинником існування держави як феномену, існування стабільності та правопорядку, є індикатором придатності правової системи для реалізації демократичних прав та свобод в державі.

Досліджуючи проблеми методології права, вчені справедливо звертають увагу на те, що проблемні аспекти прав людини, правової держави, верховенства права, правопорядку, юридичного процесу, не втрачаючи іманентного правового змісту, вимагають від загальнотеоретичного правознавства заглиблення у правову дійсність, фундаменталізації концепцій на стику з іншими галузями суспільних наук – соціальною філософією, соціологією, психологією тощо. Водночас, ігнорування багатofакторності соціального розвитку призводить до штучного звуження сфери правового регулювання функціонуванням державного механізму, що часто густо компенсується покладенням на владу невідповідних її соціальному призначенню та можливостям завдань, намаганням вирішувати будь-які питання життєдіяльності суспільства авторитарними та бюрократичними методами.⁴⁷

За Конституцією України держава гарантує реалізацію соціальних прав в державі. Самі ж соціальні права є комплексним правовим феноменом системи права, оскільки стосуються таких галузей права як трудове право, право соціального забезпечення, житлове право, екологічне право тощо. Соціальні права у сфері спорту не є виключенням.

⁴⁷Методологія в праві : монографія / [І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. К.: Грамота, 2017. С.156, 157

Законодавчі положення тієї чи іншої галузевої приналежності соціальних прав характеризуються не тільки окремим методом правового регулювання тих чи інших відносин, алей різним правовим режимом їх ефективної реалізації,⁴⁸ який, здебільшого нівелюється за наступних обставин. Хоча соціальний характер прав у сфері спорту прямо визначається рядом міжнародних документів.

У правовій доктрині, панує думка про те, що методологічна настанова передбачає відмову від сприйняття суспільства як такої форми суспільних відносин, особливості якої вбачались в її цілковитій незалежності від свідомості та волі людей, а тому й у відчуженості від них самих, яким у такому випадку не залишається нічого іншого, крім «ізолюваного існування». Разом з тим, дослідниками цілком слушно відмічається, що наразі людина живе серед інших людей, і тому за своєю природою – як фізичною, так і духовною призначена для життя у суспільстві і стає людиною лише в результаті життя в суспільстві. За таких обставин, способом існування індивідів, що мають суперечливі, але водночас однотипні з іншими інтереси, котрі вони не можуть самостійно реалізувати, є соціальне спілкування (співпраця та конфлікт) у формі стосунків одного з іншим та всіма іншими, яке й виступає по суті реальним джерелом права.⁴⁹

Проблеми забезпечення соціальних прав у сфері спорту становлять окрему специфічну правосферу, яка на методологічному рівні пояснюється насамперед відсутністю спортивного права як окремої галузі права, з окремим предметом та методом правового регулювання, функціональною визначеністю, диференціацією системи цієї галузі права, правосуб'єктністю та комплексом

⁴⁸Про вищу освіту. Верховна Рада України; Закон від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.; Про освіту. Верховна Рада України; Закон від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>; Про затвердження Національної рамки кваліфікацій. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL.: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>; Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів від 29 квітня 2015 р. № 266. URL.: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п>; Про антидопінговий контроль у спорті. Верховна Рада України; Закон від 7 лютого 2017 року № 1835-VIII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-19>.

⁴⁹Методологія в праві : монографія / [І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. – К. : Грамота, 2017. С.167

соціальних прав спортсменів, їх класифікацією, системи охорони та захисту тощо.

Аналізуючи законодавство у сфері спорту, що генетично покликане регулювати правовідносини у сфері забезпечення соціальних прав спортсменів, правоінтерпритатор чи то правозастосувач не може об'єктивно віднайти комплексний нормативно-правовий акт, який би був спроможний систематизувати правовідносини у сфері спорту. З одного боку, один тип норм та типу галузевої приналежності містяться у галузі цивільного права, адміністративного права, трудового права, права соціального забезпечення, з іншого боку – характер цих норм об'єктивно має соціальну природу, соціальну функцію, соціальне завдання. Отож, щонайменше доктрина права методологічно не узгоджує, не виділяє у вітчизняній юриспруденції не тільки соціальних характер тих чи інших норм, не тільки спортивне право як окрему комплексну самосійну галузь права, але й в силу методологічного протистояння за предметом та методом правового регулювання тих чи інших галузей права саму ефективність реалізації соціальних прав у спорті.

Спираючись на досвід міжнародний, національний практичний та доктринальний академічний рівень окремих країн,⁵⁰ у цьому ключі, ми можемо вказати на те, що спортивне право становить елемент правої системи країн близького та дальнього зарубіжжя (до прикладу, в РФ).⁵¹ В країнах діють кафедри, напрацьовані навчальні дисципліни та активізовані наукові пошуки. В Україні ж, ми можемо вибірково зустріти деякі локальні дослідження у сфері цивільного права, господарського.⁵² Деякі дослідники у своїх спостереженнях

⁵⁰Aligning a European Higher Education Structure in Sport Science. URL.: <http://eose.org/ressource/achesis/>; Алексеев С.В. Международное спортивное право Учебник. М.: Юнити-Дана, 2012. 895 с.; Крашенинников П.В., Алексеев С.В. Олимпийское право. Правовые основы олимпийского движения Учебник. М.: Юнити-Дана, 2012. 687 с.

⁵¹Алексеев С.В. Спортивное право России. Правовые основы физической культуры и спорта. Под ред. д.ю.н., проф. П.В. Крашенинникова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2012. 666 с.

⁵²Романенко Л. В. Деякі питання оптимізації системи управління в галузі фізичної культури та спорту. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 119. С.301–307. URL.: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pz_2012_119_36.pdf; Суха Ю. С. Цивільно-правові договори у сфері професійного спорту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ю. С. Суха; кер. Роботи Є. О. Харитонов; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 20 с. URL.: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=l6kPhD0AAAAAJ&hl=ru>; Тіхонова М.А. Непідприємницькі фізкультурно-спортивні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2009. 19 с.

ведуть мову вже про «спортивну безпеку»⁵³ (в контексті теорії права та конституційного права). Однак, з огляду на соціальний характер соціальних прав у спорті, нажаль, не вдається у повній мірі констатувати вичерпність досліджень на соціальній спрямованості. У цьому ключі така ситуація є прийнятною в силу того, що кожен із дослідників вів науковий пошук та дискусію в межах своєї галузевої приналежності. Проте питання як соціальних прав у спорті, так і їх ефективної реалізації наразі є відкритим, не врегульованим, не вирішеним.

Отже, попередньо слід підкреслити, що забезпечення реалізації ефективності соціальних прав у сфері спорту потребує комплексного наукового дослідження, комплексного як науково-методологічного так і законодавчого вирішення проблеми; стає необхідною систематизація соціальних прав у сфері спорту, вироблення й системи спортивного права, його предмету та методу. Саме у такому разі, створиться належне розуміння соціальних відносин у сфері спорту, соціальних прав та обов'язків у сфері спорту, постане й за можливе вести мову про норму соціального права та специфіку її застосування, а відтак – створяться умови ефективної реалізації соціальних прав у сфері спорту.

Одним словом: не має системи – не має ефективної реалізації. Однак, проблеми, як уявляється, є не тільки системними, алей методологічними. Система та методологія – нерозривно-пов'язанні феномени. Не має методології – не буде й системи. Сама ж методологія при дослідженні соціальних прав у сфері спорту повинна ґрунтуватись на матеріальній основі – соціальних правах, соціальних правовідносинах, соціальній комунікації, соціальних правила (законах), тощо, і, все це, враховуючи соціально-правову реальність. Відтак, акцент при дослідженні проблем соціальних прав у сфері спорту слід вибудовувати на дослідженнях соціально-правової ідеології, соціально правових нормативно-правих приписах (законах) тощо.

⁵³Палюх А.Я. Спортивна безпека: теоретичні та конституційні аспекти. *Международный научный журнал «Верховенство права»*. 2019. №3. С.62–69.

Отож проблема соціального та спортивного права обумовлена насамперед тим, що на тлі економічних та соціальних негараздів в країні спорт може бути чудовим засобом об'єднання нації навколо великих перемог наших спортсменів на міжнародній арені, віддушиною та зарядом впевненості і гордості за нашу країну. Можливістю отримати позитивні емоції та допомогти відчутти в собі сили для великих звершень в інших галузях життя для всіх громадян України. Спорт є потужною зброєю в інформаційній війні з ворогами нашої держави, популяризуючи та примножуючи престиж нації в світовій спільноті.

Яскравими прикладами упізнання та позитивної ідентифікації України в світі є такі видатні спортсмени як: Андрій Шевченко, Сергій Ребров, Віталій та Володимир Кличко, Олександр Усік, Василь Ломаченко, Деніс Сілантьєв, Ілля Кваша, Яна Клочкова, Олексій Серєда, Еліна Світоліна, Дар'я Білодід, Валентина Семеренко, Юлія Джима, Олена Підгрушна та багато ін.

Фізична культура і спорт як соціальний інститут і специфічний вид професійної діяльності активно впливає на розвиток здорового суспільства і зазнає нині глибокі кількісні, структурні і якісні перетворення. Вони зумовлені, насамперед, новими соціально-економічними, демографічними і політичними умовами. Перехід до ринкових відносин породив безліч проблем в цій особливій сфері соціальної діяльності. Ринкові відносини докорінно змінили значення і вплив соціальних інститутів на різних рівнях. Комерціалізація інфраструктури фізичної культури та спорту має не тільки позитивні, але і негативні наслідки. Зараз йдеться про пошук нових ефективних форм і видів комерційної діяльності в системі фізичної культури і спорту, щоб забезпечити задоволення потреб населення⁵⁴.

Законодавство України про фізичну культуру і спорт базується на Конституції України, Закону України “Про фізичну культуру і спорт”, відповідних міжнародних договорів України та інших нормативно-правових

⁵⁴Матросова Л., Галюза І. Проблеми менеджменту в галузі фізичної культури та спорту. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45052/20-Matrosova.pdf?sequence=1>

актів, що регулюють правовідносини у цій сфері. Закон України «Про фізичну культуру і спорт»⁵⁵ від 4 грудня 1993 року № 3808-ХІІ визначає загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи діяльності у сфері фізичної культури і спорту та регулює суспільні відносини у створенні умов для розвитку фізичної культури і спорту.

Постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 115 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року»⁵⁶, зокрема, зазначається, що метою Програми є визначення провідної ролі фізичної культури і спорту як важливого фактору здорового способу життя, профілактики захворювань, формування гуманістичних цінностей, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, сприяння досягненню фізичної та духовної досконалості людини, виявлення резервних можливостей організму, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного іміджу держави у світовому співтоваристві.

Також Постановою Верховної Ради України 19 жовтня 2016 року № 1695-VIII⁵⁷ визначено «Про забезпечення сталого розвитку сфери фізичної культури і спорту в Україні в умовах децентралізації влади».

Для сфери фізичної культури і спорту з метою створення сприятливих умов для зміцнення здоров'я громадян як найвищої соціальної цінності, забезпечення реалізації права особи на оздоровчу рухову активність важливим є Указ Президента України № 42/2016 «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація»⁵⁸. Національна стратегія з оздоровчої

⁵⁵Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24 грудня 1993 року № 3808-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, № 14, ст.80

⁵⁶Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 115 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF> (дата звернення 16.03.2020)

⁵⁷Постанова Верховної Ради України 19 жовтня 2016 року № 1695-VIII «Про забезпечення сталого розвитку сфери фізичної культури і спорту в Україні в умовах децентралізації влади». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1695-19>

⁵⁸Указ Президента України № 42/2016 «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016#n14>

рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» розроблена на основі результатів аналізу світового досвіду та сучасного стану розвитку вітчизняної системи оздоровчої рухової активності і визначає мету та основні завдання, спрямовані на створення умов для підвищення рівня залучення населення до оздоровчої рухової активності, що сприятиме розв'язанню гуманітарних і соціально-економічних проблем для особи, суспільства та держави.

Сучасний професійний спорт – дзеркало суспільства. Пропагований у ньому принцип рівних можливостей відображено в професійному спорті, що зацікавлює членів суспільства використати себе в ньому. Професійний спорт являє собою своєрідну мікро-модель самого суспільства, відношення у якому відповідають збереженню, підтримці й актуалізації в ньому системи загальних цінностей. Професійний спорт і суспільство перебувають у відношеннях, взаємопов'язаних один з одним. Професійний спорт не лише відображає характер сучасного суспільства, але й сам активно впливає на нього. Думка соціологів про вплив професійного спорту на суспільство не однакова. Існує достатньо факторів, які свідчать про негативний вплив професійного спорту на населення, особливо на молодь. І все ж слід думати, що в основному він впливає на суспільство позитивно, пропагує здоровий дух конкуренції, можливість досягти благополуччя своїми силами, наполегливістю, працелюбством, відмовою від спокуси, цілеспрямованістю. У цьому є заслуга пропаганди його морально-етичних ідеалів і цінностей⁵⁹.

Слід наголосити, що сучасний спорт являє собою потужну індустрію, що включає особливу систему виробництва спортивних рекордів. У ній задіяні поряд зі спортсменами і тренерами менеджери, спортивні лікарі, психологи, науковці. Засоби масової інформації постійно «розкручують» широкомасштабні змагання до рівня головних подій життя суспільства. Проте, не слід представляти

⁵⁹Добринський В., Альошина А., Мудрик Ж., Мордик М. Професійний спорт у сучасному суспільстві: проблеми та перспективи, 2018. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/15472/1/Volodymyr%20Dobrynsky%2C%20Alla%20Aleshina%2C%20Zhanna.pdf>

сучасний спорт як єдиний феномен, який має одну мету, функції та загальні закономірності розвитку. Сучасний спорт багатолікий і різноманітний. У систему спорту входять такі його різновиди, як масовий, дитячо-юнацький, шкільний, студентський спорт вирішують завдання оздоровлення та формування спортивної культури підростаючого покоління. Спорт вищих досягнень (олімпійський і професійний спорт) спрямований на досягнення високих спортивних результатів та перемог. Ці різновиди об'єднують спільні функції: видовищна, політична, економічна. Спорт вищих досягнень транслює особливий зразок стилю життя, шлях досягнення успіху, демонструє високу спортивну техніку, вміння обіграти суперника. Для багатьох глядачів ця модель стає еталоном для наслідування не тільки в спорті, але і в інших сферах життєдіяльності⁶⁰.

Професійного спорту високих досягнень (олімпійський і професійний спорт) не буває без масового залучення широких верств населення до фізичної культури та спорту, особливо дітей та юнацтва.

Здоровий спосіб життя є визначальним чинником забезпечення тривалості активного життя, соціального, біологічного та психічного благополуччя громадян і передбачає оптимальну рухову активність, раціональне харчування, здоровий сон, додержання гігієнічних правил, відмову від тютюнокуріння, вживання наркотиків та зловживання алкоголем. Фізичне виховання і масовий спорт є важливою складовою процесу повноцінного розвитку людини та її виховання, дієвим засобом профілактики захворювань, підготовки до високопродуктивної праці, захисту Батьківщини, забезпечення довголіття та ін.⁶¹. За даними дослідників визначено, що стан здоров'я і фізична підготовка населення України є гострою проблемою. Тому вони піднімають питання про

⁶⁰Орлик Д.В. Сучасний спорт: проблеми та їх вирішення. URL: http://www.rusnauka.com/22_AND_2016/Sport/1_215266.doc.htm

⁶¹Олійник Я. Проблеми та перспективи розвитку спортивної інфраструктури Дніпропетровщини. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3170>

необхідність організації більш масового залучення до занять фізичною культурою та спортом⁶².

У цей час, є ряд проблем, що впливають на розвиток фізичної культури та спорту, що вимагають невідкладного рішення, у тому числі: недостатнє залучення населення до регулярних занять фізичною культурою; невідповідність рівня матеріальної бази та інфраструктури для занять фізичною культурою і спортом; недостатня кількість професійних тренерських кадрів; втрата традицій міського спорту вищих досягнень; відсутність на міському рівні активної пропаганди занять фізичною культурою та спортом, як складової здорового способу життя; передача спортивних споруд, що належали раніше промисловим підприємствам, у комунальну власність, та їх погане фінансування. Значна частина капітальних спортивних споруджень експлуатується більш ніж 30 років, багато з них розташовані в пристосованих і переустаткованих приміщеннях і будинках. Більшість спортивних споруд і майданчиків вимагають капітального ремонту та реконструкції⁶³.

Слід наголосити, що держава виділяє на спорт чималі кошти: так, на 2017 р. через держбюджет, місцеві бюджети та інші джерела (бюджети відомств) на розвиток фізичної культури та спорту планується спрямувати 5,7 млрд грн. Бюджет Міністерства молоді та спорту становитиме понад 2 млрд, причому більш як 1 млрд призначено на спорт вищих досягнень. У цілому ж, спортивний фінансовий оборот України оцінюють у 7-8 млрд. грн. — сумарно цілком пристойна цифра. Проблема не в кількості грошей, а в архаїчній організації роботи, коли нічого не рухається й не розвивається⁶⁴.

Відчутно (на жаль, нерідко негативно) впливають на українських спортсменів, задіяних у спорті вищих досягнень, і такі фактори, як умови життя та професійної спортивної діяльності, фінансові та інші матеріальні можливості,

⁶²Апанасенко Г.Л. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека / Г.Л.Апанасенко. СПб.: МГП «Петрополис», 1992. 123 с.

⁶³Олійник Я. Проблеми та перспективи розвитку спортивної інфраструктури Дніпропетровщини. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3170>

⁶⁴Спорт В Україні — перспективи, можливості, смисли. URL: https://dt.ua/internal/sport-v-ukrayini-perspektivi-mozhливosti-smisli-241146_.html

життєві перспективи; наявність чи відсутність сучасних спортивних споруд, спортивного інвентарю і обладнання, діагностичної та контрольної апаратури, тренажерів тощо; напруженість у психоемоційній сфері, що заважає повноцінній спортивній підготовці; наявність чи відсутність належних умов для профілактики і лікування травм і захворювань та реабілітації після них; мікроклімат у тренувальній групі чи в спортивній команді; взаємовідносини з тренерами та іншими фахівцями і зі спортивними чиновниками та «навколоспортивними» функціонерами з різних відомств тощо⁶⁵.

Спорт як соціальний інститут виконує три основні завдання: 1) служить «клапаном безпеки» для глядачів й учасників змагань, через який виходить негативна енергія та напруженість і ворожість, що накопичується в повсякденному житті, у суспільно прийнятній формі; 2) спортсмени служать моделлю, зразком для виховання молоді; 3) спорт – це духовний, майже релігійний інститут, який використовує ритуали й церемонії для підтримування цінностей суспільної поведінки⁶⁶.

Слід відмітити, що спортсмени України, які задіяні в спорті вищих досягнень і, перш за все, в олімпійському, часто стикаються з проблемами, пов'язаними з різними внутрішніми і зовнішніми негативними факторами впливу у спорті вищих досягнень. Фактори, які впливають на життя спортсменів та їхню професійну діяльність, мають об'єктивний (пов'язаний зі специфікою виду спорту, віком початку занять спортом тощо), суб'єктивний (пов'язаний з вибором виду спорту, травмами та їхніми наслідками, причинами, що змушують спортсмена залишити спорт тощо) та змішаний, об'єктивно-суб'єктивний, характер⁶⁷.

Експерти відзначають, що в країні є тренери і спортсмени високого рівня,

⁶⁵Коваленко Н. Сучасні проблеми спортсменів України у спорті вищих досягнень. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту* № 4/2015 URL: file:///C:/Users/Home/Downloads/85856-181052-1-SM.pdf

⁶⁶Пономарев Н. И. Профессиональный спорт как субкультура. *Теория и практика физической культуры*. 1995. № 8. С. 56–58; Edwards H. *Sociology of sport* / H. Edwards. Illinois : Homewood, 1973; Eitzen D. Stanley. *Sociology of North American sport* / D. Stanley Eitzen, George H. Sage. – Medison, WI : Brown & Benchmark, 1997.

⁶⁷Коваленко Н. Сучасні проблеми спортсменів України у спорті вищих досягнень. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту* № 4/2015. URL: file:///C:/Users/Home/Downloads/85856-181052-1-SM.pdf

які могли б успішно проявити себе на міжнародних змаганнях, але є ряд проблем на шляху до перемог. Це відсутність сучасної інфраструктури, недостатнє фінансування, проблемна законодавча база, яка не дозволяє залучати до спорту більше грошей⁶⁸.

Як наголошує В. Бринзак, «потрібна налагоджена централізована система підготовки спортсменів, починаючи зі спортивних секцій в школах і до національної збірної. Так можна підготувати олімпійських чемпіонів, а поки що це розрізнена підтримка державних інституцій: десь Міністерство спорту підтримувало, десь – федерації спорту, місцеві спільноти. Звичайно, не вистачає коштів, вони повинні виділятися як з бюджету, тому що спорт — це здоров'я нації, так і бізнесом. В Європі на такі цілі спрямовують прибуток беттінгових компаній, підтримувати спорт — їх прямий обов'язок»⁶⁹.

Таким чином, завданням держави у сфері фізичного виховання і масового спорту є: розроблення та реалізація концепції сімейного активного дозвілля; удосконалення системи фізичного виховання у навчальних закладах різних рівнів освіти; реформування системи фізичної підготовки та масового спорту на підприємствах, в установах та організаціях; підвищення ефективності фізичної підготовки у Збройних Силах України та правоохоронних органах; стимулювання розвитку ринку оздоровчих, рекреаційних та реабілітаційних послуг, гарантування їх доступності та якості; створення умов для залучення до масового спорту осіб з інвалідністю та соціально незахищених громадян, членів їхніх сімей; забезпечення органічного взаємозв'язку між фізичним вихованням та спортом вищих досягнень⁷⁰.

Підсумовуючи вище зазначене, треба сказати, що сучасний спорт в нашій країні потребує самої прискіпливої уваги та всебічної допомоги з боку держави та бізнесу. Інвестиції в масовий спорт та спорт великих досягнень є надійним

⁶⁸Хто підтримає спорт в Україні: дежава чи меценати? URL: <https://nv.ua/ukr/sport/other-sport/hto-pidtrimaye-sport-v-ukrajini-derzhava-chi-mecenati-50045936.html>

⁶⁹Хто підтримає спорт в Україні: дежава чи меценати?. URL: <https://nv.ua/ukr/sport/other-sport/hto-pidtrimaye-sport-v-ukrajini-derzhava-chi-mecenati-50045936.html>

⁷⁰Спорт сьогодні і завтра / За ред. Михайлушка Є.О. К., 2005.

вкладом в здоров'я, силу духа та позитивні настрої українських громадян. Розвинена спортивна галузь може бути потужним рушієм для вирішення соціальних та економічних питань, засобом залучення іноземних інвестицій. Чудовим прикладом для нас має бути розвиток спорту в розвинених країнах.

РОЗДІЛ 2

ДЖЕРЕЛА СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА У СФЕРІ СПОРТУ

2.1. Соціальна норма у структурі спортивного права

Сучасна система українського права перебуває на етапі свого подальшого еволюційного розвитку, що обумовлено бурхливістю протікання суспільних відносин, постійними соціально-політичними та економічними змінами у суспільстві, підвищенням стандартів забезпеченні прав та свобод людини і громадянина при визначенні та формуванні політики держави щодо реалізації соціальних, економічних та культурних потреб та інтересів кожної людини.

У теорії права зазначається, що соціальний вимір права дозволяє продемонструвати його цінність для конкретного суспільства, яка проявляється в тому, що право захищає його фундаментальні цінності, забезпечує його нормальне існування та розвиток, гарантує впорядкованість суспільних відносин, цілісність, солідарність соціуму, сприяє реалізації прав його членів.⁷¹

Загалом, як зазначається у доктрині теорії права, упорядкування поведінки людей у суспільстві здійснюється за допомогою різноманітних соціальних норм – правил, які є свого роду еталоном, моделлю, взірцевим такої поведінки.⁷² Такими нормами є соціальні норми. Під ними розуміється правила поведінки загального характеру, ефективна дія яких у суспільстві забезпечується засобами соціального впливу.⁷³

С.С. Алеєксєєв зазначає, що соціальні норми розраховані на те, щоб програмувати та направляти поведінку людей в багатьох, попередньо нефіксованих випадках у рамках відносин цього виду. Саме тому, на думку

⁷¹Лук'янов Д.В. Теорія держави і права: посіб. для підгот.до іспитів/ Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, В.С. смородинський; за заг.ред. О.В. Петришина. Харків, 2018. С.45

⁷²Лук'янов Д.В. Теорія держави і права: посіб. для підгот.до іспитів/ Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, В.С. смородинський; за заг.ред. О.В. Петришина. Харків, 2018. С.45

⁷³ Лук'янов Д.В. Теорія держави і права: посіб. для підгот.до іспитів/ Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, В.С. смородинський; за заг.ред. О.В. Петришина. Харків, 2018. С.45

вченого, соціальна норма безперервно знаходиться як би у «бойовому стані», вступаючи у дію кожний раз, коли виникають відповідні суспільні відносини.⁷⁴

Така позиція цілком є виправданою тому, що в доктрині теорії права сформувалась концепція рис (ознак) соціальних норм. Зокрема, до таких відносять: (1)соціальні норми виступають регуляторами суспільних відносин, встановлюючи правила належної чи дозволеної поведінки, регламентуючи взаємодію в суспільстві; (2)соціальні норми спрямовані на забезпечення соціального порядку; (3)соціальні норми є об'єктивно зумовленими правилами поведінки, вони складаються внаслідок суспільної необхідності, віддзеркалюють особливості культури та історичного конкретного суспільства; (4)соціальні норми мають загальний характер, тобто є невичерпними і неперсоніфікованими правилами; (5)соціальні норми гарантовані на випадок порушення засобами суспільного впливу (іноді – державного).⁷⁵

З поміж численної класифікації соціальних норм (за змістом суспільних відносин – політичні, економічні, релігійні, культурні; за способами зовнішнього закріплення – писані та неписані, тощо) їх поділяють «за формами встановлення і засобами забезпечення», посеред яких – норми права, норми моралі, звичаї, а також корпоративні норми.⁷⁶

Соціальні норми є складовою системи спортивного права. З цього приводу С.В. Алексєєв, характеризуючи систему спортивного праву, зазначає, що цій галузі у повній мірі властива системність як істотна якість права. При цьому автор визначає систему спортивного права як «логічне розташування і угруповання різноманітних за своїм характером і спрямованістю норм спортивного права в залежності від спільності завдань, взаємозв'язків і схожості

⁷⁴Алексєєв С.С. Собрание сочинений. В 10 т. [+Справоч.том]. Том 3: Проблемі теорії права: Курс лекцій. М.: Статут, 2010. С.67

⁷⁵Лук'янов Д.В. Теорія держави і права: посіб. для підгот.до іспитів/ Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, В.С. смородинський; за заг.ред. О.В. ПЕТришина. Харків, 2018. С.45

⁷⁶Лук'янов Д.В. Теорія держави і права: посіб. для підгот.до іспитів/ Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, В.С. смородинський; за заг.ред. О.В. ПЕТришина. Харків, 2018. С.46

правовідносин»⁷⁷. Крім того, в подальшому С.В. Алексєєв виділяє в спортивному праві загальну і особливу (або спеціальну) частини⁷⁸.

Розмірковуючи над природою соціальних норм у структурі спортивного права, можна відзначити, що вони в об'єктивному сенсі охоплюють сукупність ігрових, правових норм, а також міжнародних визнаних стандартів та правил етики спортивного характеру, що регулює правовий статус спортсменів, тренерів, спортивних суддів та агентів як на території конкретної держав, яку вони представляють, так і на рівні міжнародних змагань та міжнародного співробітництва, статус держав як суб'єктів спортивного права, міжнародних та національних спортивних організацій в сфері спорт, спортивних клубів та інших фізкультурно-спортивних організацій, інших суб'єктів спортивного права, регулюють інші особливості відносин у сфері спорту а також та ін. Цікавим є те, зазначені «ігрові норми», є нічим іншим як правилами, що регламентують дії людей в спортивних та інших іграх (змаганнях – прим. авторів).⁷⁹ З.П. Дубінська зазначає, що сам по собі обсяг *спортивного права* є доволі широким і фактично захоплює частину правовідносин, які регулюються іншими, зокрема фундаментальними галузями права та узагальнено наявні наукові підходи щодо місця спортивного права у теоретико-правовій класифікації: галузь законодавства; галузь права; міжгалузевий інститут права (*курсив наш* – прим. авторів).⁸⁰ Також З.П. Дубінська слушно відзначає, що «система норм, що регулюють правові відносини у сфері спорту в Україні хаотично розміщена в різних нормативно-правових актах. Дуже часто виникає необхідність застосування відсильного чи бланкетного способів викладу правових норм. А

⁷⁷ Алексєєв С.В. Спортивное право: учебник для студентов вузов, обучающихся по направлениям «Юриспруденция» и «Физическая культура» / под ред. П.В. Крашенинникова. 5-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2016. С. 204-205.

⁷⁸ Алексєєв С.В. Спортивное право: учебник для студентов вузов, обучающихся по направлениям «Юриспруденция» и «Физическая культура» / под ред. П.В. Крашенинникова. 5-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2016. С. 204-205.

⁷⁹ Алексєєв С.С. Собрание сочинений. В 10 т. [+Справоч.том]. Том 3: Проблемы теории права: Курс лекций. М.: Статут, 2010. С.83

⁸⁰ Особливості регулювання правовідносин у сфері спорту в Україні: теоретико-правовий підхід: дисерт. ...на здоб. наук.ступ. докт.філос.-і. /З.П. Дубінська. 081–Право. Львівський державний університет внутрішніх справ. Л., 2021. С.29

правові прогалини та правові колізії лиш посилюють проблему щодо пошуку необхідних норм права у сфері спорту. Саме тому нагальною потребою є проведення правильної систематизації норм, що регулюють правовідносини в українському спорті»⁸¹.

Як слушно відзначає О.В. Макогон, наразі суспільні відносини у сфері фізичної культури і спорту опосередковуються спеціальними економічними, соціальними, організаційними, захисними передумовами та чинниками, що вимагають належного правового визнання, визначення та регулювання, що не може бути забезпечено нормами виключно однієї галузі права. Комплекс складових суспільних відносин у сфері фізичної культури і спорту пояснює комплексний характер нормативно-правового регулювання, що, у свою чергу, є підставою для формування комплексної галузі права, у якій норми права об'єднуються за предметною, тематичною, цільовою ознакою⁸². Натомість, такі підходи повністю заперечують Р.С. Мельника⁸³ та О.В. Моргунов⁸⁴. При цьому останній зазначає, що «сьогодні концепція комплексних галузей права повністю втратила своє значення, оскільки вона не тільки не сприяє проведенню подальших наукових досліджень у сфері системи українського права, але й знижує ефективність правозастосовної, зокрема судової діяльності. Адже визнання існування комплексних галузей права призводить до неможливості розмежування судових юрисдикцій, зокрема юрисдикції адміністративних та господарських судів»⁸⁵.

Саме тому слід відзначити, що, звертаючись до змісту системи спортивного права, багато дослідників висловлюють різні погляди на місце і

⁸¹ Дубінська З.П. Особливості регулювання правовідносин у сфері спорту в Україні: теоретико-правовий підхід: дисерт. ...на здоб. наук.ступ. докт.філос.-і. /З.П. Дубінська. 081–Право. Львівський державний університет внутрішніх справ. Л., 2021. С.153

⁸² Макогон О.В. Сутність спортивного права України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Том 12. № 1 (32). С. 72

⁸³ Мельник Р.С. Система адміністративного права України: монографія. Харків: Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. С.325

⁸⁴ Моргунов О.А. Адміністративно-спортивне право як підгалузь адміністративного права України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 Запоріжжя: ДВЗ "ЗНУ", 2013. 207 с.

⁸⁵ Моргунов О.А. Адміністративно-спортивне право як підгалузь адміністративного права України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 Запоріжжя: ДВЗ "ЗНУ", 2013. С. 33

значення спортивного права у сучасній системі права України (див. *наприклад*, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92). Водночас, в останні п'ять років більшість дослідників сходяться на думці, що спортивне право в Україні варто розглядати як комплексну самостійну галузь права, що базується на широкому колі нормативних правил, норм, стандартів, що визначаються як міжнародними, національними, так цільовими державними нормативними актами. Також слід наголосити, що формування системи спортивного права ще триває і вимагає подальшого дослідження. Складність розуміння всієї сукупності соціальних норм, що нею на охоплюються засвідчує, як *приклад*, зростання за останні роки кількості правових норм у цій сфері та відповідно нормативних актів, що їх включають у себе. Таке зростання кількості правових норм у сфері спорту зумовлено активним розвитком спортивних відносин, зокрема олімпійських та неолімпійських видів спорту та є свідченням бурхливих процесів розвитку суспільних відносин у спортивному праві.

На нашу думку, з наведеного можна зробити декілька висновків. По-перше, спортивне право як молода галузь права, що лише розвивається, має досить розгалужену систему соціальних норм, що до неї включаються. По-друге, як своєрідний критерій класифікації системи прав, що належать різноманітним суб'єктам та їх об'єднанням (до яких належать спортсмени, тренери, спортивні судді та спортивні агент, вболівальник, спортивні клуби, федерації, спортивні комітети на національному та міжнародному рівні та інші), а також відповідні

⁸⁶Бордюгова Г.Ю. Місце спортивного права в національній правовій системі / Г. Ю. Бордюгова. *Право України*. 2009. № 3. С.144-147

⁸⁷Данилевич А.С. Понятие национального и международного спортивного права. *Актуальные проблемы международного публичного и международного частного права*: сб. науч. трудов. Вып. 1 / Редкол.:Е.В. Бабкина, Ю.А. Лепешков (отв. редакторы). Минск: БГУ, 2009. С. 250–264.

⁸⁸Алексеев С.С. Собрание сочинений. В 10 т. [+Справоч.том]. Том 3: Проблемі теорії права: Курс лекцій. М.: Статут, 2010. С.83

⁸⁹Заярний О.А., Куц А. В. Спортивне право в Україні. Ознаки самостійної галузі. *Юридичний Вісник України*. 2011. №50 (17–23 грудня). С.14

⁹⁰ Кацуба Р.М. Місце спортивного права в системі права України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С.250–252

⁹¹ Макогон О.В. Сутність спортивного права України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Том 12. № 1 (32). С.70–78

⁹² Дубінська З.П. Особливості регулювання правовідносин у сфері спорту в Україні: теоретико-правовий підхід: дисерт. ...на здоб. наук.ступ. докт.філос.-і. /З.П. Дубінська. 081–Право.Львівський державний університет внутрішніх справ. Л., 2021. С.153

держані та міжнародні органи, соціальні норми у структурі спортивного права виступаю індикатором рівня ефективності регулювання відносин між цими суб'єктами. Виходячи з цього, уявляється логічним здійснити поділ відповідних соціальних норм та відповідно прав та обов'язків, що ними визначаються, на ті, що містяться у правових документах міжнародного характеру, в нормативних актах національного (загальнодержавного) рівня та актах корпоративного (локального) рівня, в також ті, що можуть визначатися сукупністю матеріальних і процесуальних норм (правил) неправової регламентації. По-третє, норм, що охоплюються системою спортивного права умовно можна розділити на норми загальної і особливої частини, що можна визначити як перспективний вектор розвитку спортивного права. При цьому чітке визначення в структурі спортивного права конкретних інститутів ще об'єктивно складно і більше залежить від наукового підходу обраного за базову основу дослідження. Це дає всі підстави вважати, що на теперішній час проблематика визначення складових системи спортивного права ще належним чином не розроблена і, відповідно, дослідження у цій сфері слід продовжувати.

2.2. Національні джерела (форми) права що забезпечують правове регулювання соціальних відносин у сфері спорту

Основним Законом, який визначає соціальну політику та правове регулювання соціальних відносин в державі Україна є Конституція України.

Так, ст.49 цього Закону визначено, що «...державою дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування ...». Попри це, наступними статтями Конституції України закріплюються «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» (ст.43), «Кожен, хто працює, має право на відпочинок» (ст.45).

Разом з тим, вже ст. 46 Основного Закону гарантовано, що «...громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.... Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними....».⁹³

Розглядаючи питання стосовно національних джерел (форм) права, що забезпечують правове регулювання соціальних відносин у сфері спорту, варто насамперед вказати на такі нпа як от Закони України: «Про фізичну культуру і спорт» від 17.09.2020р. № 3808-ХІІ,⁹⁴ «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» від 17.12.2019р.

⁹³Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁹⁴Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 17.09.2020р. № 3808-ХІІ. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>

№ 385-IX,⁹⁵ «Про основні засади молодіжної політики» від 27 квітня 2021 року № 1414-IX,⁹⁶ тощо.

Додатково сфера спорту регулюється Законами України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII,⁹⁷ «Про очищення влади» від 16.09.2014 № 1682-VII,⁹⁸ «Про захист персональних даних» від 01.06.2010р. № 2297-VI,⁹⁹ тощо.

В межах соціально-зорієнтованих законодавчих актів, що забезпечують правове регулювання соціальних відносин у сфері спорту на сьогодні регулюють такі законодавчі акти, як от: Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р.;¹⁰⁰ «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР,¹⁰¹ тощо.

Втратили чинність в зв'язку із прийняттям Закону України «Про основні засади молодіжної політики» від 27 квітня 2021 року № 1414-IX Закони: Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 16, ст. 167 із наступними змінами); Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 1, ст. 2; 2006 р., № 50, ст. 501; 2011 р., № 18, ст. 125; 2015 р., № 2-3, ст. 12; 2016 р., № 2, ст. 17); Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 16, ст. 166; 1999 р., № 26, ст. 220; 2006 р., № 22, ст. 199); Постанова Верховної Ради України «Про

⁹⁵Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху: Закон України від 17.12.2019р. № 385-IX. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text>

⁹⁶Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#n356>

⁹⁷Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#top>

⁹⁸Про очищення влади : Закон України від 16.09.2014 № 1682-VII. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text>

⁹⁹Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. № 1682-VII. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

¹⁰⁰ Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>

¹⁰¹ Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

порядок введення в дію Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 16, ст. 168).¹⁰²

В межах договірних та господарсько-управлінських відносин, питання прапвового регулювання сфери спорту здійснюється за допомогою норм цивільного, господарського та адміністративного права. Кримінально-правова охорона та адміністративно-правова також охоплюється сферою правового регулювання відносин у сфері спорту, в тому числі, правовідносин на охорону соціальної складової у спорті (ст.323 «Спонування неповнолітніх до застосування допінгу» КК України; тощо)..

Не було б зайвим додати і те, що у методології права деякі дослідники зазначають про те, що на сьогодні кількість законів невпинно зростає. Закони стають все більш деталізованими та суперечливими, що створює підґрунття для виникнення специфічного для сучасного стану розвитку держави і права феномену «надмірної юридикації». Не виглядають несумісними в межах такого праворозуміння й пропозиції ухвалювати «закони про виконання законів». Також, стосовно проблеми здійснення приписів норм права, то дослідники доводять, що за таких обставин вона перебуває ніби то поза їх змістом, а тому й безпосереднього інтересу правознавців, а тому зазвичай розглядається як така, що має для юриспруденції похідний, «вторинний» характер. За межами юриспруденції виявляється й проблема змін у праві: передовсім – чому та для чого такі зміни потрібні. Немає й відповіді на питання про те, які соціальні чинники впливають на формування змісту норм права як таких правил, що впорядковують реальну поведінку учасників суспільних відносин? Як наслідок порушується сприйняття цілісності права та процесу його реалізації, специфічних особливостей правової системи тієї чи іншої країни, правонаступництва та розвитку права.¹⁰³

¹⁰²Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#n356>

¹⁰³Методологія в праві : монографія / [І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. К.: Грамота, 2017. С.158

У методології права дослідники зазначають, що має стати затребуваним підхід, який дозволив би реалізувати принцип *єдності юридичної форми* та соціального змісту в інтерпретації як права в цілому, так і окремих правових явищ. Як відомо, форми беззмістовної не буває, а зміст може існувати, лише будучи певним чином оформленим. Наразі, дослідники зазначають, що спостерігається певний відрив юридичної форми від соціального змісту означав би створення особливого світу, який за своєю «віртуальною» природою є малоприсадибним до випробування реальністю.¹⁰⁴ Якраз такий підхід повинен дістати своє закріплення в розвитку спортивного права, у його єдності та всебічності.

На сьогодні, деякими дослідниками були спроби узріти відповідний напрямок.

Так, З.П. Дубінська використовуючи концептуалізацію як засіб розвитку спортивного права в Україні, пропонує авторське визначення структури проекту Спортивного кодексу, серед якої: Загальна частина: 1) загальні положення; 2) засади державного управління фізичної культури і спорту; 3) об'єкти спортивного права та їх види; 4) права та обов'язки суб'єктів спортивного права; 5) юридична відповідальність у сфері спорту.; Особлива частина (інститути спортивного права): 1) право інтелектуальної власності у сфері спорту; 2) національні спортивні змагання; 3) олімпійське право; 4) спортивний арбітраж та спортивне суддівство; 5) спортивне меценатство; 6) гральний бізнес у сфері спорту (тоталізатор); 7) спортивна медицина.¹⁰⁵

За таких обставин, варто й звернути увагу на Указ Президента України про «Національну молодіжну стратегію до 2030 року» від 12 березня 2021 року № 94/2021. Зокрема у цьому документі зазначається, що «...соціальні та інституційні бар'єри, які розмежовують дитинство, молодість та доросле життя,

¹⁰⁴Методологія в праві : монографія / [І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. К. : Грамота, 2017. С.164

¹⁰⁵Дубінська З.П. Особливості регулювання правовідносин у сфері спорту в Україні: теоретико-правовий підхід: дисерт. ...на здоб. наук.ступ. докт.філос.-і. /З.П. Дубінська. 081–Право. Львівський державний університет внутрішніх справ. Л., 2021. С.194

останніми десятиліттями суттєво змінюються. Діти фізично формуються швидше, через доступ до Інтернету та соціальних мереж раніше виходять за межі сімейного оточення. Молодь підрастає у значно різноманітнішому, невизначеному, складному та неоднозначному середовищі. Як наслідок, цей процес дедалі більше набуває рис комплексності, а ухвалення важливих життєвих рішень відкладається...». Також, вказано, що ... «...демографічні зміни, що відбуваються в Україні, поглиблюють дисбаланс між молодшою та старшою віковими групами. Різка зниження народжуваності наприкінці 80-х та у 90-і роки минулого століття буде проявлятися у наступних поколіннях. Як наслідок, за різними оцінками чисельність молоді у суспільстві зменшиться більше ніж удвічі з близько 11 млн осіб у 2018 році до понад 5 млн осіб у 2030 році. Подібні структурні зміни стосуються також дитячого населення. Водночас відбудеться невелике зростання чисельності літніх людей. Зменшення частки молоді може бути компенсовано збільшенням її спроможностей...».¹⁰⁶

Таким чином, основними пріоритетами Стратегії на сьогодні є: «...безпека — підвищення безпечності середовища і посилення життєстійкості молоді; здоров'я — формування навичок здорового способу життя, розвиток та збереження фізичної культури, культури здорового харчування та психогігієни; спроможність — залучення молоді до участі у суспільному житті, підвищення її самостійності, конкурентоспроможності, формування у молоді громадянських компетентностей; інтегрованість — підвищення мобільності, соціальної і культурної інтеграції молоді в суспільне життя України та світу...».¹⁰⁷

Отже, як бачимо, даний підхід кульгає на соціальну складову у спорті. Адже хоча «спортивна медицина», «спортивне миценатство» є соціально зорієнтованими інститутами спортивного права, але повинні мати «прив'язку» до загальних соціально-правових юридичних конструкцій, щоб системно моделювали праворегулювання соціальних правовідносин у сфері спорту.

¹⁰⁶Національна молодіжна стратегія до 2030 року. Указ Президента України від 12 березня 2021 року № 94/2021. URL.: <https://www.president.gov.ua/documents/942021-37337>

¹⁰⁷Національна молодіжна стратегія до 2030 року. Указ Президента України від 12 березня 2021 року № 94/2021. URL.: <https://www.president.gov.ua/documents/942021-37337>

Тому, хоч підхід окреслений у перспективі З.П. Дубінською в цілому є виправданим, ми ж вважаємо, що слід його доповнити такою концепцією, як от особливим розділом правової доктрини. Вона б охоплювалась якраз системними механізмами проблем охорони і захисту соціальних прав спортсменів – від комплексного соціального забезпечення до соціальних та трудових стандартів, тощо. Це б забезпечило не тільки локальні сегменти правового регулювання соціально-правових відносин у сфері спорту, алей, замкнуло повноцінну охорону і захист соціальних прав, забезпечило дію *режиму соціальної безпеки* в країні.

Попри це, важливо звернути увагу на те, що соціальна безпека у юридичній енциклопедії визначається як – комплексна, складна модель юридичної конструкції соціального права, що об'єктивно обумовлена вмонтованістю у правову систему задля дотримання стану належних механізмів правового регулювання через забезпечення соціальної захищеності громадян, сфокусованих на дотримання європейських стандартів стосовно охорони і захисту вразливих верств населення, виявлення та усунення соціальних ризиків, усунення різних форм дискримінації у соціальному праві тощо, а у перехідний період права на прикладі України, до того ж, – ветеранів ООС та внутрішньо переміщених осіб.¹⁰⁸

Натомість варто констатувати, що в Україні не має на сьогодні єдиного кодифікованого спеціального акту, який би систематизував питання правового регулювання сфери спорту, не регулюється комплексно і соціальні відносини у сфері спорту.

Відтак, відсутня систематичія у цій сфері не дуже позитивно позначається на рівні правової культури та правової обізнаності осіб, які дотичні до регулювання правовідносин у сфері спорту. Така неврегульованість спонукає до врегулювання значної частини соціально-правових відносин у сфері спорту за допомогою звичаїв. Проте навіть за таких обставин, оголюються наступні

¹⁰⁸Велика українська юридична енциклопедія. Київ: «Видавництво людмила», 2020: Право соціального забезпечення/ редкол.: М.І. Іншин (голова), О.М. Ярошенко (заступник голови), Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, Н.М. Вапнярчук. 2020. С.734

щонайменше проблеми пов'язані із цивільно-правовим та господарсько-правовим чи то адміністративними аспектами.

2.3. Міжнародно-правове регулювання соціальних відносин у сфері спорту

Актуальність міжнародно-правового регулювання соціальних відносин у сфері спорту ґрунтується насамперед тим, що фізична культура і спорт значно впливають на формування психічних якостей людини, становлення й удосконалення її індивідуальності. Спорт пронизує всі рівні сучасного соціуму та впливає на основні сфери життєдіяльності суспільства. Він позитивно впливає на формування та зміцнення національної самосвідомості, сприяє єднанню нації. Фізична культура і спорт – це основа здорового способу життя, адже крізь призму здоров'я людей, їхню культуру закладаються основи економічного розвитку будь-якої держави.

В сучасних умовах правове регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту набуває великого значення у всьому світі. Ефективна правова підтримка спортсменів та фізкультурно-спортивних організацій є настільки важливою, як і їх матеріально-технічне, фінансове та медичне забезпечення.

Міжнародна хартія фізичного виховання і спорту Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури закріплює положення про те, що однією з умов здійснення прав людини є можливість для кожного безпечно і вільно підвищувати і підтримувати рівень свого фізичного, психологічного, соціального благополуччя та здібностей. Кожна людина має право на доступ до фізичного виховання, фізичної активності та спорту без будь-якої дискримінації залежно від етнічного походження, статі, сексуальної орієнтації, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного, соціального походження, майнового стану або будь-яких інших ознак. На міжнародному рівні велику увагу питанням спорту як засобу реалізації прав людини і механізму міжнародного співробітництва приділяє саме ООН.

У своїх резолюціях 49/29 від 19.12.1994, 58/5 від 03.11.2003, 59/10 від 27.10. 2004, 60/1 від 16.09.2005, 60/9 від 03.11.2005, 61/10 від 03.11.2006, 62/271

від 23.07.2008, 63/135 від 11.12.2008, 65/4 від 18.10.2010, 67/17 від 28.11.2012, 67/296 від 23.08.2013 Генеральна Асамблея ООН неодноразово підкреслювала, що потенціал спорту може і повинен бути задіяний для розвитку і забезпечення миру, для розвитку людського потенціалу, зміцнення солідарності і співпраці на місцевому, національному та міжнародному рівнях, виконання пріоритетних завдань в сфері національних мирних інтересів і державного будівництва. А в резолюціях 48/10 від 01.11.1993, 64/4 від 19.10.2009 і 66/5 від 17.10.2011 була підкреслена роль і значення спорту для побудови більш щасливого життя на планеті та задля просування ідей та принципів Статуту ООН.

Серед міжнародних актів, що визначають правові основи спортивної діяльності, особливо значимими є:

- Загальна декларація прав людини 1948 р .;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права людини і громадянина 1966 р .;
- Олімпійська хартія, в ред.. від 02.08. 2016 р.;
- Міжнародна хартія фізичного виховання і спорту 1978 р .;
- Спортивна хартія Європи 1992 р.;
- Європейська конвенція про запобігання насильства та неналежну поведінку глядачів під час спортивних заходів і, зокрема, під час футбольних матчів 1985 р .;
- Конвенція проти застосування допінгу 1989 р .;
- Кодекс спортивної етики та ін.

Однак тут важливо враховувати, що міжнародні документи не створюють прав безпосередньо для індивіда, а накладають відповідні обов'язки на держави забезпечити дотримання визначених в ньому прав. Тобто, професійний спортсмен не може безпосередньо скористатися цими правами, поки держава як суверенний суб'єкт міжнародного права не висловить на це свою згоду,

приймавши на себе відповідне міжнародне зобов'язання.¹⁰⁹ Тому, як справедливо зазначають деякі дослідники, говорити з юридичної точки зору про міжнародно-правовий, в тому числі міжнародний спортивно-правовий, статус індивіда можна досить умовно.¹¹⁰

В межах Ради Європи приймаються директиви і рекомендації Ради міністрів РЄ, низка яких стосується питань, пов'язаних з відносинами в сфері праці, зокрема, рекомендації Rec(91)11E від 9 вересня 1991 р., Rec(95)2E від 11 січня 1995 р., Rec(96)5E від 19 червня 1996 р., Rec(2001)17E від 27 листопада 2001 р., Rec(2003)19E від 24 вересня 2003 р., Rec(2004)2E від 24 березня 2004 р., CM/Rec(2008)10E від 10 липня 2008 р., CM/Rec (2011) 2E від 19 січня 2011 р.

Слід зазначити, що органи Європейського Союзу наділені незначним числом повноважень з регулювання трудових відносин, більшість питань в цій сфері вирішується на рівні національного законодавства країн - членів ЄС. Одним з важливих актів ЄС є Регламент ЄС 593/2008 від 17 червня 2008 про право, що підлягає застосуванню до договірних зобов'язань (Рим I). Стаття 8 Регламенту встановлює правило, що індивідуальний трудовий договір регулюється правом, обраним сторонами.

Доцільно також зазначити, що істотну роль в регулюванні трудових правовідносин в сфері спорту на території держав – членів Європейського Союзу відіграє прецедентна судова практика на рівні ЄС, яка визнала право професійних спортсменів на вільне пересування. Важливо підкреслити, що дієвим правовим механізмом, що забезпечує взаємодію як правових, так і судових систем в цій сфері є Європейський суд з прав людини. Створена ним судова практика повинна лежати в основі як національного законодавства так і національної судової практики.

Європейська асоціація працівників сфери спорту (European Association of Sport Employers; EASE) і організація UNI Europa визнають, що міжнародні

¹⁰⁹Гусов К.Н., Шевченко О.А. Спортивное право. Правовой статус спортсменов, тренеров, спортивных судей и иных специалистов в области физической культуры и спорта: учебное пособие. 2-е изд. М.: Проспект, 2012. С.52

¹¹⁰Бекашев К.А., Бекашев Д.К. Международное публичное право: сб. документов М.: Проспект, 2009. С.78

конвенції Міжнародної організації праці застосовуються до спортивного сектору як і до будь-яких інших категорій працівників. У спільній заяві, опублікованій в грудні 2008 р. ці організації закликали до розвитку колективних переговорів та соціального діалогу на національному (і в кінцевому підсумку – на загальноєвропейському) рівні, а також до встановлення конкретних мінімальних вимог у всіх трудових договорах професійних гравців, які захищають їх трудові і суміжні права.¹¹¹

На жаль, доводиться констатувати той факт, що правова основа МОП в даній сфері не може бути визнана достатньою за своєю повнотою. Саме тому, необхідно наголосити на необхідності розвитку практики Міжнародної організації праці в частині підвищення захищеності трудових прав спортсменів та інших суб'єктів спортивно-трудова відносин.

До міжнародних договорів, які мають відношення до регулювання відносин у сфері професійного спорту застосовують загальноприйняті принципи міжнародного права, у тому числі принципи, зазначені у нормах Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р., Віденської конвенції про правонаступництво держав стосовно договорів від 23 серпня 1978 р. Зазначені конвенційні норми, за загальним правилом, в повному обсязі застосовуються до правовідносин означеної сфери. Прикладом чого є: Міжнародна конвенція проти апартеїду в спорті (Нью-Йорк, 16.05.1986 р.); Конвенція проти допінгу ETS № 135 (Страсбург, 16.11.1989), р; Європейська конвенція про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і, зокрема, футбольних матчів ETS № 120 (Страсбург, 19.08.1985 р.).

Міжнародні договори, відповідно до загальних положень міжнародного права, є результатом узгодження волі різних держав, які беруть в них участь. Такі міжнародні договори є угодами держав з приводу змісту договірних норм, тексту

¹¹¹Шевченко О.А. Перспективы и направления развития международно-правового обеспечения спортивно-трудова отношений в области профессионального спорта. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия Юридические науки.* 2014. № 3. С.202

договору, а також визнання зазначених норм як юридично рекомендаційних або обов'язкових для держав - учасників договору. Як зазначають деякі дослідники, в сфері олімпійського руху міжнародні договори регулюють правовідносини, головним чином, за участю юридичних і фізичних осіб, спортсменів, спортивних організацій, як – суб'єктів національного права. Однак на держави, які беруть участь в договорі, покладаються як обов'язки так і відповідальність щодо приведення національного права у відповідність до міжнародних зобов'язань.¹¹²

За суб'єктним складом договори можуть бути двосторонніми та багатосторонніми. Двосторонні договори укладаються тільки двома державами і діють виключно в їх взаємних відносинах. Залежно від дії у просторі прийнято виділяти регіональні та універсальні договори. Особливу предметну групу серед договірних джерел складають різні міжвідомчі угоди.

До першої групи належать договори, які прийняті і діють в межах одного регіону. Найчастіше це відбувається в межах однієї міжнародної групи держав. Конвенція проти застосування допінгу ETS № 135 (Страсбург, 16 листопада 1989 г.) 19 є одним із прикладів міжнародного договору у сфері олімпійського руху.

Договори другої групи відрізняються тим, що укладаються між країнами, які належать до різних регіонів світу і в яких різні правові та соціально-політичні системи. Універсальність як ознака не передбачає введення будь-яких обмежень територіального чи іншого характеру. Такий підхід дозволяє значно збільшити коло суб'єктів, що беруть участь в таких договорах. До таких універсальних угод можна віднести Міжнародну конвенцію про боротьбу з допінгом у спорті (Париж, 19 жовтня 2005 р.).

Поряд з положеннями міжнародних договорів і звичаїв велике значення в регулюванні міжнародних спортивних правовідносин мають нормативні акти міжнародних спортивних організацій. До них, зокрема, відносять статuti та інші нормативні документи, що встановлюють юридичний статус і регламентують

¹¹²Алексеев С.В. Международное спортивное право. Учебник. М.: Юнити-Дана, 2012. С.22

діяльність МОК, МПК, міжнародних федерацій з видів спорту та багатьох інших організацій.

Крім договорів в сфері міжнародного публічного права в якості основи регулювання міжнародних відносин, що виникають у сфері спорту в цілому та олімпійського руху зокрема, виділяється загальновизнані принципи і норми міжнародного права.

Серед правових актів міжнародного рівня, що регулюють суспільні відносини при проведенні спортивних змагань, необхідно виділити прийняті Радою Європи Рекомендації сторонам щодо прийняття організаторами та державними виконавчими органами заходів безпеки під час спортивних заходів підвищеного ризику в залах.

На міждержавному рівні приймаються угоди і безпосередньо в сфері фізичної культури і спорту. Однак, слід зауважити, що зазначені документи служать для визначення єдиних завдань і напрямів діяльності держав в цілому і не спрямовані на зміну або доповнення в сфері регулювання праці спортсменів та тренерів.

Отже, під міжнародно-правовим регулюванням відносин у сфері спорту слід розуміти застосування положень міжнародних документів у сфері спорту щодо підтримки спортсменів та фізкультурно-спортивних організацій, які виникають як у межах окремої держави так і міжнародному рівні. До основних засобів міжнародного регулювання праці належать акти міжнародних організацій, міжнародна судова практика та міжнародні договори.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО- ПРАВОВІ ТА ЦИВІЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ СПОРТУ

3.1. Особливості соціально-трудових відносин у сфері спорту

Перш ніж виокремити особливості соціально-трудових відносин у сфері професійного спорту, зупинимось на їх правовому регулюванні.

Чинний КЗпП України не містить норм, які б регулювали трудові відносини спортсменів. Аналіз нормативних правових актів ряду зарубіжних країн, що регламентують трудові відносини професійних спортсменів¹¹³, дозволяє зробити такі висновки.

Іспанське законодавство містить перелік трудових відносин, які мають особливий характер і вимагають відповідного спеціального правового регулювання в силу їх специфіки, і відносить до них трудові відносини професійних спортсменів.

Для того, щоб визнати відносини професійного спортсмена зі спортивною організацією трудовими, необхідно довести, що вони є регулярними, добровільними, залежними й оплачуваними. Рівень залежності спортсмена від спортивного клубу при цьому може істотно варіюватись залежно від обставин і особливостей виду спорту. Конституційним судом Іспанії було визнано, що ні відмінності, що стосуються трудових договорів, ні особливі відмінності в самих трудових правовідносинах, не є дискримінуючими, оскільки є наслідком специфіки сфери діяльності, в якій здійснюються трудові правовідносини особливого характеру¹¹⁴.

¹¹³Шевченко О. А. Некоторые особенности правового регулирования трудовой деятельности спортсменов и иных работников в сфере профессионального спорта за рубежом. *Вестник Российского университета дружбы народов. Сер. Юрид. науки.* 2014. № 1. С.218–225

¹¹⁴Navarro Aguilera P. El controvertido régimen laboral de los deportistas. URL: http://www.iusport.es/php2/index.php?option=com_content&task=view&id=410&Itemid=33.

Згідно з іспанським законодавством, особливий характер трудових правовідносин у сфері спорту обумовлений, як вважає Пілі Наварро Агілера, по-перше, необхідністю укладення строкових трудових договорів на певний строк чи на конкретну кількість спортивних заходів; по-друге, можливістю тимчасової передачі гравця від одного спортивного клубу іншому; особливим змістом обов'язків сторін трудових відносин, а також наслідками припинення трудового договору для його сторін¹¹⁵.

Частина 2 ст. 1 Королівського Декрету Іспанії № 1006/1985 «Про регулювання особливих трудових відносин професійних спортсменів» від 26.06.1985¹¹⁶ визначає, що професійними спортсменами є ті, хто в силу постійних відносин добровільно займаються спортом у спортивному клубі чи спортивній організації і в інтересах таких в обмін на винагороду. При цьому цей Королівський декрет виключив із сфери своєї дії діяльність осіб, які займаються спортом у спортивних клубах і отримують грошові винагороди виключно на компенсацію витрат, необхідних для таких занять спортом.

Стаття 5 вказаного Королівського декрету передбачає можливість при укладенні трудових договорів у сфері спорту встановлення для спортсменів випробувальних термінів, які не перевищують трьох місяців. Стаття 6 цього Королівського декрету встановлює, що трудові правовідносини між професійним спортсменом і його роботодавцем завжди передбачають укладення строкових трудових договорів, які потім можуть продовжуватись.

Згідно з положеннями Королівського Декрету Іспанії № 1006/1985 «Про регулювання особливих трудових відносин професійних спортсменів» від 26.06.1985, тривалість робочого дня спортсмена фіксується в індивідуальному чи колективному трудовому договорі (ст. 9), а ст. 10 цього Королівського Декрету встановлює обов'язок визначення вихідних днів.

¹¹⁵Navarro Aguilera P. El controvertido régimen laboral de los deportistas. URL: http://www.iusport.es/php2/index.php?option=com_content&task=view&id=410&Itemid=33.

¹¹⁶Real Decreto № 1006/1985, de 26 de junio de 1985, por el que se regula la relación laboral especial de los deportistas profesionales. *Boletín Oficial del Estado*. 27.06.1985. № 153. P. 20075-20077. URL: http://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1985-12313.

В Італії спортивно-трудові відносини врегульовані Законом Італії від 23.03.1981 № 91 «Правові основи відносин між спортивними організаціями і професійними спортсменами»¹¹⁷.

Закон про професіоналізм у спорті від 23 березня 1981 № 91 регламентує працю професійних спортсменів в Італії. Закон поширюється тільки на спортсменів, тренерів, технічних і спортивних директорів. Як наслідок, поза рамками правового регулювання залишаються спортивні судді, лікарі тощо, а також учасники непрофесійного спорту. При цьому відсутня чітка межа між професійним і любительським спортом, це питання віднесено на розсуд спортивних федерацій. Професійний спортсмен розглядається як найманий працівник.

Закон визначає умови і форму трудового договору, який укладається строком до трьох років і підлягає обов'язковій реєстрації. Законом встановлюється заборона на перехід в інший європейський клуб протягом 5 років.

У Німеччині відсутній єдиний закон, що регулює відносини у сфері спорту в цілому і трудові відносини його суб'єктів. Окремі норми, присвячені праці спортсменів і тренерів, зустрічаються в різних актах. На сферу спорту повною мірою поширюється трудове законодавство. Проте, існує думка, що такий вплив, з одного боку, обмежує автономність спорту, а з іншого – встановлює вимоги до змісту трудового договору і підстав його припинення¹¹⁸. Спортсмени і тренери отримують певну вигоду від поширення на них норм трудового права, оскільки їх права прирівнюються до прав працівників. Але в німецькому законодавстві поняття «працівник» відсутнє. У § 84 (1) *Handelsgesetzbuch* (Комерційний кодекс) лише вказані критерії, за якими розмежовуються наймана праця і праця самозайнятих.

¹¹⁷Legge del 23 marzo 1981 № 91 «Norme in materia di rapportitrasocieta e sportive profes-sionisti». *Gazzetta Ufficiale*. 27.03.1981. № 86. URL: <http://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1981-03-23;91#nav>.

¹¹⁸Vieweg K, Krause A. *Sports Law in Germany: The Monograph Germany is an Integral Part of Sports Law in the International Encyclopaedia of Laws Series*. 2013. 280 p.

Згідно з легальною дефініцією, працівник – це особа, яка, ґрунтуючись на договорі приватного права, надає послуги іншим особам на умовах найму (BAG, NJW 2004. S. 461-462.). У питанні ж про найм чи «особисту залежність» (persönliche Abhängigkeit) законодавство Німеччини виходить з можливості організації давати обов'язкові вказівки (управлінські повноваження – Weisungsrecht). Важливою відмінною особливістю особистої залежності працівника є втрата ним суверенітету над своїм часом.

Трудове законодавство застосовне до сфери спорту, але сторони мають право самостійно визначати, чи буде воно застосовуватись до заявлених відносин. При цьому в Німеччині триває дискусія про те, чи можна спорт вважати роботою.

Закон Латвії «Про працю»¹¹⁹ не містить положень про спортивно-трудові відносини професійних спортсменів.

ТК Франції майже не містить норм про трудові відносини в спорті. Абсолютна більшість таких норм закріплена у французькому Спортивному кодексі¹²⁰.

О. О. Шевченко запропонувала авторську класифікацію моделей правових режимів спортивно-трудових відносин за місцем розташування відповідного комплексу правових норм у законодавстві¹²¹:

- модель закріплення комплексу норм правового режиму спортивно-трудових відносин у вигляді окремої глави (розділу) безпосередньо в Трудовому кодексі чи в базовому Законі про працю (в Європі, на відміну від Росії і країн Америки, відсутня);

- модель закріплення трудових норм про статус професійних спортсменів у законодавстві про спорт, а не в трудовому законодавстві: закріплення норм у загальному законі про спорт (Латвія та ін.), закріплення норм

¹¹⁹ Darba likums. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=26019>.

¹²⁰ Code du sport. URL: <http://legifrance.gouv.fr>.

¹²¹ Шевченко О. А. Некоторые особенности правового регулирования трудовой деятельности спортсменов и иных работников в сфере профессионального спорта за рубежом. *Вестник Российского университета дружбы народов. Сер. Юрид. науки.* 2014. № 1. С. 218–225.

у спеціальному законі про спортивно-трудові відносини спортсменів (Іспанія, Італія та ін.);

- модель гібридного закріплення трудових норм про статус професійних спортсменів – у законодавстві про спорт із закріпленням у ньому маси відсилань до профільного трудового законодавства (Франція).

Отже, трудове і соціальне забезпечення професійних спортсменів і тренерів, включаючи пенсійне й медичне страхування, регулюється в зарубіжному законодавстві по-різному. В ряді держав відповідні норми закріплюються в трудовому законодавстві (Мексика, Чілі, Венесуела та ін.). В інших трудових нормах про статус професійних спортсменів знаходять своє відображення в законодавстві про спорт (Італія, Іспанія, Еквадор, Перу, Аргентина). При цьому у Франції, наприклад, норми про статус професійних спортсменів закріплені в законодавстві про спорт, але з відсиланням до профільного трудового законодавства.

В Україні основним нормативно-правовим актом у цій сфері відносин є Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993¹²². Відповідно до ст. 38 цього Закону, професійний спорт – комерційний напрям діяльності у спорті, пов'язаний з підготовкою та проведенням видовищних спортивних заходів на високому організаційному рівні з метою отримання прибутку.

Діяльність у професійному спорті спортсменів, тренерів та інших фахівців, яка полягає у підготовці та участі у спортивних змаганнях серед спортсменів-професіоналів і є основним джерелом їх доходів, провадиться відповідно до цього Закону, Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів, а також статутних та регламентних документів відповідних суб'єктів сфери фізичної культури і спорту та міжнародних спортивних організацій.

¹²²Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 № 3808–ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 14. Ст. 80.

Згідно зі ст. 1 вказаного Закону України, спортсмен – фізична особа, яка систематично займається певним видом (видами) спорту та бере участь у спортивних змаганнях.

Здійснивши порівняльний аналіз правового регулювання соціально-трудових відносин професійних спортсменів у зарубіжних країнах, можна виділити їх особливості. Внаслідок слабого законодавчого регулювання трудових відносин спортсменів у нашій країні, на підставі досвіду укладення спортивних контрактів у практиці зарубіжних країн, можна виділити такі особливості регулювання трудової діяльності спортсменів, які встановлюються безпосередньо в трудовому договорі.

Насамперед можна зробити висновок стосовно того, що трудова функція спортсмена як працівника полягає в підготовці до спортивних змагань і участі у спортивних змаганнях за певним видом чи видами спорту. Виходячи з особливостей трудової функції спортсмена, роботодавець зобов'язаний забезпечити підготовку спортсмена до спортивних змагань і участь у спортивних змаганнях. Спортсмен, своєю чергою, зобов'язаний дотримуватись спортивного режиму, встановленого роботодавцем, і виконувати плани підготовки до спортивних змагань. Спортсмен також зобов'язаний не використовувати заборонені у спорті засоби, зокрема, допінг, і проходити допінговий контроль. Роботодавець забезпечує обов'язкове і додаткове страхування життя і здоров'я спортсмена.

До виникнення трудових відносин роботодавець зобов'язаний ознайомити спортсменів під підпис з нормами, затвердженими спортивними федераціями, правилами, встановленими за відповідними видами спорту, положеннями (регламентами) про спортивні змагання, умовами договорів роботодавця зі спонсорами (партнерами), з рекламодавцями, організаторами спортивних заходів і спортивними федераціями в частині, безпосередньо пов'язаній з трудовою діяльністю спортсменів. Також під час існування трудових відносин цей обов'язок залишається за роботодавцем.

В період дії трудового договору спортсмени зобов'язані проходити періодичні (не рідше одного разу на рік) медичні огляди (обстеження). Мета періодичних обстежень – визначення придатності спортсмена для виконання дорученої роботи і попередження професійних захворювань та спортивного травматизму. Крім того, керуючись медичними рекомендаціями, спортсмен має право пройти позачерговий медичний огляд.

Крім загальноприйнятих додаткових гарантій і компенсацій, колективним договором, угодами, локальними нормативними актами, трудовим договором можуть встановлюватись такі умови:

- про проведення відновлювальних заходів з метою покращення здоров'я спортсмена і реабілітаційних заходів у випадку отримання травм;
- про гарантії спортсмену у випадку його спортивної дискваліфікації;
- про розмір і порядок виплати додаткових компенсацій у зв'язку з переведенням на роботу в іншу місцевість;
- про надання харчування за рахунок роботодавця;
- про соціально-побутове обслуговування;
- про забезпечення спортсмена, тренера і членів їх сімей житловим приміщенням на період дії трудового договору;
- про компенсацію транспортних виплат;
- про додаткове медичне обслуговування;
- про додаткові грошові виплати спортсмену у випадках виникнення тимчасової непрацездатності або повної втрати працездатності в період дії трудового договору;
- про оплату роботодавцем навчання спортсмена в освітній установі;
- про додаткове пенсійне страхування.

У спорті досить частими є випадки, коли спортсмен в силу певних обставин не бере участі у змаганнях за відповідну фізкультурно-спортивну організацію або робить це вкрай рідко. Такий простій може призвести до зниження рівня спортивної майстерності, тому тимчасове переведення до іншого

роботодавця дозволяє уникнути несприятливих наслідків, викликаних відсутністю спортивних змагань. У таких випадках має місце так звана оренда спортсмена, тобто тимчасове переведення спортсмена до іншої фізкультурно-спортивної організації. Це є особливістю трудових правовідносин у сфері спорту.

Тимчасове переведення означає перехід спортсмена з однієї спортивної організації в іншу, для участі у змаганнях на певний період, за умови повернення спортсмена до попередньої спортивної організації по закінченні встановленого періоду. Це, *наприклад*, може бути строком до одного року.

Особливої уваги заслуговує питання відсторонення спортсмена від участі у спортивних змаганнях, адже особливістю спортивних контрактів є умова про спортивну дискваліфікацію.

Отже, спеціальними підставами такого відсторонення можуть бути: спортивна дискваліфікація спортсмена; вимога національної спортивної організації з відповідного виду чи видів спорту, висунута згідно з нормами, затвердженими цією організацією; вимога міжнародних спортивних організацій у випадку розгляду стосовно конкретного спортсмена можливості застосування до нього спортивних санкцій.

Спортсмен не допускається до роботи на весь період часу до усунення обставин, які стали підставою для відсторонення його від роботи чи недопущення до роботи. Слід звернути увагу, що таке відсторонення стосується лише участі спортсмена у змаганнях, але не поширюється на інші обов'язки, передбачені трудовим договором зі спортсменом (включаючи навчально-тренувальні заняття). Особливістю цього відсторонення є також порядок його оплати. Розмір заробітної плати на цей період обумовлюється в тексті трудового договору спортсмена, але в будь-якому випадку не може бути менше, ніж передбачено національним законодавством про оплату праці. Якщо спортсмена відсторонено від участі в спортивних заходах у результаті його винних діянь, то оплата здійснюється згідно з обсягом виконаної ним роботи.

У тих же випадках, коли відсторонення від спортивних змагань викликане причинами, що не залежать ні від роботодавця, ні від спортсмена, за спортсменом зберігається не менше 2/3 окладу (посадового окладу), розрахованих пропорційно фактично відпрацьованому часу.

Припинення трудового договору спортсмена є однією із найбільш значимих проблем у сфері професійного спорту і також має свої особливості.

У спортивних контрактах зарубіжних країн встановлюються такі особливі підстави припинення трудового договору зі спортсменами: дискваліфікація спортсмена, отримання позитивного тесту допінг-контролю, недосягнення спортсменом спортивних результатів, обумовлених договором, зниження спортивної майстерності, укладення інших договорів у період дії договору про спортивну діяльність, розголошення відомостей, які складають конфіденційну інформацію тощо.

До особливостей припинення трудового договору належить більш тривалий строк попередження роботодавця про припинення трудового договору з ініціативи спортсмена (за власним бажанням). Він складає, як правило, один місяць.

З точки зору О. М. Рузаєвої¹²³, приблизний перелік поважних причин розірвання трудового договору може виглядати таким чином:

1) спортивна причина, тобто нерегулярний виступ на спортивних змаганнях (наприклад, у футболі – менше 10% офіційних матчів протягом спортивного сезону);

2) невключення спортсмена в заявку на поточний сезон, не пов'язане з повною чи частковою втратою працездатності;

3) порушення роботодавцем законів та інших нормативних правових актів, які містять норми трудового права, умов колективних договорів, угод, локальних актів або трудового договору;

¹²³ Рузаева Е. М. Особенности трудовой деятельности спортсменов и тренеров как субъектов трудового права. *Вестник ОГУ*. 2012. № 3 (139). С. 161.

- 4) поновлення любительського статусу спортсменом;
- 5) припинення спортивної діяльності.

Ще однією підставою може бути порушення роботодавцем спортивного режиму з метою досягнення більш високих результатів за короткий проміжок часу.

Оскільки чинний КЗпП України не містить норм, які б регулювали трудові відносини спортсменів і в ньому не відображена галузева диференціація, можливо, є сенс у прийнятті Спортивного кодексу, в якому б комплексно були врегульовані всі аспекти правовідносин професійних спортсменів і тренерів, в тому числі й трудові.

3.2. Основні проблеми забезпечення соціального права на здоров'я та освіти спортсменів

Спортсмени часто зіштовхуються з безліччю проблем, що в переважній більшості стосуються розвитку спортивної кар'єри і поєднанням її із зайнятістю та забезпеченням свого здоров'я.

Основну мету, яку ставлять перед собою спортсмени – досягнення просування по спортивній кар'єрі і досягнення високих показників в спорті, проте все це супроводжується як інтенсивним фізичним, так і емоційним навантаженням на особу та врегулюванням проблем, що виникають в сфері освіти та ринку праці, а також нерідко пов'язане із законодавчим врегулюванням, відсутності тієї чи іншої норми у врегулюванні специфічних на ринку праці відносин, що пов'язані із спортом. Не тільки високий рівень мотивації, зобов'язань і відповідальності необхідний від спортсмена, але також і особливих умов, щоб уникнути ситуацій, де талановиті спортсмени змушені вибирати між освітою і спортом, чи роботою і спортом, забезпечувати самостійно захист свого здоров'я, створювати належні умови для подальшого розвитку та існування.

Розглядаючи забезпечення соціальних прав у спорті з міжнародно-парвової точки зору, цілком доречно звернути увагу на головні проблеми в сфері спорту та права. Зокрема проблеми: 1)забезпечення права на здоров'я; 2)забезпечення права на освіту; 3)забезпечення суб'єктивного благополуччя; 4)поєднання зайнятості і спорту; 5)нормативно-правового регулювання.

При цьому, беручи до уваги, що спорт, як сфера соціально-економічних та правових відносин поділяється на професійний та аматорський, то цілком логічно припустити, що й об'єкти цих відносин, а відтак і об'єкти соціально-правових відносин будуть неідентично характеризуватись. Водночас, з правової точки зору, практичне значення має і те, що до якого саме рівня відноситься суб'єкт цих відносин (спортсмен), так і буде визначатися його правовий статус. Загалом, фокус нашого дослідження зосереджений на професійному спорті,

оскільки суб'єкти, які беруть участь в аматорських видах спорту, займаються в основному або повністю без винагороди і не мають такого статусу як спортсмени професіонали і обумовлені іншим колом проблем.

Таким чином спортсменів-професіоналів можна поділити на категорії: 1) найвища категорія, яка сформована елітою спортсменів, які наділені переважаючим талантом і вмінням, порівняно з іншими спортсменами. Такі суб'єкти забезпечені належними умовами праці, отримують відповідну заробітну плату за своїм контрактом і користуються великим попитом на ринку праці. Таких суб'єктів можна віднести до *світового рівня*; 2) спортсмени, які мають гарні умови праці, стабільну заробітну плату, користуються значним попитом на ринку праці. Тому такі суб'єкти мають статус *регіонального рівня*; 3) третій рівень – спортсмени, які знаходяться на початковій ланці кар'єрного росту і мають сумнівні умови праці, в переважній більшості не отримують заробітну плату, користуються невеликим попитом на ринку праці або взагалі даний попит відсутній. Така категорія спортсменів постійно піддається зловживанню з боку третіх осіб. Відповідно дану категорію спортсменів можна віднести до *місцевого рівня*. Саме дана категорія осіб зазвичай стикається з найбільшою кількістю проблем у своєму професійному розвитку.

Отже, на нашу думку, більш детальніше слід зупинитись на питаннях про забезпечення соціального права на здоров'я спортсменів. Водночас, не було б зайвим розглядаючи проблеми соціальних прав у спорті з огляду на проблеми, яка охоплює більш ширші категорії та певні рівні спортсменів, що надасть можливість зупинитися на безпосередній інклюзії в забезпеченні їх права на охорону здоров'я. Адже очевидно, що різні види спорту – приміром бокс та шахи, потребуватимуть різного змісту та об'єму в забезпеченні цього права, а відтак, і в соціальному обслуговуванні, соціальній реабілітації, власне – наслідках. Отже і зміст права на охорону здоров'я у соціальному значенні, в тому чи іншому виді спорту для спортсменів повинен бути забезпечений пропорційно.

Дане право обумовлене усвідомленням його як одного з основних прав людини в демократичному суспільстві. Створення державою умов для реалізації права людини на здоров'я є запорукою поступального розвитку у різних сферах буття та зміцнення національної безпеки. Політика ВООЗ «Здоров'я для всіх» понад два десятиліття широко використовується усіма країнами-членами Європейського регіону ВООЗ як модель національної політики охорони здоров'я, як інструмент для розробки цієї політики і як відправний пункт для визначення національних завдань у сфері охорони здоров'я. Ця політика є джерелом ідей та загальним орієнтиром у питаннях, що стосуються здоров'я, прав людини і етики.¹²⁴

Якщо брати до уваги таку категорію як спортсмени, то можна говорити про те, що дана категорія залежить в основному від забезпечення охорони здоров'я. Найбільше це пов'язано із збільшенням або зменшенням фізичного стану спортсмена, а також отриманні різного роду та ступеню травм, проблемами психологічного здоров'я та відповідні затрати на його охорону.

Ментальне та фізичне здоров'я, безпека і добробут спортсменів підкріплюють розвиток їх кар'єри. Хвороби і травми можуть обмежити здатність спортсмена впоратися зі спортивним навчанням і освітою. Вони можуть також мати негативний емоційний вплив (депресія, неспокій, нудьга, виключення з навколишнього середовища команди), а також фінансові наслідки (втрата грошей на змагання, премій, збори за появу). Заходи повинні бути прийняті, щоб гарантувати, що спортсмени не будуть піддаватися ризику. У той час як у влади є обов'язок по забезпеченню інтересів для спортсменів.¹²⁵

Велика конкуренція, постійний розвиток на високому рівні, пряма загроза виникнення перетренування, перегорання і травм, які можуть коливатися від незначної, короткострокової напруги і невдач до потреби в довгостроковій

¹²⁴Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції 17—18.04.2008, м. Львів

¹²⁵ EU Guidelines on Dual Careers of Athletes Recommended Policy Actions in Support of Dual Careers in High-Performance Sport Approved by the EU Expert Group "Education & Training in Sport" at its meeting in Poznań on 28 September 2012

реабілітації. Важливість недопущення такого, полягає у здатності швидко отримати відповідний захист охорони здоров'я, що може мінімізувати в подальшому рівень впливу на здоров'я спортсмена. Вартість охорони здоров'я і географічне розташування не повинні бути факторами, які зменшують можливості спортсмена отримати доступ до забезпечення охорони свого здоров'я.

У своїй спортивній кар'єрі спортсмени доволі часто зіштовхуються із серйозними психологічними травмами, що часто пов'язані зі зміною особистого тренера, переривання через зміну пріоритетів таких як: вагітність, наслідків позитивного допінг-тесту або після наслідків сексуального домагання. Іноді спортсмени зобов'язані зупинити свою кар'єру. Такі умови можуть вплинути на спортивне життя спортсмена і подальшу його участь у спорті. Тому спортсмени повинні виходити з таких ситуацій і справлятися з ними в своїй спортивній кар'єрі. Одним із способів як освіта і превентивні втручання з боку держави можуть допомогти їм подолати негативні наслідки. Об'єднання спорту з іншими діями в житті, балансуванням із звичними способами життя допомагає зменшити стрес і збільшити добробут, розширити бачення, що спортивна кар'єра є тільки частиною життя.¹²⁶

Наступною проблемою, яка впливає на забезпечення охорони здоров'я спортсменів є медична підтримка. Медична підтримка вкрай важлива і повинна включати регулярні медичні перевірки, щоб визначити симптоми, проблем зі здоров'ям, які можуть бути очевидними. Деякі держави врегулювали питання, що пов'язані з медичним оглядом спортсменів на законодавчому рівні, в той час як у інших немає імперативних норм і огляди залишають на розсуд спортивних організацій.

Держава повинна приділяти увагу саме молодим спортсменам, особливо з початкових шкіл і спортсменів, які отримали травми, то таким особам повинно

¹²⁶A review of the Social Impacts of Culture and Sport Peter Taylor, Larissa Davies, Peter Wells, Jan Gilbertson and William Tayleur March 2015

бути надано найбільший пріоритет у медичній підтримці. Внаслідок цього, заходи повинні бути спрямовані правильну регулярну медичну допомогу. З огляду на ймовірних зміни у навколишньому середовищі і оточенні в ході кар'єри спортсменів, державні органи повинні розглянути медичну документацію, спортсмена на початок його спортивної кар'єри.

Для спортсменів, які поєднують спорт з роботою, повинні встановлюватися додаткові заходи охорони здоров'я, визнаючи спортивні травми або поганий стан здоров'я, пов'язане з участю в спорті в контексті роботи поза спортом.¹²⁷

Враховуючи той факт, що більшість спортсменів покладаються на суспільну підтримку як на початковій стадії свого кар'єрного зростання, так і протягом всього його існування, також після завершення своєї кар'єри потребує підтримки з боку держави. Основними джерелами ризику, які можуть вплинути на стан кар'єри є: нестабільні трудові договори або короткострокові потоки фінансування, які призводять до впевненості в зайнятості, допомоги безробіття або сімейному фінансуванню; травми, які скорочують або перешкоджають спортивній кар'єрі і можуть стати хронічними, витрат на охорону здоров'я протягом життів спортсменів; відсутність фінансових ресурсів під час переходу від активної спортивної кар'єри до ринку праці, який може привести до залежності від фінансування безробіття для підтримки і перекваліфікації.¹²⁸

Професійний спорт вимагає інтенсивних фізичних зусиль, травми молодих спортсменів можуть бути постійними і можуть статися нещасні випадки, що ведуть до кінця прибуткової кар'єри. 2008 оглядів умов праці професійних баскетболістів, які фінансуються Європейською комісією, дали змогу зрозуміти, що більше ніж 50% гравців, що досягають віку 31-35, отримали серйозне

¹²⁷A review of the Social Impacts of Culture and Sport Peter Taylor, Larissa Davies, Peter Wells, Jan Gilbertson and William Tayleur March 2017.

¹²⁸ EU Guidelines on Dual Careers of Athletes Recommended Policy Actions in Support of Dual Careers in High-Performance Sport Approved by the EU Expert Group "Education & Training in Sport" at its meeting in Poznań on 27 September 2009

пошкодження, що призвело до того, щоб вони пропустили зайняття спортом більш ніж 6 тижнів.¹²⁹

У деяких державах-членах немає ніякого певного фонду або схеми, відкритої для молодих спортсменів в разі травм під час їх періоду підготовки. В інших країнах можуть бути Державні фонди, схеми через спортивні асоціації, інші громадські або приватні фонди або контракти на особисте страхування. Це повинно бути проаналізовано, чи достатньо освітлення особистого страхування, яке є дуже дорогим для молодого спортсмена.

Хороші методи в захисту спортсменів від отримання травм існують в деяких країнах на ініційовані державою або Олімпійським комітетом, де елітні спортсмени, після отримання спортивної ліцензії, отримують вигоду від страхового покриття травми, чи через компетентну спортивну асоціацію або їх клуб. Національні правила на цій темі варіюються від однієї країни до іншого, і зусилля повинні бути додані, щоб узагальнити оцінку молодих спортсменів страховими полісами. Наприклад, держави-члени можуть підписати мінімальну систему страхування спортивними асоціаціями, дозволяють будь-якому травмованому спортсмену одержувати компенсацію. Вони можуть також вибрати систему, в якій премія стипендії тягне за собою покриття медичної страховки.

Для професійних спортсменів і спорту, цей тип заходів міг бути темою для соціального діалогу і міг бути включений до колективних договорів, які застосовуються до європейських професійним спортсменам.

Приклад гарної практики щодо даного питання: в Італії «Fondo» був колективно обмінаний як фонд «перед пенсією» італійської асоціацією баскетболістів (GIBA), італійської баскетбольною лігою і федерацією (www.giba.it).

¹²⁹EU Guidelines on Dual Careers of Athletes Recommended Policy Actions in Support of Dual Careers in High-Performance Sport Approved by the EU Expert Group "Education & Training in Sport" at its meeting in Poznań on 27 September 2009

Щодо соціального забезпечення та пенсійних планів, молоді професійні спортсмени отримують вигоду від загальної схеми соціального забезпечення в багатьох державах-членах, іноді вже з 15-річного віку. Для любителів у більшості країн немає певного плану щодо їх соціального забезпечення та пенсійних планів. У Чеській Республіці соціальне забезпечення і страхові внески для учнів і студентів заплачені державою, включаючи для студентських спортсменів. В інших державах-членах конкретні норми були розпочаті для спортсменів. Є певні режими соціального забезпечення для професійного спорту, такого як футбол, велоспорт і баскетбол.

У Данії професійні спортсмени можуть підписатися на пенсійні плани з інструкціями податкових пільг і витратити гроші на освітню програму або розпочати власну справу. Деякі країни зобов'язують молодих спортсменів підписуватися на політику особистого страхування або пенсійні плани. Французький уряд почав схему фінансування в 2011, щоб підтримати спортсменів-любителів високого рівня, сплачуючи соціальне забезпечення і пенсійні внески під час їх спортивної кар'єри. Така система дає можливість для спортсменів отримувати виплати впродовж лікування травми отриманої під час своєї спортивної кар'єри років, у разі коли особа не отримує більше ніяких виплат.¹³⁰

Розглядаючи питання забезпечення соціального права на освіту спортсменів слід зупинитись на наступній проблематиці.

Так, у більшості країн світу спортсмени успішно поєднують спортивну кар'єру із освітою. Подвійні кар'єрні стандарти відносно нові в більшості держав світу і спорту в цілому. У державах, де ці заходи розвивалися протягом деякого часу, існує відповідна потреба в нових угодах між спортивною системою і освітнім сектором чи ринком праці. Також існує відповідна проблема між правовими нормами і політикою в державах. Держави повинні розвиватися і

¹³⁰ Work and Equalities Institute Research Briefing 2017 FIFPro Global Employment Report: Working Conditions in Professional Women's Football Aristeia Koukiadaki, Senior Lecturer in Employment Law

поліпшувати умови, які необхідні для стабільних подвійних кар'єрних програм, для спортсменів різних рівнів. Така «подвійна кар'єра» повинна бути збалансованою для спортивної кар'єри спортсменів, так і для кар'єри працівника, що спонукатиме до захисту його професійної діяльності після спортивної кар'єри.

Загалом, розглядаючи проблеми подвійної кар'єри спортсменів, слід наголосити на наступному – успіх подвійних кар'єрних заходів часто залежить від доброзичливості людей в їх організації, який базується на систематичному підході на основі загальних і стабільних фінансових юридичних заходів. Зростаюча тенденція, що пов'язана із спортсменами, що регулярно навчаються і займаються спортом, робить дослідженням більш складним, в порівнянні з тим, що такі особи навчалися і працювали у своїй країні. Проблеми, в переважній більшості, пов'язані із організацією індивідуалізованих шляхів в освіті або дистанційному навчанні, в той час як додаткові «свята» - проблема на ринку праці. Спортсмени знаходяться в невідгданому становищі в порівнянні з іншими робітниками на ринку праці, оскільки важко пристосовуватися до мінливих станів зайнятості на різних стадіях їх кар'єри. Уряд, різні організації і спортсмени привернули увагу до цих проблем, а також до побоювань з приводу якості освіти та підтримки молодих людей, залучених в професійному спорті в Європі.

Головні проблеми:

- охорона розвитку молодих спортсменів, особливо дітей в ранньому спорті, молодих людей в професійно-технічній освіті та навчанні і покалічених спортсменів;
- баланс між спортивним навчанням і освітою;
- кінець спортивної кар'єрної фази спортсменів, включаючи тих, хто залишає систему раніше, ніж заплановано.

Велика кількість технічних вимог і інструкцій, пов'язаних з талановитими і спортсменами, існує в багатьох країнах-членах ЄС, але більшість з них фрагментарно зосереджується лише на деяких аспектах. Кілька держав-членів

виклали правові регулювання, включаючи технічні вимоги, що стосуються необхідних вимог, щоб управляти навчальними центрами. Навчальна тривалість (головним чином в ранньому спорті) обмежена через освіту або закони про працю, або колективними договорами в разі зайняття професійним спортом, або на основі офіційних рекомендацій, що видаються державою або спортивним рухом.

Оскільки освітня частина подвійної кар'єри - проблема для багатьох спортсменів, особиста підтримка спортсменів в формі наставників, репетиторів і особисті системи підтримки вивчення були ідентифіковані як успішний інструмент для підбадьорення спортсменів, щоб вести їх освітні програми. Підтримка послуг могла сприяти використанню стимулів заохотити молодих спортсменів закінчувати свою освіту. Локальні довідники можуть надавати корисну інформацію про академічні та професійні курси на національних і європейських рівнях, освітніх ресурсах і заходи гнучкості, об'єктах, тренерів та високоефективної інформації для окремого спорту. Такий інструмент ресурсу для спортсменів повинен полегшити вибір курсу і перспективне планування.¹³¹

Незважаючи на позитивні заходи, прийняті, щоб підтримати окремих студентів-спортсменів (і їхніх батьків), необхідні більш певні і структурні заходи. Багато держав вже поставилися до цих проблем серйозно, підтримавши навчальні заклади фахівця, програми та методи, щоб допомогти молодим спортсменам врівноважити свою освіту і спорт. Ці заходи сприяють впровадженню подвійної кар'єри, але також і підтримують побічно стратегії держав-членів на освіту (висококваліфіковані трудові ресурси, запобігання раннього від'їзду школи) і спорт. Крім того, з огляду на популярність спорту, вони надають школам можливість представити себе і залучити більше студентів.

Як частина зайнятості та спортивної політики, держави мають в розпорядженні структури, щоб надавати консультації і підтримку спортсменам

¹³¹ For a copy of the full report, please see: Koukiadaki, A. and Pearson, G. (2017), Working Conditions in Professional Women's Football

у їхньому кар'єрному плануванні, включаючи програми з узгодженими заходами між компаніями і колективом спортсмена, щоб врівноважити спортивні вимоги графіка діловими потребами.

Деякі держави-члени асигнують багато постів в державному секторі конкретно спортсменам. У деяких країнах провідні спортсмени можуть працювати на урядові і державні установи, або положення доступні в збройних силах, прикордонної поліції, лісовому секторі, митній службі тощо. Різні моделі існують, де спортсмени отримують навчання в цих послугах, маючи роботу на 0,5 ставки. В цілому спортсмени дуже впевнені в цих можливостях. Однак відставка зі спорту часто також призводить до від'їзду з державної служби через відсутність довгострокових кар'єрних перспектив.

Введення систем фінансової підтримки спортсменам в державах-членах дозволило зростаючій кількості спортсменів стати повністю зайнятими спортсменами. Для цих спортсменів гнучкість в зайнятості важлива для об'єднання їх спорту і зайнятості і досягнення правильного балансу. Однак об'єднання практики спорту високого рівня з зайнятістю в неспортивну секторі може бути складним. Роботодавці можуть не зрозуміти тиску і фізичні вимоги, щоб спортивні місця високого рівня на спортсмена і боялися ризику спортивних травм, які можуть торкнутися роботу і присутність спортсменів на їх робочому місці. На спортивній стороні самостійно визначають виконавчий тиск і тиск від тренерів та можуть обмежити кількість гнучкості роботи за межами спорту. Щоб домогтися успіху, гнучкість і з боку роботодавців, і з боку тренерів необхідна.

Стимули повинні бути запропоновані компаніями, щоб прийняти на роботу спортсменів з особливою увагою до жінок - спортсменкам і спортсменам з непрацездатністю. Спортсмени повинні бути навчені зрозуміти ринок праці і як вони можуть внести позитивний внесок поміж роботодавців через їх знання і корисний досвід в спорті. Щоб наблизитися до неспортивних спонсорам і торгово-промисловим організаціям, спортивні організації можуть шукати допомогу торгових палат, торгово-промислових організацій і компаній, які вже

працюють зі спортсменами. Контракти на спонсорство повинні ідеально включати пункт щодо подвійної кар'єри, щоб запропонувати можливості кар'єрного росту спортсменам, які виконують всі вимоги.¹³²

Отже, в межах попередніх висновків слід вказати на те, що поки наразі відстежуються ряд теоретичних і емпіричних вимог про освітні впливах спорту, вага розглянутих доказів передбачає, що, можливо, найбільш переконливим доказом позитивного зв'язку між спортом і вправою і освітніми впливами знайдено щодо емоційної області тобто за допомогою поліпшення самооцінки, сприйняття компетентності та успіху і т.д. і щодо пізнавальної області тобто за допомогою поліпшеної концентрації і навичок мислення. Дані також свідчать, що соціальний капітал, приписаний спорту через, *наприклад*, збільшене соціальну взаємодію між вчителями, батьками та учнями, також пов'язаний з освітніми впливами.

Щодо психологічних переваг є досить переконливі докази, які демонструють поліпшення дитячої самооцінки за допомогою участі в спорті і фізичній активності. Багато досліджень підкреслили позитивний зв'язок між спортивним участю і рядом переваг, які збільшують самооцінку, таку як сприйняття людиною компетентності і успіх в значущій діяльності. Багато досліджень повідомляли про такі позитивні результати для молодих людей зазвичай, а також для конкретних груп населення.

Багато що з необхідного освітнього впливу участі в спорті залежить від діапазону контекстних і педагогічних змінних. Коли дії будуть представлені значущими і відповідними способами до учнів тоді, вони, ймовірно, будуть звертатися до більшої кількості учнів і мати позитивний вплив на освітні поведінку і відносини. Поки докази підкреслюють багато безпосередніх зв'язків між спортивними заходами і емоційними перевагами, менше відомо про механізми, якими реалізується такий розвиток.

¹³²Koukiadaki A. Work and Equalities Institute Research Briefing 2017 FIFPro Global Employment Report: Working Conditions in Professional Women's Football Aristeia Koukiadaki, Senior Lecturer in Employment Law. URL.: <https://www.alliancembs.manchester.ac.uk/media/ambs/content-assets/documents/research/wei/2017-fifpro-global-employment-report.pdf>

Докази, що стосуються пізнавальної уваги переваг на розвиток пізнавального функціонування, навичок, необхідних у навчанні та успішності, які пов'язані з участю в спорті, при цьому передумова – фізична активність, стимулюють розвиток таких навичок, які в свою чергу збільшують навчальні досягнення. Докази добре розроблених досліджень знайшли позитивні показники між фізичною активністю і концентрацією. Однак дослідження, які конкретно досліджують успішність, повідомили про змішані результати – з деякими позитивними зв'язками і асоціаціями та іншими, що знаходять мінімальний ефект. Щодо психологічних переваг менше відомо про механізми, якими створені пізнавальні переваги або спортивні заходи і контексти, в яких вони відбуваються, які починають розробляти ці механізми.

Ймовірно, що є багато факторів, що впливають на повний освітній успіх і ніяке інше пояснення (емоційний, пізнавальний, соціальний капітал) не в змозі пов'язати спортивну участь з усіма освітніми результатами.¹³³

¹³³ Council of Europe. The European sport charte Recommendation No. R (92) 13 Rev of the committee of ministers to member states on the revised european sports charter (adopted by the Committee of Ministers on 24 September 1992 at the 480th meeting of the Ministers' Deputies and revised at their 752nd meeting on 16 May 2001)

3.3. Соціально-правові та цивілістичні проблеми договірного та позадоговірного регулювання прав спортсменів

Правовідносини у сфері соціального забезпечення спортсменів, на відміну від цивільних правовідносин, характеризуються імперативними засадами та, в більшості, мають позадоговірне регулювання нормативно-правовими актами. Цивільним правовідносинам загалом, і у сфері спорту зокрема, притаманні диспозитивні засади регулювання, які знаходять своє відображення в умовах цивільних договорів. Проте, як в договірному так і позадоговірному регулюванні соціальних і цивільних прав спортсменів є проблемні аспекти, які підлягають переосмисленню та коригуванню.

Питанням соціального захисту спортсменів приділяли увагу відомі дослідники, зокрема, Л. І. Харитонова у статті «Особливості пенсійного забезпечення спортсменів» зазначає, що система пенсійного забезпечення не в змозі забезпечити належний рівень соціальних гарантій, до яких належать матеріальні виплати, тому достатньо велика кількість спортсменів тренуються за межами країни або взагалі виїжджають на постійне місце проживання в інші країни¹³⁴.

А. О. Полянський у статті «Правові гарантії реалізації та захисту прав спортсменів України» зазначає про необхідність передбачення на законодавчому рівні додаткових гарантій для професійних спортсменів, в тому числі, необхідно встановити додаткове соціальне забезпечення для спортсменів, що отримали професійне захворювання або інвалідність під час занять професійним спортом¹³⁵.

Питання договірного і позадоговірного регулювання цивільних правовідносин спортсменів у своїх працях розглядали відомі науковці, зокрема,

¹³⁴Л. І. Харитонова. Особливості пенсійного забезпечення спортсменів. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип.30. С.78

¹³⁵Полянський А. О. Правові гарантії реалізації та захисту прав спортсменів України. 3б. наук. праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди «ПРАВО». Вип.17, 2011 р. С.80

М. О. Ткалич у праці «Договірне регулювання відносин спортивного агентування» пропонує договором спортивного агентування вважати договір, відповідно до якого одна сторона (спортивний агент) зобов'язується за винагороду здійснювати за дорученням іншої сторони (принципала) юридичні та/або фактичні дії від імені та за рахунок принципала, спрямовані на забезпечення участі спортсмена у професійній спортивній діяльності¹³⁶.

І. П. Куроченко у навчальному практикумі «Правові, організаційні та методичні засади фізичної культури і спорту в Україні» зазначає, що спортивні агенти здійснюють свою діяльність у футболі, хокеї, баскетболі, у боксі таких фахівців називають промоутерами. Як правило, агентами виступають фізичні особи. Проте в певних видах спорту, наприклад у тенісі, боксі, ці функції виконують юридичні особи. Також автор акцентує увагу, що основною складовою діяльності спортивного агента є пошук вигідного для спортсмена контракту і грамотна консультація при його підписанні, натомість, промоутери мають інший статус: витрати промоутерів включають зарплати, гонорари боксерів, тренерів, витрати на організацію турнірів (оплата проведення турніру, гонорари суддів, супервайзерів, транспортування, проживання учасників, оренда залу тощо) і адміністративні витрати на утримання апарату своїх компаній¹³⁷.

Незважаючи на наукові доробки у сфері соціального та цивільного договірного і позадоговірного регулювання прав спортсменів, зміна законодавства, розвиток суспільних відносин вимагають нових наукових напрацювань у означеній сфері.

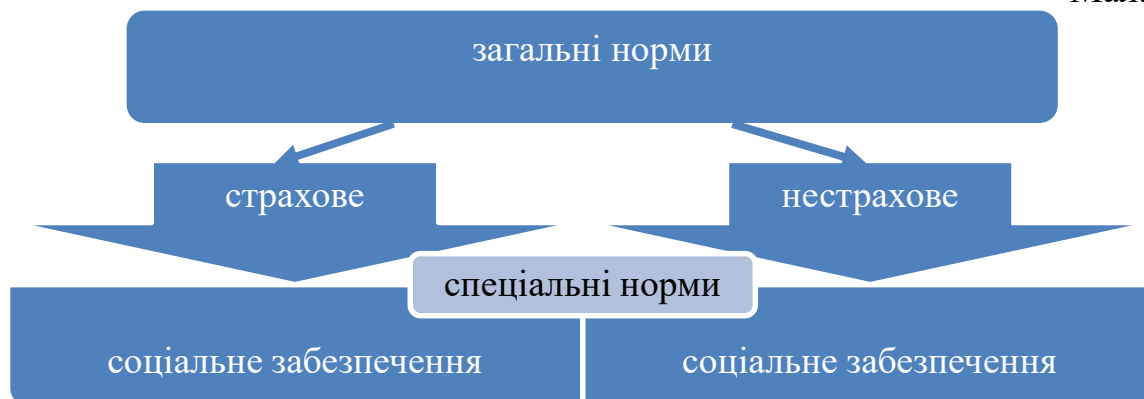
Соціально-правове регулювання прав спортсменів здійснюється як загальними нормами, які стосуються соціального забезпечення різних категорій осіб та поділяються на страхове та нестрахове соціальне забезпечення, так і спеціальними нормами, зважаючи на спеціальний статус суб'єкта-одержувача

¹³⁶Ткалич М. О. Договірне регулювання відносин спортивного агентування. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/12774>

¹³⁷ Куроченко І. П. Правові, організаційні та методичні засади фізичної культури і спорту в Україні. Навчальний практикум. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4478/1/4295_IR.pdf

соціального забезпечення. Схематично дане співвідношення зображено на малюнку 1.

Мал.1.

В даній публікації зупинимося тільки на соціально-правовому регулюванні прав спортсменів спеціальними нормами.

Страхове соціальне забезпечення, зокрема, Закон України «Про пенсійне забезпечення», передбачало пенсійне забезпечення спортсменів за вислугу років.

У 2015 році відбулися зміни у пенсійному законодавстві, відповідно до яких пенсії за вислугу років призначаються відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (стаття 114), яким не передбачено для спортсменів право на призначення пенсії за вислугу років та прикінцевими і перехідними положеннями згаданого Закону передбачено, що положення Закону України «Про пенсійне забезпечення» застосовуються в частині визначення права на пенсію за вислугу років для осіб, які на день набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» (11.10.2017) мають вислугу років та стаж, необхідні для призначення такої пенсії. Також, особам, які на день досягнення пенсійного віку, передбаченого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», працювали в закладах та установах державної або комунальної форми власності на посадах, робота на яких дає право на призначення пенсії за вислугу років відповідно до пунктів «е» – «ж» статті 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення», і мають страховий стаж (для чоловіків – 35 років, для жінок – 30 років) на таких посадах, а також

якщо вони до цього не отримували будь-яку пенсію, при призначенні пенсії за віком виплачується грошова допомога, яка не підлягає оподаткуванню, у розмірі їх десяти місячних пенсій станом на день її призначення¹³⁸.

Виплата зазначеної грошової допомоги здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України. Порядок обчислення стажу, який дає право на призначення грошової допомоги, та механізм виплати цієї допомоги встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до пункту «є» статті 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення» право на пенсію за вислугу років мають спортсмени – заслужені майстри спорту, майстри спорту міжнародного класу – члени збірних команд при загальному стажі роботи не менше 25 років – у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, незалежно від віку¹³⁹. У редакції, яка діяла до 01.04.2015 року вимагався стаж роботи не менше 20 років.

Законодавець розмежував соціальне забезпечення спортсменів, в залежності від того, яка тривалість стажу була у спортсмена станом на час набрання чинності змін до законодавства.

Неоднаковий підхід законодавця певною мірою виправданий, адже при прийнятті нових законів необхідно дотримуватися принципу легітимних очікувань. На цьому наголошує і Конституційний Суд України. Зокрема, у справі №1-5/2018(746/15) за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року №213-VIII Конституційний Суд України прийшов до наступних висновків *«Вказаними положеннями Закону № 1788 зі змінами, внесеними Законом № 213, передбачено поетапне підвищення на 5 років*

¹³⁸Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України : Верховна Рада України: від 09 липня 2003 р. №1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

¹³⁹Про пенсійне забезпечення : Закон України: Верховна Рада України : від 05 листопада 1991 р. №1788-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>

віку виходу на пенсію на пільгових умовах з урахуванням відповідного стажу роботи та на пенсію за вислугу років.

Згідно зі статтею 13, частиною другою статті 14, пунктами «б»-«г» статті 54 Закону № 1788 у редакції до внесення змін Законом № 213 у осіб, які належать до категорій працівників, вказаних у цих нормах, виникли легітимні очікування щодо реалізації права виходу на пенсію. Однак оспорюваними положеннями Закону № 213 змінено нормативне регулювання призначення пенсій таким особам.

Конституційний Суд України, дослідивши правовідносини, пов'язані зі змінами підстав реалізації права на пенсію на пільгових умовах з урахуванням відповідного стажу роботи та на пенсію за вислугу років, зазначає, що ці зміни вплинули на очікування осіб стосовно настання юридичних наслідків, пов'язаних із реалізацією права виходу на пенсію.

Отже, особи, що належать до певної категорії працівників, були учасниками правовідносин, у яких вони об'єктивно передбачали настання відповідних наслідків, а саме призначення пенсій, тобто їх легітимні очікування були пов'язані саме з положеннями Закону № 1788 у редакції до внесення змін Законом № 213. Отже, зміна умов призначення пенсій особам, які належать до певної категорії працівників, з урахуванням наявності відповідного стажу роботи, призвела до такого нормативного регулювання призначення пенсій, яке суттєво вплинуло на очікування вказаних осіб, погіршило їх юридичне становище стосовно права на призначення пенсій, що має реалізовуватися при зміні нормативного регулювання лише у разі справедливого поліпшення умов праці та впевненості у настанні відповідних юридичних наслідків, пов'язаних із реалізацією права виходу на пенсію.» та визнав неконституційними відповідні законодавчі норми¹⁴⁰. Аналогічна правова природа і збільшення на 5 років стажу для спортсменів, але Конституційний Суд України не прийняв рішення щодо

¹⁴⁰Рішення: Конституційний Суд України: від 23 січня 2020 р. №1-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#n2>

цього тільки тому, що норми, які стосуються пенсійного забезпечення спортсменів не були предметом розгляду.

Також залишається неврегульованим питання щодо легітимних очікувань тих спортсменів, у яких станом на 01.04.2015 року не вистачало від декількох місяців до декількох років страхового стажу. Адже у таких спортсменів також були легітимні очікування на пенсійне забезпечення за вислугу років після набуття потрібної тривалості стажу та інших умов відповідно до законодавства. На законодавчому рівні не відрегульований механізм компенсацій особам, у разі, якщо зміна законодавства впливає на їх право на пенсійне забезпечення. Відносини у сфері пенсійного забезпечення тривалі у часі і починаються не в день звернення за пенсією, а значно раніше, з початку набуття особою страхового стажу. Навряд щоб бажання займатися спортом було продиктовано тільки можливістю у майбутньому отримати пенсію за вислугу років, але обираючи кар'єрний напрям, серед аргументів «за» в тому числі, є і спеціальне пенсійне забезпечення. Враховуючи те, що від початку набуття страхового стажу і до права на пенсійне забезпечення проходять десятки років, динамічність законодавства в означеній сфері не повинна порушувати принцип легітимних очікувань набувача стажу на пенсійне забезпечення. При неможливості збереження колишніх умов пенсійного забезпечення (адже розвиток держави та суспільства, нові підходи до пенсійного забезпечення не повинні стримуватися тим, що колись в законодавстві визначили певні умови пенсійного забезпечення) необхідно на законодавчому рівні передбачити механізм компенсації втрачених прав. На сьогодні таким «механізмом» є звернення до Конституційного Суду України, але це не є врегулюванням питання на належному рівні, оскільки такий механізм має закріплюватися у законі, яким вносяться зміни до законодавства, а не у Рішенні Конституційного Суду України.

Також для певних категорій спортсменів передбачена пенсія за заслуги перед Україною, яка виплачується у формі надбавки до пенсії, яку отримує спортсмен. До такої категорії спортсменів належать: видатні спортсмени -

переможці Олімпійських та Паралімпійських ігор, Всесвітніх ігор глухих, чемпіони і рекордсмени світу та Європи¹⁴¹. Вважаємо дещо невиправданим виділяти рекорди тільки світу та Європи, адже є інші континенти, на яких проходять змагання і перемоги на таких змаганнях також прославляють державу, тому такі перемоги незаслужено «забуті» при визначенні підстав призначення пенсії за особливі заслуги перед Україною.

Також для спортсменів передбачено нестрахове соціальне забезпечення – наприклад, Законом України «Про вищу освіту» передбачено що прийом на навчання для здобуття ступеня молодшого бакалавра чи бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямувань) здійснюється на основі повної загальної середньої освіти за результатами зовнішнього незалежного оцінювання знань і вмінь вступників та рівня їхніх творчих та/або фізичних здібностей з урахуванням: ... 3) бала за особливі успіхи особам, які ... є учасниками Олімпійських, Паралімпійських та Дефлімпійських ігор (за поданням центрального органу виконавчої влади у сфері культури, молоді та спорту)...¹⁴². Проте, вага бала може становити від 0 до 5 відсотків конкурсного бала, конкретний відсоток визначається вченою радою закладу вищої освіти.

Розглядаючи цивільне регулювання прав спортсменів, можна виокремити два основні напрями, а саме: перший – робота спортсмена з промоутерами, агентами, другий – страхування спортсмена.

З роботодавцем спортсмен укладає трудовий договір (контракт), який має особливості диспозитивного визначення умов, на відміну від класичного трудового договору (про особливості правовідносин спортсменів із роботодавцями присвячений попередній пункт даної монографії). При відсутності роботодавця спортсмен самореалізується за участі промоутера, агента, укладаючи відповідний договір (агентський договір, договір доручення), відповідно до якого повірений (промоутера, агент) в інтересах спортсмена

¹⁴¹Про пенсії за особливі заслуги перед Україною: Закон України: Верховна Рада України : від 01 червня 2000 р. №1767-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-14>

¹⁴²Про вищу освіту: Закон України : Верховна Рада України: від 01 липня 2014 р. №1556-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

вчиняє дії, спрямовані на реалізацію довірительом (спортсменом) можливостей у спорті. Повіреном може бути промоутер чи агент – обидва є представниками (повіреними) спортсмена.

Чинне законодавство виокремлює регулювання посередницької діяльності, не конкретизуючи сферу спорту, на відміну від, наприклад, сфери страхування. Тому при регулюванні відносин між спортсменом і повіреном використовуються загальні норми цивільного законодавства, які регулюють посередницьку діяльність та умови договору, які не суперечать законодавству.

У відносинах між спортсменом і повіреном спортсмен виступає замовником, а повірений надавачем послуг. Потреба спортсмена скористатися послугами повіреного викликана не завжди тільки бажанням спортсмена перекласти адміністрування спортивної діяльності на іншу особу, але і вимогою локальних документів, що, наприклад, участь у змаганнях можлива через посередника.

Зрозуміло, що спортивна діяльність передбачає не тільки безпосередню участь у змаганні, але і низку технічних, юридичних, організаційних складників, без яких неможливо займатися спортивною кар'єрою. І немає потреби спортсмену займатися всім, відволікаючись від роботи на спортивний результат. Проте, важливо на законодавчому рівні конкретизувати відносини посередницької діяльності у сфері спорту. Цивільні відносини передбачають диспозитивність у визначенні сторонами умов договору, але для належної захищеності всіх учасників правовідносин необхідно на законодавчому рівні встановити загальні «правила гри» для посередницької діяльності у сфері спорту.

Також питанням, яке потребує уваги є страхування спортсменів. При розгляді соціального забезпечення було приділено уваги пенсійному страхуванню в складі соціального страхування як інституту права соціального забезпечення. Зараз мова йде про страхування як інститут цивільного права.

Закон України «Про страхування» визначає серед видів обов'язкового страхування і страхування спортсменів вищих категорій (п.4 ч.1 ст.7)¹⁴³. Страхове законодавство передбачає і добровільні види особистого страхування, яким при бажанні можуть скористатися страхувальники, застрахувавши життя, здоров'я, працездатність спортсменів, які не підлягають обов'язковому страхуванню. Проте, низький рівень страхової культури в державі не сприяє широкому попиту на страхові послуги із добровільних видів страхування. Тому, якщо відповідно до вимог законодавства чи умов контрактів передбачено страхування спортсменів, то такі спортсмени будуть застраховані, якщо ні, то існує велика ймовірність, що спортсмени не матимуть страхових полісів і при настанні страхового випадку розраховувати можуть тільки на виплати із системи загальнообов'язкового державного соціального страхування на загальних засадах (загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків, професійного захворювання, тимчасової втрати працездатності, пенсійне).

Таким чином, для покращення якості регулювання відносин за участі спортсменів у соціальній сфері та цивільних відносинах необхідно:

розробити механізм компенсацій особам, яким внаслідок змін до законодавства зменшено право на соціальний захист, на яке такі особи мали легітимні очікування;

у Законі України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» при визначенні умов для встановлення пенсії за особливі заслуги врахувати рекорди не тільки світові та Європи, а й рекорди, встановлені на інших континентах;

конкретизувати на законодавчому рівні правовідносини між спортсменом та його спортивним агентом, промоутером;

переглянути категорії спортсменів, які підлягають обов'язковому страхуванню.

¹⁴³Про страхування : Закон України : Верховна Рада України: від 07 березня 1996 р. №85/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#n97>

3.4. Соціально-правові ризики у сфері спорту в межах договірної права

Сфера як спортивного права так і соціального, безпосередньо пов'язана із певними ризиками. Як правило, вони дістають правовий характер, через наслідки, спричинених чи то таких, яким може бути спричинена шкода. Шкода може мати як майновий так і особистий немайновий характер, що безумовно за своєю природою витікає та оцінюється із цивільних засад та принципів дії права. Цивілістика немов «третя» важлива складова соціально-правових ризиків під час договірних відносин у сфері спорту.

Ризик – це насамперед міра очікуваної невдачі, можливості втрати певних цінностей або настання небажаних подій. З погляду суспільного буття, всі ризики є соціальними, проте виокремлюють суто соціальні ризики. Вони розглядаються як «міри очікуваного наслідку певного явища, настання якого пов'язано із вірогідністю втрати або обмеження економічної самостійності та соціального благополуччя людини».¹⁴⁴ Відповідно, коли ризики є соціальними, то й постає за очевидне про наявність спільного-об'єднуючого соціального факту, як феномену права. За допомогою нього (таких), утворюється реальний зв'язок із виникненням, зміною та припинення фактично будь яких правовідносин. Соціальний фактор як факт, є присутнім у кожному із таких.

Доктрина соціального забезпечення розглядає інститут соціального ризику різновидом соціальних ризиків, тобто, таких, які об'єктивно порушують життєдіяльність особи та пов'язані із ними соціально-економічними-чинниками у державі.¹⁴⁵

Під соціальним ризиком розуміють закріплену законодавством та визначену суспільством соціально значущу обставину об'єктивного характеру,

¹⁴⁴Социальная энциклопедия. / Редколлегия: А.П. Горкин, Г.Н. Карелова, Е.Д. Катувльский и др. М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. С.345; Топішко Н.П. Соціальні ризики як чинник регулювання системи соціального захисту населення. *Наукові записки*. Серія «Економіка». Випуск 11. С.401. URL.: file:///C:/Users/3CDE~1/AppData/Local/Temp/Nznuoa_2009_11_52.pdf

¹⁴⁵Аномалії в цивільному праві України: Навч.-практ.посібн. 2-ге вид., перероб.та доп./ за заг.ред. Р.А. Майданчика. К.: Юстініан, 2010. С.75

з настанням якої громадянини (члени їх сімей) можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування чи потребують додаткового матеріального забезпечення, та не можуть самостійно її уникнути.¹⁴⁶

На думку В.І. Надраги, соціальні ризики можна охарактеризувати наявністю наступних ознак: закріплені міжнародним та національними законодавствами в якості обставин, за умови настання яких особа потребує допомоги держави чи суспільства; носять об'єктивний характер, тобто їх настання відбувається незалежно від волі особи і вони не можуть бути усунутими нею самостійно; порушують звичний ритм життєдіяльності людини та зумовлюють її матеріальну незабезпеченість; потенційно закономірні для кожної людини — настають обов'язково чи відбудуться за певних умов. Зміст поняття соціального ризику як набору конкретних життєвих обставин досить широко розкривається у низці міжнародних документів правового характеру.¹⁴⁷

Н.П. Топішко зазначає, що дію соціальних ризиків посилюють ризики несоціального характеру. До останніх дослідник пропонує зарахувати: несприятливі соціально-економічні і політичні зміни; нестабільність чинного законодавства, коливання ринкової кон'юнктури; обмеженість або неповноту інформації про динаміку макроекономічних змін, тінізацію економіки тощо. Водночас, дослідник зазначає, що ризик, у т. ч. й соціальний, має дві складові: ймовірність настання та розмір заподіяної шкоди. Також, Н.П. Топішко підкреслює, що встановлення ймовірності небажаної події передбачає оцінку ризику, тобто визначення її вірогідності, розміру шкоди та попередження можливих наслідків. Для цього, на його думку, потрібно виявити можливі джерела і чинники ризику, провести їхню систематизацію, визначити та оцінити

¹⁴⁶Аномалії в цивільному праві України: Навч.-практ.посібн. 2-ге вид., перероб.та доп./ за заг.ред. Р.А. Майданчика. К.: Юстініан, 2010. С.75

¹⁴⁷Надрага В.І. Соціальний захист в системі мінімізації соціальних ризиків. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика* . 2014. № 2. С.487. URL.: <https://core.ac.uk/download/pdf/197230949.pdf>

інтенсивність впливу, ступінь та межі соціального захисту через розробку заходів щодо регулювання міри ризиків.¹⁴⁸

М.М. Великанова зазначає, що з точки зору цивільного права «...ризик має складну природу і може розглядатися як юридичний факт, умова виникнення цивільних правовідносин або елемент їх змісту. Як юридичний факт ризик має місце у випадку прямої вказівки у законі чи договорі на його здатність безпосередньо спричинити виникнення, зміну чи припинення суб'єктивних цивільних прав, їх окремих правомочностей, юридичних обов'язків або змінити цивільні правовідносини. Як умова виникнення цивільних правовідносин ризик є обставиною, що сприяє виникненню, зміні або припиненню певних правовідносин, є їх попередньою і неодмінною умовою існування, але безпосередньо не породжує правових наслідків. Як елемент змісту цивільних правовідносин ризик проявляється через категорію «права на ризик», що є самостійною можливістю прийняття ризикованих рішень, яка впливає із положень закону або договору...».¹⁴⁹

В.В. Бондарчук досліджуючи ризики у праві, приходять висновку у тому, що цей феномен має комплексний характер адже є «... категорією різних галузей знань – права, економіки, управління, медицини, спорту, психології тощо. Вирішення проблеми ризику у праві, на її думку, можливе із застосуванням досягнень не лише різних галузей права, але й – надбань інших суспільних наук. На основі філософського аналізу ризику доведено його зв'язок із категорією випадковості, що пронизує всі сфери людської життєдіяльності. І оскільки будь-яка річ є діалектичною єдністю необхідності й випадковості, то і ризик можна вважати органічно притаманним будь-якій діяльності людини. Ризик визначено як об'єктивно-суб'єктивну правову категорію, яка пов'язана із такими поняттями

¹⁴⁸Топішко Н.П. Соціальні ризики як чинник регулювання системи соціального захисту населення. *Наукові записки*. Серія “Економіка”. Випуск 11. С.404. URL.: file:///C:/Users/3CDE~1/AppData/Local/Temp/Nznuoa_2009_11_52.pdf

¹⁴⁹Великанова М.М. Ризики в цивільному праві України: теоретичні та практичні аспекти: автореф. ... на здоб. наук. ступ. док. юрид. наук.: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право/ М.М. Великанова; НДІ приватного права приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України. К. 2020. С.4–5

як ризикована ситуація, ініціатива, вибір. Для права сутність проблеми ризику полягає не в самому факті існування ризикуваних ситуацій, а у визначенні критеріїв для розмежування правомірного та неправомірного ризику з метою встановлення підстави відповідальності особи за шкоду, заподіяну у результаті ризикованого діяння...».¹⁵⁰

Повертаючись до цивільно-правової концепції слід зазначити, що на думку М.М. Великанової, цивільно-правове регулювання поширюється на всі етапи управління ризиком, включаючи виявлення, ідентифікацію та оцінку ризику, а не лише на розподіл ризику. Під таке регулювання потрапляє встановлення можливих наслідків ризику та їх тяжкості на етапі оцінки ризику (істотність порушення договору другою стороною або істотність зміни обставин у разі зміни або розірвання договору), зміни у структурі ризику (зміна правосуб'єктності суб'єкта ризику), процес виявлення та ідентифікації ризику (збір інформації з метою подальшого її використання для управління ризиками, що має здійснюватися із дотриманням загальних засад цивільного права) тощо¹⁵¹

Також, небулоб зайвим додати позицію М.М. Великанової стосовно того, що найефективнішими методами ідентифікації ризиків є юридичний (правовий) моніторинг та юридичний аналіз (юридична експертиза), мета яких полягає у визначенні «якості» об'єкта ризику і цивільно-правових наслідків ризикової діяльності та розробці рекомендацій щодо подальшого впливу на ризик. За допомогою юридичного (правового) моніторингу встановлюються наявності протиріч, колізій чи інші фактори, здатні спровокувати виникнення стану ризику, його розвиток чи неможливість впливу на нього, що зумовлює вибір ефективних методів управління. Юридичний аналіз (юридична експертиза) має

¹⁵⁰Бондарчук В.В. Ризик як правова категорія. *Часопис Київського університету права*. 2013/2. С.314. URL.: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_2/312.pdf

¹⁵¹Великанова М.М. Ризики в цивільному праві України: теоретичні та практичні аспекти: автореф. ... на здоб. наук. ступ. док. юрид. наук.: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право/ М.М. Великанова; НДІ приватного права приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України. К. 2020. С.5

на меті встановлення цивільно-правових наслідків ризикової діяльності та розробку рекомендацій щодо подальшого впливу на ризик.¹⁵²

Зрештою, М.М. Великанова доводить, що до об'єктивних ознак ризику слід відносити: результат (наслідок діяння або події), ймовірний характер настання такого результату (наслідку), невизначеність. Усвідомлення факторів ризику, визначення ступеня ймовірності та рівня ризику, передбачення можливих результатів своєї діяльності (інтелектуальний критерій) та альтернативність: вибір варіанту поведінки у конкретній ситуації (вольовий критерій), які є суб'єктивними характеристиками ризику.¹⁵³

Н.П.Топішко досліджуючи питання соціальних ризиків приходить до висновку у тому, що соціальні процеси, у т. ч. соціальні ризики, як правило характеризуються неповнотою, нечіткістю та невизначеністю і, на наш погляд, не допускають достатнього ступеня формалізації. Невизначеність виникає, по-перше, за наявності значної кількості вимірювань соціальних ризиків. По-друге, вона присутня також у випадку, коли деякі якісні характеристики є нечіткими, «розмитими» за своєю природою. Тому для оцінки і контролю соціальних ризиків ми пропонуємо застосовувати нову методику на базі теорії нечітких множин. Ця теорія дає змогу певною мірою формалізувати процеси і явища соціальної, економічної та інших сфер, полегшити процес прийняття рішень.¹⁵⁴

З.П. Дубунська пропонує розуміти правові відносини у сфері спорту як вид тих правових відносин, які врегульовуються нормами права, що гарантуються та забезпечуються державою та виникають між двома і більше (колективними або індивідуальними) суб'єктами спортивних правовідносин для задоволення своїх

¹⁵²Великанова М.М. Ризики в цивільному праві України: теоретичні та практичні аспекти: автореф. ... на здоб. наук. ступ. док. юрид. наук.: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право/ М.М. Великанова; НДІ приватного права приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України. К. 2020. С.5–6

¹⁵³Великанова М.М. Ризики в цивільному праві України: теоретичні та практичні аспекти: автореф. ... на здоб. наук. ступ. док. юрид. наук.: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право/ М.М. Великанова; НДІ приватного права приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України. К. 2020. С.6

¹⁵⁴Топішко Н.П. Соціальні ризики як чинник регулювання системи соціального захисту населення. *Наукові записки*. Серія “Економіка”. Випуск 11. С.404. URL.: file:///C:/Users/3CDE~1/AppData/Local/Temp/Nznuoa_2009_11_52.pdf

спортивних інтересів, між якими встановлюється правовий зв'язок у формі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.¹⁵⁵

Водночас, слід бути солідарним із тими дослідниками, які зазначають, щол вступаючи у взаємовідносини бізнесу зі спортсменом, необхідно все частіше врегульовувати їхні домовленості на законодавчому рівні, причому письмово їх закріплювати. Таким чином, слухним є врегулювання домовленостей між спортсменом і представниками бізнесу у формі відповідної письмової угоди.¹⁵⁶

Л.І. Заїченко досліджуючи проблеми спортивного клубу в системі господарсько-правових відносин, зазначає, що «...в межах предмета регулювання спортивного права цілком можливо виділити декілька типів правовідносин, що складаються у процесі реалізації громадянами прав на заняття спортом, формування спортивних організацій, проведення із культурно-оздоровчих та спортивних заходів, а саме правовідносини щодо: 1) створення та функціонування спортивних і фізкультурних організацій; 2) пов'язані з розробленням, запровадженням та застосуванням внутрішніх спортивних регламентів, правил та процедур; 3) здійснення державного контролю за дотриманням установлених нормативних приписів у галузі спорту та застосування встановлених санкцій; 4) реалізації фізкультури і спортивної діяльності на громадських та господарсько-правових засадах; 5) участь спортсменів у спортивних заходах і спортивних організаціях; 6) державного фінансування спортивної і фізкультурної діяльності...».¹⁵⁷

Р.В. Чередник, опираючись на тези А.В. Сердюкова,¹⁵⁸ звертає увагу на більш ширше коло правовідносин. Зокрема, він зазначає, що коло правовідносин,

¹⁵⁵Дубінська З.П. Особливості регулювання правовідносин у сфері спорту в Україні: теоретико-правовий підхід: дисерт. ...на здоб. наук.ступ. докт.філос-і. /З.П. Дубінська. 081–Право. Львівський державний університет внутрішніх справ. Л., 2021. С.30

¹⁵⁶Бахуринський В. Трудова кабала у формі спортивного контракту (українська). Международная юридическая консалтинговая компания SAFIR Law&Finance. 14.02.2017. URL.: <https://safir.ua/labor-bondage-in-the-form-of-a-sports-contract.html>

¹⁵⁷Заїченко Л.І. Спортивний клуб в системі господарсько-правових відносин: автореф.дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. юрид.наук./12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право/Л.І. Заїченко Харків. 2015. С.7

¹⁵⁸Сердюкова А. В. О совершенствовании законодательства о физической культуре и спорте. *Материалы конференции "Спортивно-право: перспективы развития"* / сост. Д. И. Рогачев. М.: 2008. С.127

що охоплюється сферою спортивного права є доволі широким. Адже воно має яскраво визначену комплексну спрямованість, посеред якої: .. правовий статус спортсменів, тренерів та ін. учасників спортивної діяльності; ... регулювання трудових та соціальних відносин в спортивному праві; – регулювання податкових відносин в сфері спорту.¹⁵⁹ Отож, як бачимо, дійсно, сфера спортивного права включає правовідносини, що витікають із трудових та соціальних відносин, а відтак і може мати місце феномен ризику у цих сферах.

В українському спортивному бізнесі відповідна угода була адаптована під вимоги трудового законодавства. Це пов'язано насамперед з тим, що спортивні клуби зацікавлені в трудовому наймі найперспективніших і найталановитіших спортсменів-професіоналів для досягнення найвищих результатів у змаганнях, які дають прибуток. У зв'язку з цим все частіше власники спортивних клубів почали їх реєструвати на законодавчому рівні шляхом обрання організаційно-правової форми юридичної особи, що має на меті отримання прибутку (ТОВ). Юридична особа у формі ТОВ дає змогу ефективніше врегулювати трудові відносини найманих працівників, а саме спортсменів-професіоналів. У юридичній практиці угоду щодо трудових взаємовідносин між спортивним клубом та спортсменом називають спортивним контрактом.¹⁶⁰

Загалом, як відмічається дослідниками, тенденція укладення контрактів зі спортсменами спричинена намаганням власників професійних команд та їхніх менеджерів закріпити спортсменів на певний час за тим або іншим клубом та обмежити зростання їхньої заробітної плати, що пов'язано з конкурентною боротьбою команд за кращих професіоналів.¹⁶¹

¹⁵⁹Чередник Р.В. Становлення спортивного права як комплексної галузі в правовій системі України / Р.В.Чередник. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 201. Вип. 42. С.274

¹⁶⁰Бахуринський В. Трудова кабала у формі спортивного контракту (українська). Международная юридическая консалтинговая компания SAFIR Law&Finance. 14.02.2017. URL.: <https://safir.ua/labor-bondage-in-the-form-of-a-sports-contract.html>

¹⁶¹Бахуринський В. Трудова кабала у формі спортивного контракту (українська). Международная юридическая консалтинговая компания SAFIR Law&Finance. 14.02.2017. URL.: <https://safir.ua/labor-bondage-in-the-form-of-a-sports-contract.html>

Контракт у трудовому праві – особливий вид трудового договору, в якому строк його дії, права та обов’язки і відповідальність (в тому числі і матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівників, умови розірвання трудового договору, в тому числі й достроково, можуть устанавлюватись угодою сторін.¹⁶² Водночас, контракт повинен передбачати зобов’язання щодо компенсації моральної та матеріальної шкоди, заподіяної працівникові у разі дострокового розірвання контракту, а саме: (а)працівником – з причин невиконання чи неналежного виконання роботодавцем зобов’язань, передбачених контрактом; (б)роботодавцем – з підстав, не передбачених чинним законодавством та контрактом. Тут, трудовим договором може бути встановлено додаткові гарантії працівникові на випадок дострокового припинення контракту з незалежних від працівника причин.¹⁶³

Отож, як бачимо, ризики, які впливають із зобов’язань роботодавця в контексті компенсації моральної та матеріальної шкоди заподіяної достроковим розірванням контракту цілком очевидно можуть бути пов’язані із соціальними наслідками. А, відтак, обумовлюватись в контексті потреби захисту соціальних прав у сфері спорту. Дивлячись на природу ризиків у цивільному та трудовому праві, ризиким у соціальному праві збігаються, набувають особливого значення. Для більш повного уявлення слід вказати на ряд соціально-правових категорій, що зумовлюють складні життєві обставини.

Так, Законом України «Про соціальні послуги» складні життєві обставини визначаються як: а) похилий вік; б) часткова або повна втрата рухової активності, пам’яті; в) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; г) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; ґ) інвалідність; д) бездомність; е) безробіття; є) малозабезпеченість особи; ж) поведінкові розлади у дітей через розлучення

¹⁶²Велика українська юридична енциклопедія: у 20т. Харків: Право, 2016. Т.11: Трудове право/редкол.: С.М. Прилипко (голова), М.І. Іншин (заст.голови), О.М. Ярошенко та ін.; Нац.акад.прав.наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид.ун-т ім.Ярослава Мудрого. 2018. С.278

¹⁶³Велика українська юридична енциклопедія: у 20т. Харків: Право, 2016. Т.11: Трудове право/редкол.: С.М. Прилипко (голова), М.І. Іншин (заст.голови), О.М. Ярошенко та ін.; Нац.акад.прав.наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид.ун-т ім.Ярослава Мудрого. 2018. С.280

батьків; з) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; и) втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; і) жорстоке поводження з дитиною; ї) насильство за ознакою статі; й) домашнє насильство; к) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; л) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією; ¹⁶⁴ усі ці обставини є нічим іншим як юридичними фактами, а тому такі є елементами підстав виникнення відповідних правовідносин. В даному випадку, правовідносин, що охоплюються сферою соціальних ризиків.

Виникає питання: чи можуть бути пов'язані такі ризи не тільки із соціальною сферою алей із сферою спорту? – очевидно, що так. Адже у спорті, спортсмени швидко втрачають свою професійність та майстерність через обмежений строк бути «у формі», вслід за цим втрачають роботу; особливого значення набуває забезпечення їх роботою та належним заробітком опісля завершення спортивної кар'єри; також, особливого значення набувають процеси фізичної та психологічної реабілітації спортсменів пілсья травм, забезпечення при цьому їм належного утримання, тощо. Це означає, що умови контракту повинні передбачати відповідні ризики, забезпечуючи гарантовані соціальні права у сфері спорту спортсменам.

Водночас, повертаючись, до сутності особливостей спортивного коеконтракту, слід зазначити думку В. Бахуринського у тому, що особливість контракту полягає в його спеціальному цільовому призначенні як регулятора трудових відносин на ринку праці й робочої сили. Контракт, як особлива форма трудового договору, регулює не лише трудові, а й тісно пов'язані з ними інші суспільні відносини – соціально-побутові та економічні. Таким чином, порівняно з традиційним трудовим договором контракт охоплює ширше коло

¹⁶⁴Про соціальні послуги. Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

правовідносин.¹⁶⁵ В той же час, В. Бахуринський зазначає, що «..спортивний контракт не є класичною формою трудового договору, а точніше сказати, – це угода цивільно-правового регулювання відносин у спорті із субсидіарним застосуванням трудового законодавства. Досить часто такі моменти стосуються правил внутрішнього трудового розпорядку, їх взагалі не прописують у контракті, а обмежуються таким формулюванням: «Спортсмену встановлюється ненормований робочий день. Час і закінчення робочого дня, тренувань, зборів, а також вихідні дні встановлюються і надаються спортсмену розпорядженням головного тренера клубу, або президентом клубу» ..».¹⁶⁶ З таким твердженням слід частково погодитись в силу того, що трудове право, як частина системи соціального права

Розірвання контракту здійснюється на підставах, що передбачені в контракті, але не встановлені у законодавстві, звільнення повинно бути здійснено чомусь у відповідності до трудового законодавства.¹⁶⁷ Відповідно, й соціально-правові наслідки від розірвання контракту повинні також охоплюватись соціальним законодавством, породжуючи правовідносини із соціального забезпечення у належній мірі.

Деякі дослідники проблем трудових контрактів у спортивному праві зазначають, що спортивні клуби зловживаючи своїм правом досить часто прописують пункти щодо припинення трудових відносин у спортивних контрактах, які явно є розмитими та дають можливість розірвати контракт зі спортсменом коли їм заманеться. Так пункт «контракт може бути достроково розірваний клубом в односторонньому порядку у випадку здійснення спортсменом правопорушення». Що мається увазі? Невже якщо спортсмен

¹⁶⁵Бахуринський В. Трудова кабала у формі спортивного контракту (українська). Международная юридическая консалтинговая компания SAFIR Law&Finance. 14.02.2017. URL.: <https://safir.ua/labor-bondage-in-the-form-of-a-sports-contract.html>

¹⁶⁶Бахуринський В. Трудова кабала у формі спортивного контракту (українська). Международная юридическая консалтинговая компания SAFIR Law&Finance. 14.02.2017. URL.: <https://safir.ua/labor-bondage-in-the-form-of-a-sports-contract.html>

¹⁶⁷Бахуринський В. Трудова кабала у формі спортивного контракту (українська). Международная юридическая консалтинговая компания SAFIR Law&Finance. 14.02.2017. URL.: <https://safir.ua/labor-bondage-in-the-form-of-a-sports-contract.html>

припаркується на своєму авто у забороненому місці, отримає адміністративний штраф, і все – Клуб може з ним розривати контракт. Або, наприклад, «розірвання контракту у зв'язку з відмовою спортсмена від продовження роботи у зв'язку зі зміною суттєвих умов праці». Дивним є таке формулювання взагалі, якщо умови праці можуть встановлюватись за розсудом і розпорядженням керівника клубу. У даному випадку спортсмен може опинитись дуже швидко на вулиці і без контракту. Також цікавим є формулювання, що останнім часом вживають багато клубів у своїх контрактах, «контракт може бути розірваний в односторонньому порядку у разі невиконання або неналежного виконання спортсменом зобов'язань обумовлених контрактом». Тобто, якщо спортсмен перестав бути перспективним, досяг певного професійного рівня і не показує олімпійських наддосягнень, тоді контракт з ним теж може бути розірваний і клуб може під цим «соусом» вимагати фінансових компенсацій від нього.¹⁶⁸

Однак, на думку представників адвокатури (адвокатів-практиків), є і позитивні моменти, які втілюються в спортивних контрактах сьогодення, а саме передбачають обов'язкове вирішення спортивних спорів в Спортивному арбітражному суді (англ. Court of Arbitration for Sport, CAS) або Арбітражному суді в Лозанні. Але наскільки ця арбітражна обмовка в трудовому контракті допустима, досить спірне питання, і чи можна заборонити розгляд трудового спору за контрактом у суді загальної юрисдикції, як це роблять багато клубів. На мою думку, заборона звертатись спортсмену в суд загальної юрисдикції є незаконною. Разом з тим, отримавши рішення суду CAS, спортсмен фактично не виконає його в Україні, бо відсутня процедура.¹⁶⁹

Соціально-правовий аспект наслідків розірвання спортивного контракту, виникає ряд питань, як практичного так і теоретичного характеру. Адже

¹⁶⁸Бахуринський В. Трудова кабала у формі спортивного контракту (українська). Международная юридическая консалтинговая компания SAFIR Law&Finance. 14.02.2017. URL.: <https://safir.ua/labor-bondage-in-the-form-of-a-sports-contract.html>

¹⁶⁹Бахуринський В. Трудова кабала у формі спортивного контракту (українська). Международная юридическая консалтинговая компания SAFIR Law&Finance. 14.02.2017. URL.: <https://safir.ua/labor-bondage-in-the-form-of-a-sports-contract.html>

проблеми стосуються юридичної відповідальності у спортивному та соціальному праві.

Щодо *санкцій в праві соціального забезпечення*, слід зазначити, що такі – правові забезпечення належної поведінки суб'єктів соціально-забезпечувальних відносин, що спрямовані на захист порушеного права чи охоронюваного законом інтересу, які передбачають застосування до порушника впливу, що зумовлює настання негативних наслідків особистого, майнового чи організаційного характеру.¹⁷⁰ Санкції розглядають як вид відповідальності. До того ж, у науковій літературі зазначається, що порушення, можуть вчинятися як фізичними особами, наприклад, отримання пенсії внаслідок подання фальшивих документів про вік, стаж, заробіток, так і органами соціального забезпечення, які можуть необгрунтовано відмовити у призначенні пенсії чи допомоги, неправильно визначити їх розмір тощо.¹⁷¹

Зрештою, слід зазначити що соціальне право призначене для реалізації не тільки індивідуальних прав громадян, а й їх сукупної охорони.¹⁷² Зрештою, соціальний обов'язок є видом та мірою релевантної, соціально необхідної, передбаченої законом чи соціальною необхідністю поведінки уповноваженого суб'єкта соціального права, спрямованої на охорону та захист соціальних благ.¹⁷³

Підсумовуючи, можливо стверджувати, що концепція ризиків так чи інакше повинна віднайти належне місце у соціально-правовому аспекті в доктрині соціального права, а також , безпосередньо в інституті соціальних правовідносин у сфері спорту. Зокрема, у характері їх динаміки – виникненні, зміні та припиненні у сфері спорту як соціально-правові відносини. Ця концепція

¹⁷⁰Велика українська юридична енциклопедія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020: Право соціального забезпечення/ редкол.: М.І. Іншин (голова), О.М. Ярошенко (заступник голови), Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, Н.М. Вапнярчук. 2020. С.684

¹⁷¹Велика українська юридична енциклопедія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020: Право соціального забезпечення/ редкол.: М.І. Іншин (голова), О.М. Ярошенко (заступник голови), Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, Н.М. Вапнярчук. 2020. С.684

¹⁷²Велика українська юридична енциклопедія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020: Право соціального забезпечення/ редкол.: М.І. Іншин (голова), О.М. Ярошенко (заступник голови), Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, Н.М. Вапнярчук. 2020. С.707

¹⁷³Велика українська юридична енциклопедія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020: Право соціального забезпечення/ редкол.: М.І. Іншин (голова), О.М. Ярошенко (заступник голови), Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, Н.М. Вапнярчук. 2020. С.700

повинна бути закріплена на належному й законодавчому рівні. Як стосовно спортивного, так і до соціального законодавства.

Зрештою, соціально-правові ризики у сфері спорту:

можуть позначатись як юридичні факти/фактичні склади, що мають відношення до прав та обов'язків учасників правовідносин у сфері спорту. Будучи правовідносинами соціально-правовими, вони зумовлені за наслідками не стільки сферою спортивного права, скільки соціального права. Адже саме *під ризик* виникнення, зміни чи то припинення спортивних, адміністративно-спортивних, господарсько-спортивних тощо правовідносин, потрапляє сфера настання ймовірних соціальних наслідків для спортсменів, власне – складних соціальних обставин, чи то ускладнених, чи то таких, що потребують додаткової опіки із боку роботодавця, держави, страхувальника в силу зміни обсягу прав та обов'язків, інтересів;

в контексті прав та обов'язків, соціальні ризики визначають критерії розмежування правомірного та неправомірного під час їх виконання, або в цілому виникненні, зміні та припиненні не цивільних, адміністративних чи то господарських правовідносин, а правовідносин соціально-правових правовідносин, що припускають такі наслідки – забезпечення належної якості життя спортсмена після спортивної травми; звільнення/розірвання контракту із спортсменом; надання соціального захисту спортсменам – реабілітація, її оплата, забезпечення відпусткою; визначення, обрахування страхового випадку чи то страхового ризику; настання складних життєвих обставин в наслідок травми, настання відповідного віку, набуття відповідного статусу, дискваліфікації спортсмена, тощо.

також, вони уособлюються у сфері спорту перш за все не як соціальні ризики, а соціально-правові, «з'єднані» із категорій різних галузей знань, однак так чи інакше уособлюються правом – природнім чи то позитивним, об'єктивним чи то суб'єктивним.

3.5.Огляд деяких проблем обов'язкового страхування спортсменів вищих категорій

На чемпіонаті світу з легкої атлетики, що проводився в 2019 році в Досі, Республіка Катар, українські легкоатлети завоювали 2 срібні медалі, і в медальному заліку наша країна розділила 22 місце з Естонією, на Чемпіонаті світу з біатлону у 2020 наші спортсмени завоювали 2 медалі, на Чемпіонаті світу з боротьби у 2019 році ми в загальному медальному заліку розділили 6 місце з Туреччиною, на Чемпіонаті світу зі сноуборду українські спортсмени завоювали 2 медалі та посіли 14 місце в медальному заліку, на Чемпіонаті світу з дзюдо Дар'я Білодід завоювала золоту медаль, Чемпіонат світу з фехтування приніс нашим спортсменам 4 медалі та 5 місце в заліку, на Чемпіонатах світу з бадмінтону, настольного тенісу, фігурного катання, кросу і т.д. наші спортсмени не завоювали жодної медалі, в деяких Чемпіонатах ми не приймали участі. На Олімпійських іграх у 2018 році наші спортсмени завоювали 1 медаль (21 місце), 2016 – 11 медалей (31 місце), у 2014 – 2 медалі (20 місце), 2012 – 20 (14 місце), 2010 – жодної медалі, 2008 – 22 (11 місце), 2006 – 2 (25 місце), 2004 – 22 (13 місце), 2002 – 0, 2000 – 23 (21 місце), 1998 – 1 (18 місце), 1996 – 23 (9 місце), 1994 – 2 (13 місце).

Наведені цифри свідчать про поступове, повільне знищення українського спорту. Хоча видатки на фізичну культуру і спорт з державного бюджету з моменту існування нашої держави як складали так і складають від 0,2 до 0,5 % до загальних видатків¹⁷⁴, з яких в середньому 63 % у перше десятиріччя йшло на олімпійський спорт і спорт вищих досягнень (хоча у 1998 на цю підгалузь спорту було виділено 74,34 %), у 2019 році на олімпійський спорт і спорт вищих досягнень було виділено 52 % від видатків на галузь.

¹⁷⁴Гасюк І.Л. Механізми фінансування галузі «Фізична культура і спорт». *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. Вип. 4(31). С. 264-270; Солопенко В.В. Видатки на розвиток фізичної культури та спорту з державного та місцевих бюджетів: правові аспекти. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С.146-150

В той же час стан здоров'я населення України протягом років залишається незадовільним. Рівень смертності продовжує зростати¹⁷⁵. Основними причинами смерті протягом останніх років є: серцево-судинні захворювання – 67,0%, тобто середньому щодня помирає більше 1 тисячі осіб; новоутворення – 13,6 %, щодня рак виявляють у 450 людей, біля 70 тисяч осіб помирає від раку щороку, з них 30% є людьми працездатного віку; зовнішні причини – 5,4 % смертей¹⁷⁶.

Більшість серцево-судинних захворювань (ССЗ) можна попередити, уживаючи заходи, спрямовані на усунення таких факторів ризику, як уживання тютюну*, нездорове харчування й ожиріння*, відсутність фізичної активності* та надмірне вживання алкоголю*, за допомогою стратегій, спрямованих на населення в цілому. Згідно з останніми рекомендаціями Комітету експертів ВООЗ, профілактичне втручання потрібно починати в тому числі і у випадках, коли індекс маси тіла Кетле дорівнює 29,0 і більше; при регулярному курінні навіть по одній сигареті на добу; низькій фізичної активності (більшість робочого часу людина проводить сидячи, а у вільний час ходьба, підйом важких предметів тощо займають менше 10 год на тиждень)¹⁷⁷.

¹⁷⁵ Населення України за 2018 рік: демографічний щорічник. Державна служба статистики України. Київ. 2019. С.115. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ukr_2018.pdf

¹⁷⁶ Перемогти смерть: ключові чинники, що впливають на тривалість життя українців. Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України. Верховна Рада України. URL: <https://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/172805.html>

*В Україні 28,0% опитаних курять щодня або не щодня. Середня кількість викурюваних сигарет у типовий день становила 13 шт. [Індекс здоров'я. Україна–2018: Результати загальнонаціонального дослідження /Укл. Степурко Т.Г. та ін. Київ, 2018. С.18. URL: http://health-index.com.ua/zvit_index_2018_ukr.pdf

*Середній ІМТ по Україні становив 26,1. За самоповідомленими зростом та вагою 2,3% респондентів мали недостатню вагу, 43,5% опитаних мали нормальну вагу, 36,5% дорослих в Україні мали надмірну вагу і 17,7% — ожиріння. [Індекс здоров'я. Україна–2018: Результати загальнонаціонального дослідження /Укл. Степурко Т.Г. та ін. Київ, 2018. С.23. URL: http://health-index.com.ua/zvit_index_2018_ukr.pdf

*На запитання «Скільки годин чи хвилин на тиждень Ви маєте фізичні навантаження хоча б середньої інтенсивності (враховуйте не лише цілеспрямовані заняття спортом, а також ходіння пішки, їзду на велосипеді, роботу в городі тощо) — так, щоб задихатися або спітніти?» 10,0% респондентів відповіли, що не мали таких фізичних навантажень протягом останнього тижня, серед решти медіанна тривалість таких навантажень становила 600 хв на тиждень за самоповідомленням [Індекс здоров'я. Україна–2018: Результати загальнонаціонального дослідження /Укл. Степурко Т.Г. та ін. Київ, 2018. с.22. URL: http://health-index.com.ua/zvit_index_2018_ukr.pdf

*30,2% дорослих українців вживали алкоголь хоча б раз на місяць протягом минулого року. При цьому середня кількість днів вживання алкоголю серед тих, хто його вживає, становила 5,1 дня. Порівняно з 2017 роком на 2,1% зменшилася кількість тих, хто не вживає алкоголь рідше, ніж раз на місяць або ніколи [Індекс здоров'я. Україна–2018: Результати загальнонаціонального дослідження /Укл. Степурко Т.Г. та ін. Київ, 2018. с.18. URL: http://health-index.com.ua/zvit_index_2018_ukr.pdf

¹⁷⁷ Стратегия и рекомендации по здоровому образу жизни и двигательной активности : сб. материалов ВОЗ / сост. Е. В. Имас, М. В. Дутчак, С. В. Трачук. Киев : Олимп. лит., 2013. 528 с.

Наукові дослідження в галузі профілактики серцево-судинних захворювань та онкології виявили високу ефективність різного роду профілактичних програм заснованих на руховій активності. Наприклад, у Фінляндії з метою профілактики ССЗ було розроблено проект «Північна Карелія», що призвів до зниження на 82% смертності від ССЗ, на 60% зменшення смертності від раку легень серед чоловічого населення працездатного віку¹⁷⁸. У світовій і вітчизняній літературі накопичено значний матеріал із питань використання засобів фізичної культури та спорту з оздоровчою, профілактичною метою¹⁷⁹.

За перші десять років існування нашої держави на фізкультурно-оздоровчу роботу серед інвалідів виділялось 8,17 % державних коштів*, фізичне виховання у навчальних закладах і спорт для всіх верств населення, відповідно, 7,94 і 7,27 %. Проведення підготовки спортсменів паралімпійців і дефлімпійців сягало в державному бюджеті видатків ФКіС – 5,7 %, а фізкультурно-оздоровча діяльність у виробничій сфері 5,45 %. Стабільно низько пріоритетним протягом дев'яностих років минулого сторіччя залишався розвиток масового спорту серед сільського населення, адже в державному бюджеті частка грошових коштів становила лише 2,55 %. Особливо негативна тенденція спостерігалась в останні

¹⁷⁸Грибан В.Г. Валеологія: підручник/ В.Г. Грибан. 2-ге вид.пер.та доп. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 342 с.; Хоули Эдвард Т., Франке Б. ДОН. Оздоровительный фитнес / Пер. с англ. К.: Олимпийская литература, 2004. 374 с.

¹⁷⁹Дутчак М. В. Парадигма оздоровчої рухової активності: теоретичне обґрунтування і практичне застосування. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2015. № 2. С.44–52.; Земцова В. Й. Здоров'я чоловічої популяції в Україні та світі: проблеми та підходи до вирішення. *Спортивний вісник Придніпров'я*: наук.-практ. журн. Дніпропетровськ : ДДіФКіС, 2013. № 2. С.37–40; Голованов С. А. Комплексная коррекция здоровья мужчин в условиях аэробных физических нагрузок : дис. ... канд. пед. наук. М., 2015. 183 с.; Купчинская Е. Г. Коррекция факторов риска сердечно-сосудистых заболеваний у больных артериальной гипертензией. URL: <http://health-ua.com/article/2226.html>; Стратегия и рекомендации по здоровому образу жизни и двигательной активности : сб. материалов ВОЗ / сост. Е. В. Имас, М. В. Дутчак, С. В. Трачук. Киев: Олимп. лит., 2013. 528 с.; Gordon K. Getting active outdoors: A study of Demography, motivation, participation and provision in outdoor sport and recreation in England, June 2015. URL: <https://www.sportengland.org/media/871842/outdoors-participation-report-v2-lr-spreads.pdf>; Левінська К.І., Ареф'єв В.Г. До питання корекції чинників ризику серцево-судинних захворювань засобами оздоровчо-рекреаційної рухової активності. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету*. Фізичне виховання і спорт. 2015. Вип. 19. С. 116-120; Омельченко Т.Г. Профілактика факторів ризику серцево-судинних захворювань чоловіків зрілого віку засобами оздоровчого фітнесу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2015. Вип. 3 (2). С. 242-244. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2015_3\(2\)_82](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2015_3(2)_82); Бугайцов С.Г. Державне регулювання системи онкологічної допомоги в Україні: генезис та тенденції розвитку: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2009. 40 с.

* 8,17 % від суми, що виділялась на галузь фізичної культури і спорту

роки тисячоліття в частині видатків на розвиток фізичної культури і спорту в сільській місцевості, яка скоротилась до 1,5 %, і в той же час зростали витрати державного бюджету на розвиток паралімпійського та дефлімпійського спорту (у 2009 році частка видатків сягнула 23,39 %) та фізкультурно-оздоровчу та реабілітаційну роботу серед інвалідів (у 2009 році частка становила 11,52 %). Було залишено без державної підтримки та цільового фінансування товариство сприяння оборони України (з 2006 року) та ДСТ «Україна» (з 2005 року), що певною мірою обумовило наростання негативних тенденцій у процесі підготовки молоді до служби у збройних силах України, культивуванні військово-прикладних видів спорту, залученні до занять фізичними вправами широкого загалу молоді.¹⁸⁰

У 2019 році на фізкультурно-оздоровчу роботу серед інвалідів виділялось 752 505,5 грн. (24,8 % від коштів, що виділялись на галузь фізичної культури і спорту), фінансова підтримка громадських організацій фізкультурно-спортивного спрямування склала 57 117,6 грн. (1,9 %), на здійснення заходів державної політики з питань молоді та державна підтримка молодіжних та дитячих громадських організацій виділялось 63 407,5 грн. (2,1 %), державна підтримка ФСТ «Динамо» України склала 22 939,3 грн. (0,76 % від видатків на галузь), на фізичну і спортивну підготовку учнівської та студентської молоді виділялось 158 905,1 грн. (5,2 %) ¹⁸¹. Як ми бачимо, поза увагою у 2019 році залишився розвиток фізичної культури та спорту у сільській місцевості, що не може не сприяти збільшенню смертності від ССЗ.

Крім цього, з року в рік в нашій державі приймалися найрізноманітніші нормативно-правові акти з приводу додаткових заходів щодо державної підтримки і розвитку фізичної культури і спорту в Україні¹⁸², в яких відзначаються досягнення видатних спортсменів та стимулювання творчої праці

¹⁸⁰ Гасюк І.Л. Механізми фінансування галузі «Фізична культура і спорт». *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. Вип. 4(31). С.264-270

¹⁸¹ Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23.11.2018 року № 2629-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 50. С. 5

¹⁸² Про додаткові заходи щодо державної підтримки і розвитку фізичної культури і спорту в Україні: Указ Президента України від 08.11.2002 р. № 998/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998/2002>

тренерів¹⁸³, посилення державної підтримки функціонування дитячо-юнацьких спортивних шкіл, створення сприятливих умов для ефективного розвитку фізичної культури і спорту як важливої складової здорового способу життя і т.д.. Але у 2015 році було прийнято «Дорожню карту реформ у сфері фізичної культури та спорту», якою Україна декларувала спрямованість на європейську модель взаємовідносин між державою та спортом, яка передбачає збереження за державою регулятивної функції та збільшення автономії спортивних федерацій, що, своєю чергою, передбачає зменшення державного фінансування галузі¹⁸⁴. У 2017 році Кабінетом міністрів України було затверджено чергову Державну цільову соціальну програму розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року¹⁸⁵. У відповідності з цією Програмою кожна територіальна громада або селищна міська Рада приймає власну, індивідуальну програму підтримки молоді та розвитку фізичної культури і спорту на ті ж самі роки (наприклад, Програма підтримки молоді та розвитку фізичної культури і спорту на 2017-2020 роки, затверджена рішенням сільської Ради Колодяжської Громади 28.07.2017 р. № 4/4¹⁸⁶), що, знову ж таки призводить до зменшення фінансування зі сторони публічних утворень галузі фізичної культури і спорту. Повністю на плечах регіональних бюджетів та спортивних організацій лежить і обов'язок капітальних ремонтів спортивних споруд. А звідси досі не відремонтований легкоатлетичний манеж «Олімпієць» в Одесі – спортсмени як тренувалися серед калюж, так і продовжують тренування в таких умовах. В місті Харкові зруйновані стадіони з легкоатлетичними ядрами в спорткомплексах ХТЗ та

¹⁸³ Наприклад, Про призначення державних стипендій призерам Олімпійських ігор: Розпорядження Президента України. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 35; Про стипендії Президента України для видатних спортсменів та тренерів України з олімпійських видів спорту: Указ Президента України від 11.07.2005 року №1071/2005. *Урядовий кур'єр*. 2005. № 132

¹⁸⁴ Про реформування сфери фізичної культури і спорту: Дорожня карта та Меморандум щодо її підтримки: рішення колегії Міністерства молоді та спорту України від 20 березня 2015 року № 1-1/11.1/15. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS25226.html

¹⁸⁵ Державна цільова соціальна програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року: постанова Кабінету міністрів України від 01.03.2017 р. № 115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF>

¹⁸⁶ Наприклад, Програма підтримки молоді та розвитку фізичної культури і спорту на 2017-2020 роки: рішення сільської Ради Колодяжської Громади 28.07.2017 р. № 4/4. URL: <http://kolodyazhne.gromada.org.ua/programma-pidtrimki-molodi-ta-rozvitku-fizichnoi-kulturi-i-sportu-na-20172020-roki-11-35-23-24-01-2018/>

«Восток»*. І така ситуація склалась майже в кожному спортивному комплексі України в будь-якому місті¹⁸⁷.

І тут виникає велика проблема – якщо відсутня матеріальна база для занять фізичною культурою і спортом, то ні про яку профілактику ССЗ, онкології і т.д. ми навіть не можемо говорити, ми не можемо планувати підняття масового спорту серед дітей та жителів України. Адже не багато батьків відведуть свою дитину в секцію стрибків з жердиною, якщо на манежі відсутні мати, тече дах і на доріжках стоять калюжі. В нас просто не має матеріальної бази для виховання наших майбутніх чемпіонів.

Крім зазначеного, не додають популяризації сферам фізичної культури та спорту відсутність або застарілий механізм реалізації деяких соціальних гарантій, однією з яких є обов'язкове страхування спортсменів вищих категорій. Спробуємо розглянути детальніше це питання, тому що соціально-політичні гарантії держави перед населенням є основою життєдіяльності суспільства. А соціальний захист спортсменів вищої категорії є тим привабливим «бонусом», тим захистом, знаючи про який, діти та дорослі не будуть боятись займатись різними, в тому числі і травматичними, видами спорту. І це може призвести до підвищення кількості бажаючих займатись спортом на професійній основі, і до підвищення кількості бажаючих займатись фізичною культурою, що сприятиме оздоровленню нації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. О. Залетов аналізував економічну сутність та особливості страхування спортсменів¹⁸⁸, Ю. Суха в межах дисертаційного дослідження розглядала деякі питання правового регулювання відносин страхування у професійному спорті¹⁸⁹, авторка аналізувала види

*На капітальний ремонт Комунальний заклад "Міська комплексна дитячо-юнацька спортивна школа "Восток" м.Харкова вже витрачено більше 19 млн. грн., але саме легкоатлетичне ядро стадіону ще залишається в жахливому стані і тендер на його ремонт навіть не оголошувався.

¹⁸⁷Тіхонова М.А., Мітяєва К.Д. Окремі проблеми правового регулювання застосування засобів заохочення молоді до зайняття фізичною культурою та спортом. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3 (68). С.87-94. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6181>

¹⁸⁸Залетов О. Економічна сутність та особливості страхування спортсменів. *Ринок цінних паперів України*. 2013. № 1-2. С. 63-68.

¹⁸⁹Суха. Ю. Деякі питання правового регулювання відносин страхування у професійному спорті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2013. №. 21. Т. 2. С.275-279

страхування у сфері спорту¹⁹⁰. Проблемами страхування спортсменів в інших країнах займалися Тарасенко А.А., Фомиченко С.В., Воеводина С.С.¹⁹¹, за С. В. Алексеев¹⁹², М.М. Колесніков¹⁹³, Д.С. Рудьман¹⁹⁴.

Відтак, метою дослідження є соціальної гарантії у сфері професійного спорту, як страхування спортсменів вищої категорії.

Відповідно до ст.. 5 Закону України (далі – ЗУ) «Про страхування» страхування може бути добровільним та обов’язковим.

Відмінні риси добровільного та обов’язкового страхування представлені в таблиці:

Добровільне страхування	Обов’язкове страхування
Виникає за волею учасників.	Виникає незалежно від волевиявлення його учасників, автоматично
Особа, яка бажає укласти договір добровільного страхування обирає контрагента за власним розсудом.	Особа, на яких розповсюджується обов’язкове страхування встановлюються законом.
Об’єкти, що особи бажають застрахувати, вони обирають самостійно, як і умови страхування	Закон встановлює об’єкти, що потребують страхової охорони, і всі умови обов’язкового страхування
Розмір страхової суми (страхового відшкодування) як і страховий платіж визначаються за домовленістю сторін (при	Розмір страхової суми та страховий платіж встановлюються нормативно-правовим актом.

¹⁹⁰Тіхонова М.А. Види страхування у сфері фізичної культури і спорту. Право і Безпека, 2011. С. 234-239. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2011_1_53

¹⁹¹ Тарасенко А.А., Фомиченко С.В., Воеводина С.С. Актуальные проблемы личного страхования спортсменов в современных условиях. *Физическая культура, спорт – наука и практика*. 2017. № 3. С.81-88

¹⁹² Алексеев С.В. Правовые аспекты личного страхования в спорте. *Спорт: экономика, право, управление*. 2014. № 2. С.5-9

¹⁹³Колесников М. М. Социально-страховая защита спортсменов России: стратегия и пути ее реализации: автореф. дис. ... д-ра эконом. наук. М., 2011. 49 с.

¹⁹⁴Рудьман Д.С. О некоторых аспектах обязательного социального страхования профессиональных спортсменов. *Спорт: экономика, право, управление*. 2015. № 4. С.17-19

майновому страхуванні – в межах страхової оцінки майна)	
Виникає після сплати страхувальником страхового платежу, і подальший розвиток залежить від сплати наступних платежів	Виникає автоматично*
Обмежено строком дії договору добровільного страхування.	Зазвичай не обмежено строком дії, тобто воно діє протягом усього часу, поки страхувальник користується застрахованим майном або застрахована особа, знаходиться у трудових відносинах із страховиком*

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про страхування» страхування спортсменів вищої категорії відноситься до обов'язкового страхування. Відповідно до ч. 3 ст. 43 ЗУ «Про фізичну культуру і спорт» спортсмени вищої категорії підлягають обов'язковому страхуванню в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Порядок та умови (далі – Порядок) обов'язкового державного страхування спортсменів вищих категорій затверджений Постановою Кабінету міністрів України від 31 травня 1995 року № 378.

Спортсменом вищої категорії, відповідно до ч. 2-4 ст. 43 ЗУ «Фізичну культуру і спорт» є спортсмен, якому присвоєне спортивне звання: заслужений тренер України; заслужений майстер спорту України; майстер спорту України міжнародного класу; гросмейстер України; майстер спорту України.

**Наприклад*, пасажери з моменту оголошення посадки в транспортний засіб до моменту завершення поїздки, а також водії тільки на час обслуговування поїздки є застрахованими особами від нещасних випадків на транспорті.

**Наприклад*, обов'язкове страхування спортсменів вищої категорії діє протягом дії трудового контракту спортсмена з Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту

Спортсменам, які виконали кваліфікаційні вимоги, передбачені Єдиною спортивною класифікацією України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, видає посвідчення про присвоєння відповідного спортивного звання.

Відповідно до Порядку обов'язковому державному страхуванню підлягають спортсмени збірних команд України (далі – застраховані) (п. 2 Порядку). Але до складу національної збірної команди України включаються спортсмени, які мають високі спортивні результати на всеукраїнських та міжнародних змаганнях, а не спортсмени вищої категорії (ч. 5 ст. 37 ЗУ «Про фізичну культуру і спорт»). У п. 4 ч. II Положення про національні збірні команди з видів спорту, визнаних в Україні встановлюється, що до складу національних збірних команд можуть включатися спортсмени – громадяни України, які мають кращі в порівнянні з іншими спортивні результати на всеукраїнських та міжнародних змаганнях і пройшли конкурсний відбір, в тому числі ті, які підвищують спортивну майстерність в закордонному спортивному клубі або навчаються у навчальному закладі за кордоном і здійснюють підготовку за індивідуальним планом або спортсмени-іноземці чи особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах і мають дозвіл відповідної міжнародної спортивної федерації виступати за національну збірну команду. Тобто, ті спортсмени, які включаються до складу збірної України не обов'язково повинні бути спортсменами вищих категорій, але всі вони, як спортсмени збірних команд України підлягають обов'язковому державному страхуванню (назва означеного нормативно-правового акту не відповідає його змісту).

Обов'язкове державне страхування спортсменів збірних команд України (далі – обов'язкове страхування) здійснюється на випадок: загибелі або смерті застрахованого під час підготовки до змагань та участі в них; втрати застрахованим працездатності внаслідок поранення, контузії, травми або

каліцтва, захворювання чи інвалідності, що сталися під час підготовки до змагань та участі в них (п. 2 Порядку).

Даний перелік випадків, щодо яких здійснюється обов'язкове державне страхування спортсменів збірних команд України, на наш погляд, є нечітким.

Перше, що викликає зауваження – це про які саме захворювання йде мова? Адже далі в Порядку чітко встановлюється, що страховик виплатить страхові суми лише у разі а)загибелі або смерті застрахованого під час підготовки до змагань та участі в них його; б)втрати застрахованим працездатності внаслідок поранення, контузії, травми або каліцтва, що сталися під час підготовки до змагань та участі в них, за умови, що ушкодження здоров'я застрахованого віднесено до категорії тяжких травм згідно з медичною класифікацією травм, затвердженою Міністерством охорони здоров'я (МОЗ); в) устанавлення застрахованому інвалідності в період чинності договору страхування, до якої призвів нещасний випадок, що стався під час підготовки до змагань або участі в них (п. 4 Порядку). Ні про які «захворювання» мови не йде.

Крім цього, в п. 10 встановлюється, що для вирішення питання про виплату страхової суми Застрахована особа серед іншого подає листок непрацездатності, у якому має бути зазначено, що ушкодження здоров'я застрахованого відбулося під час підготовки до змагань або участі в них, та довідка медичного закладу про те, що ушкодження здоров'я застрахованого віднесено до категорії тяжких травм згідно з медичною класифікацією травм, затвердженою МОЗ. Що стосується легкої травми та «захворювання» (п.2 Порядку), то, виходячи з аналізу цього нормативно-правового акту, вони не вважаються страховими випадками.

Наступна проблема – це відсутність серед переліку страхових випадків дій третіх осіб, що можуть призвести до інвалідності, смерті, каліцтва або втрати працездатності спортсмена або його дискваліфікації. Цих випадків взагалі не існує в сучасному Порядку. Ці випадки не є страховими та не є об'єктом обов'язкового державного страхування спортсменів збірних команд України.

Розглянемо ситуацію, що сталась в 2019 році з однією нашою спортсменкою збірної команди. З 14 березня по 2 квітня 2019 року спортсменка перебувала на тренувальному зборі збірної команди України в Туреччині. 19 березня вона захворіла (температура, головний біль і т.д.), звернулася до лікаря команди, отримувала лікування протягом декількох днів. Стан не покращився, 21 березня їй довелося звернутися спочатку в одну клініку, потім, 22 березня, в іншу. Були зроблені аналізи, обстеження, проводилося інфузійне лікування (діагностували мононуклеоз, алергію). 26 березня лікар збірної повернулася в Україну (згідно з наказом про відрядження). Вже після від'їзду лікаря зі збору, стан спортсменки погіршився і допомоги чекати не доводилося, тренер спортсменки купив в місцевій аптеці препарат, що знижує внутрішньочерепний тиск – сама спортсменка не могла підвестись через тиск. До складу комбінованих ліків входила заборонена сечогінна речовина гідрохлортиазид, що в спорті є маскиратором. Ні спортсменка, ні тренер, на жаль, цього не знали. Лікаря поруч не було. 28 березня спортсменка здала допінг пробу, в якій, згодом, і був виявлений гідрохлортиазид. 13 січня Athletics Integrity Unit повідомив про дискваліфікацію спортсменки на 19 місяців.

На нашу думку подібні ситуації повинні бути включені в Порядок обов'язкового державного страхування спортсменів вищих категорій. Повинен бути пункт, в якому серед інших неправомірні дії третіх осіб (умисні і (або) необережні (включаючи протиправні) дії третіх осіб, що стали безпосередньою причиною заподіяння шкоди життю, здоров'ю спортсмена вищої категорії, за які передбачена відповідальність відповідно до законодавства, включаючи заподіяння шкоди життю, здоров'ю в результаті неправильних медичних маніпуляцій, визнаних такими судовим рішенням) будуть також визнаватись об'єктом обов'язкового державного страхування спортсменів вищих категорій.

Відсутній в чинному Порядку і механізм покриття медичних витрат, якщо страховий випадок стається зі спортсменом закордоном. Це призводить до того, що всі медичні витрати повністю лягають на плечі спортсмена.

Серед науковців¹⁹⁵ поширюється думка щодо необхідності закріплення мінімальних страхових виплат, які отримає професійний спортсмен при настанні страхового випадку. Причому ці виплати пропонується згрупувати за видами спорту або за ступенем травматизму. На нашу думку цього робити не потрібно і залежність страхової виплати від розміру грошового утримання за останньою посадою або від розрахунку середньої заробітної плати пропорційно терміну втрати працездатності, встановленого медичним закладом, як це встановлюється чинним Порядком, є більш правильним з точки зору соціальної захищеності. Хоча, зрозуміло, що травма, отримана боксером скоріш за все дійсно матиме більш несприятливі наслідки для його життя та здоров'я ніж травма, яку може отримати під час змагань або підготовки до них професійних шахіст. З цього приводу можна розмірковувати щодо збільшення утримання або заробітної плати спортсмена в залежності від виду спорту або встановлення додаткового відсотку страхової виплати до розміру грошового утримання за останньою посадою до розрахунку середньої заробітної плати пропорційно терміну втрати працездатності в залежності від травматичності відповідного виду спорту.

Спортсмен збірної команди України підлягає обов'язковому державному страхуванню за рахунок бюджетних коштів з моменту укладення трудового договору (контракту) з Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту – такий висновок ми робимо з аналізу норм ЗУ «Про фізичну культуру і спорт». Отже, без укладеного трудового договору спортсмен не має права на обов'язкове державне страхування. Спортсмен – член національних збірних команд України у разі його дискваліфікації (відсторонення) від участі у спортивних заходах, зокрема за порушення правил спортивних змагань та/або положення (регламенту) про спортивні змагання, норм, визначених міжнародними та всеукраїнськими спортивними федераціями, а також за використання заборонених у спорті засобів

¹⁹⁵Алексеев С.В. Правовые аспекты личного страхования в спорте. *Спорт: экономика, право, управление*. 2014. № 2. С.5-9; Рудьман Д.С. О некоторых аспектах обязательного социального страхования профессиональных спортсменов. *Спорт: экономика, право, управление*. 2015. № 4. С.17-19

(допінгу), одночасно виключається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, з національної збірної команди та штатної команди національних збірних команд України (ч. 12 ст. 37 ЗУ «Про фізичну культуру і спорт»). Отже, трудовий контракт з таким спортсменом розривається. Припиняються і страхові відносини. По закінченню строку дискваліфікації та виконанні всіх необхідних вимог, спортсмен може укласти новий трудовий договір (контракт) з відповідним Центральним органом виконавчої влади. Зрозуміло, що під час дискваліфікації спортсмен, який бажає продовження своєї професійної кар'єри, не припиняє тренувань та має право приймати участь у місцевих, не всеукраїнських або міжнародних змаганнях. Але на цей час він повинен самотійно укласти добровільний договір страхування власного життя та здоров'я.

Подивимося, як йде справа зі страхуванням спортсменів збірних команд в інших країнах.

Республіка Білорусь. На відміну від України, в Республіці Білорусь немає такого поняття, як «спортсмен вищої категорії». Порядок формування національних і збірних команд Республіки Білорусь по видам спорту, відрахування з національних і збірних команд Республіки Білорусь по видам спорту встановлюється Міністерством спорту і туризму Республіки Білорусь, якщо інше не встановлено Президентом Республіки Біларусь (ч. 4 ст. 54 Закону Республіки Білорусь «Про фізичну культуру і спорт»). Включення спортсменів в спискові склади національних команд здійснюється на підставі досягнутих ними спортивних результатів, передбачених критеріями формування списків спортсменів, які претендують на включення до складу національної команди (п. 4 Інструкції про порядок формування національних і збірних команд Республіки Білорусь по видам спорту, відрахування з національних і збірних команд Республіки Білорусь по видам спорту). Основу критеріїв формування списків спортсменів, які претендують на включення до складу національної команди, складають зайняте спортсменом місце або отримані ним очки (Додаток 1 до

Інструкції про порядок формування національних і збірних команд Республіки Білорусь по видам спорту, відрахування з національних і збірних команд Республіки Білорусь по видам спорту).

У Законі Республіки Білорусь «Про фізичну культуру і спорт» встановлюється, що спортсменом є фізична особа, яка проходить спортивну підготовку з обраного виду спорту (п. 21 ч. 1 ст. 1). Відповідно до ч. 2 ст. 55 Закону Республіки Білорусь «Про фізичну культуру і спорт» професійний спортсмен – спортсмен, для якого заняття професійним спортом є основним видом діяльності, який провадить діяльність на підставі трудового, цивільно-правового договору або в якості індивідуального підприємця і отримує заробітну плату і (або) винагороду (дохід) за спортивну підготовку, участь в спортивних змаганнях і досягнуті спортивні результати. Відповідно до ч.1-2 ст. 57 Закону Республіки Білорусь «Про фізичну культуру і спорт» трудові та (або) цивільно-правові договори з професійними спортсменами, професійними тренерами, професійними суддями, іншими особами, які здійснюють діяльність в сфері професійного спорту, укладаються відповідно до законодавства. Особливості регулювання праці професійних спортсменів, професійних тренерів, укладення з ними трудових договорів встановлюються законодавством про працю.

У ч. 1 ст. 314/2 Трудового Кодексу (далі – ТК) республіки Білорусь встановлюється, що зі спортсменом, тренером укладається строковий трудовий договір, якщо інше не передбачено цим Кодексом, іншими законодавчими актами.

При формуванні збірної команди Республіки Білорусь наймачі, з яким спортсмен уклав строковий трудовий договір, зобов'язані за викликами (заявками) республіканського органу державного управління, який проводить державну політику в сфері фізичної культури і спорту, або федерації (спілки, асоціації) по виду (видів) спорту, включеної до реєстру федерацій (спілок, асоціацій) з вигляду (видам) спорту, направляти спортсменів, тренерів для участі в спортивних заходах в складі збірних команд Республіки Білорусь по видам

спорту. Витрати спортсменів, тренерів по проїзду до місць проведення спортивних заходів в складі збірних команд Республіки Білорусь по видам спорту і назад відшкодовуються в порядку і розмірах, що визначаються центральним органом державного управління, що проводить державну політику в сфері фізичної культури і спорту, за погодженням з центральним органом державного управління, які проводять єдину фінансову політику, республіканським органом державного управління, що проводить державну політику в галузі праці (ст. 314/6 ТК Республіки Білорусь).

У ст. 224 ТК Республіки Білорусь встановлюється, що працівник підлягає обов'язковому страхуванню наймачем від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань відповідно до законодавства. І раніше, згідно з Указом Президента Республіки Білорусь від 25.08.2006 року № 530 «Про страхову діяльність» професійні спортсмени і тренери підлягали обов'язковому страхуванню від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Але зараз це положення втратило силу.

На сьогоднішній день спортсмен Республіки Білорусь може застрахувати себе сам, виступаючи в якості як страхувальника, так і застрахованої особи, але такі випадки в страховій практиці поодинокі. Спортсмена може застрахувати клуб або федерація. В якості страхувальника виступає клуб або федерація, а застрахованою особою є спортсмен. Слід зазначити: часто спортсмена страхують тому, що участь в тих чи інших змаганнях можливо тільки при наявності у нього страхового поліса від нещасних випадків. Аналізуючи практику проведення спортивного страхування спортсменів на ринку страхових послуг в Республіці Білорусь, необхідно вказати, що таке страхування здійснюється в основному на основі добровільного страхування від нещасних випадків¹⁹⁶.

Російська Федерація. У Федеральному Законі «Про фізичну культуру і спорт в Російській Федерації» встановлюється наступне: спортивні збірні

¹⁹⁶Денищик О. Ф., Каплич Я. В. Страхование спортсменов от несчастных случаев. *Сборник научных статей студентов, магистрантов, аспирантов.* Вып. 11. Т.2. Минск, 2014. С.57-59. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/89974/1/denishchik_kaplich_2_sbornik11_tom2.pdf

команди Російської Федерації формуються загальноросійськими спортивними федераціями (за винятком олімпійської команди Росії, паралімпійської команди Росії) колективи спортсменів, що відносяться до різних вікових груп, тренерів, вчених, фахівців в галузі фізичної культури і спорту для підготовки до міжнародних спортивних змагань та участі в них від імені Російської Федерації (п. 20 ч. 1 ст. 1). Відповідно до ч. 1-3 ст. 36 даного Федерального Закону списки кандидатів в спортивні збірні команди Російської Федерації з видів спорту щорічно формуються загальноросійськими спортивними федераціями і затверджуються центральним органом виконавчої влади в галузі фізичної культури і спорту. Загальні принципи і критерії формування списків кандидатів в спортивні збірні команди Російської Федерації, порядок затвердження цих списків встановлюються федеральним органом виконавчої влади в галузі фізичної культури і спорту. Спортивні збірні команди Російської Федерації для підготовки до участі та участі в міжнародних спортивних змаганнях формуються загальноросійськими спортивними федераціями з числа осіб, включених до відповідного списку кандидатів в спортивні збірні команди Російської Федерації з видів спорту. Списки кандидатів в спортивні збірні команди Російської Федерації формуються за підсумками виступів спортсменів в минулому спортивному сезоні на офіційних міжнародних спортивних змаганнях та офіційних всеукраїнських спортивних змаганнях (п. 5 Загальних принципів і критеріїв формування списків кандидатів в спортивні збірні команди Російської Федерації і порядок затвердження цих списків). Спеціальних норм про страхування спортсменів Федеральний Закон «Про фізичну культуру і спорт в Російській Федерації» не встановлює.

У Трудовому кодексі Російської Федерації (далі – ТК РФ) визначено обов'язок спортивної організації по здійсненню обов'язкового і додаткового медичного страхування спортсмена – такий висновок ми можемо зробити з аналізу ст. 21 ТК РФ – працівник має право на, в тому числі і обов'язкове соціальне страхування у випадках, передбачених федеральними законами (п. 14

ч. 1 ст. 21), а роботодавець відповідно зобов'язаний здійснювати обов'язкове соціальне страхування працівників у порядку, встановленому федеральними законами (п.14 ч.2 ст.22 ТК РФ) і аналізу п.6 ч.3 ст.348.2 ТК РФ про забезпечення роботодавцем страхування життя і здоров'я спортсмена, а також медичного страхування з метою отримання спортсменом додаткових медичних та інших послуг понад встановлених програмами обов'язкового медичного страхування із зазначенням умов цих видів страхування, а так само ч.3 ст.348.10 ТК РФ – роботодавець зобов'язаний в період тимчасової непрацездатності спортсмена, викликаній спортивною травмою, отриманою ним під час виконання обов'язків за трудовим договором, за рахунок власних коштів проводити йому доплату до допомоги по тимчасовій непрацездатності до розміру середнього заробітку в разі, коли розмір зазначеної допомоги нижче середнього заробітку спортсмена і різниця між розміром зазначеної допомоги і розміром середнього заробітку не покривається страховими виплатами за додатковим страхуванням спортсмена, здійснюваному роботодавцем. Але реалізація цієї норми не забезпечена законодавчими критеріями такого страхування, так як додаткове медичне страхування спортсмена є витратним для роботодавця. На практиці потерпілий спортсмен, його тренер, лікар, спортивний клуб і спортивна федерація не зацікавлені в розголошенні інформації про отримані травми. Діє правило «не виносити сміття з хати», оскільки спорт на законодавчому рівні розглядається лише як фактор зміцнення здоров'я¹⁹⁷.

Відповідно до норм Федеральних Законів «Про обов'язкове соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань», «Про обов'язкове соціальне страхування на випадок тимчасової непрацездатності та у зв'язку з материнством», «Про обов'язкове медичне страхування в РФ» спортсмени, які виконують свої функціональні обов'язки за трудовим договором (строковим або безстроковим (ст. 348.2 ТК РФ)) підлягають

¹⁹⁷Колесников М. М. Социально-страховая защита спортсменов России: стратегия и пути ее реализации: автореф. дис. ... д-ра эконом. наук. М., 2011. С.12; Тарасенко А.А., Фомиченко С.В., Воеводина С.С. Актуальные проблемы личного страхования спортсменов в современных условиях. *Физическая культура, спорт – наука и практика*. 2017. № 3. С.82

обов'язковому страхуванню. Страхувальниками виступають спортивні організації, з якими спортсмени підписали трудовий договір.

На відміну від України, в Російській Федерації, роботодавці зобов'язані за викликами (заявками) загальноросійських спортивних федерацій направляти спортсменів, тренерів з їх письмової згоди в спортивні збірні команди Російської Федерації для участі в тренувальних та інших заходах по підготовці до спортивних змагань і в міжнародних офіційних спортивних заходах в складі зазначених команд. На час відсутності спортсмена, тренера протягом терміну дії трудового договору на робочому місці в зв'язку з проїздом до місця розташування спортивної збірної команди Російської Федерації і назад, а також у зв'язку з участю в спортивних заходах в складі зазначеної команди за спортсменом, тренером зберігаються місце роботи (посада) і середній заробіток (348.6 ТК РФ). Але залишається відкритим питання – чи продовжує діяти обов'язкове страхування в той період часу, поки спортсмен знаходиться в збірній команді Російської Федерації.

Республіка Польща. Відповідно до ч. 1 ст. 38 Закону Республіки Польща «Про спорт» спортсмени збірних команд, як і спортсмени, які приймають участь у національних змаганнях, підлягають обов'язковому страхуванню¹⁹⁸. Страхувальником щодо спортсменів збірної команди виступає Польська спортивна асоціація, щодо інших спортсменів – спортивний клуб (ч. 2 ст. 38 Закону Республіки Польща «Про спорт»).

Як ми бачимо, в Україні, Республіці Білорусь, Російській Федерації, Республіці Польща законодавець абсолютно по-різному вирішує питання страхування спортсменів. У Російській Федерації всі спортсмени підлягають обов'язковому страхуванню, як будь-який інший працівник, який працює за трудовим договором. У Республіці Білорусь діє модель добровільного страхування життя і здоров'я спортсмена. В Республіці Польща абсолютно всі

¹⁹⁸USTAWA z dnia 25 czerwca 2010r. O sporcie. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20101270857>

спортсмени підлягають обов'язковому страхуванню. В Україні лише спортсмени збірних команд підлягають обов'язковому державному страхуванню. Але на практиці ці спортсмени стикаються з рядом проблем, що наводить на думку, про невідповідність діючого Порядку обов'язкового державного страхування спортсменів вищих категорій, затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 31 травня 1995 року № 378, сучасним реаліям.

Сьогодні для вирішення проблем у сфері здоров'я населення та зниження рівня смертності, наша держава повинна запровадити та використати всі можливі шляхи. І удосконалення сфери професійного спорту, запровадження реально діючих механізмів соціального захисту спортсменів, може привабити молодь для заняття фізичною культурою взагалі, і професійним спортом зокрема. Обов'язкове державне страхування спортсменів збірних команд зокрема, потребує змін та удосконалення. Подібні зміни зможуть підвищити ефективність державної політики щодо формування здорового способу життя, а також підвищити рівень життя громадян нашої країни.

РОЗДІЛ 4

ІНКЛЮЗИВНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ У СПОРТІ

4.1. Правові основи інклюзії у фізичному вихованні та спорті

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що в ст. 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Світова статистика сумно сповіщає, що кожен десятий мешканець Землі є неповносправним, щороку до 30 млн. осіб дістають каліцтва та різні ураження. З урахуванням збільшення кількості дітей із вродженими вадами, екологічних проблем, технократизації суспільства вже на початку XXI ст. кількість неповносправних може сягнути 1 000 000 000 осіб¹⁹⁹.

В ст. 23 Конституції України проголошено, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості; в ст. 24. громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками

¹⁹⁹Бріскін Ю. А. Паралімпійський спорт: навч. посіб. / Ю. А. Бріскін, А. В. Передерій, В. В. Строкатов; за заг. ред. Ю. А. Бріскіна. Львів : Арал, 2001. 141 с.

можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям; ст. 28 зазначає, що кожен має право на повагу до його гідності.

Таким чином, будь-які обмеження, які пов'язані зі здоров'ям, знаннями, особливим тимчасовим станом є недопустимими в нашому суспільстві та слід спрямовувати на зменшення негативного ставлення до такої категорії осіб.

В основі інклюзивного підходу лежить право людини на освіту, проголошене Загальною декларацією прав людини (1948 р.): «Кожна людина має право на освіту. Освіта має бути безкоштовною – це стосується принаймні початкової й загальної освіти. Початкова освіта має бути обов'язковою. Освіта має бути спрямована на всебічний розвиток людської особистості й збільшення поваги до прав людини й основних свобод. Освіта має сприяти взаєморозумінню, терпимості та дружбі між усіма народами, расовими і релігійними групами і має сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй щодо підтримання миру» (Загальна декларація прав людини, ст. 26). Важливими для осмислення інклюзивного підходу є також положення Конвенції про права дитини (1989 р.) – наприклад, право дитини не піддаватися дискримінації, передбачене статтями 2 і 23, тобто «... ефективний доступ до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності та доступу до засобів відпочинку таким чином, який призводить до якомога повнішого залучення дитини в соціальне життя і досягнення розвитку її особи – в тому числі культурного і духовного розвитку дитини» (Конвенція про права дитини, ст. 23)²⁰⁰.

²⁰⁰Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія: навчально-методичний посібник / Найда Ю.М.,

Г. В. Давиденко в своїй дисертаційній роботі на тему: «Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу» навела правову хронологію впровадження інклюзивної освіти в Європі та світі та перелік юридичних документів, ухвалених у другій половині ХХ століття: 1948 р. загальна декларація прав людини; 1960 р. конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти; 1965 р. міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; 1979 р. конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; 1989 р. конвенція про корінні народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах; 1989 р. конвенція про права дитини; 1990 р. міжнародна конвенція про охорону прав усіх трудящих мігрантів і членів їхніх сімей; 1999 р. конвенція про заборону та негайні заходи щодо викорінення найгірших форм дитячої праці; 2005 р., конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження; 2006 р. конвенція про права осіб з інвалідністю; 2007 р. декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів²⁰¹.

Слід зазначити, що сучасні міжнародні тенденції в галузі міжнародних правових норм, соціальної політики, освіти засвідчують найбільш прийнятне використання терміна «особа з обмеженими можливостями», оскільки основна увага концентрується на «особі», а «обмежені можливості» – другорядна характеристика. Складність і суперечливість визначення поняття інвалідності, які виявляються при аналізі як міжнародних нормативно-правових документів, так і українських нормативних документів, дає змогу співвідносити й використовувати цей термін, орієнтуючись, перш за все, на показники та результати суто медичного обстеження²⁰².

Особи з інвалідністю – особи, які мають стійкі фізичні, психічні, інтелектуальні чи сенсорні порушення, які під час взаємодії з різними бар'єрами

Ткаченко Л.М. Під заг. ред. Даниленко Л.І., К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. С.22

²⁰¹Давиденко Г.В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу: дис. ... д-ра педагог. наук. Київ, 2015. С.44-45

²⁰²Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник:/ за заг. Ред. Колупаєвої А.А. К: «А.С.К.», 2012. С.11

можуть заважати їхній повній і ефективній участі у житті суспільства нарівні з іншими.

Законом України від 19 грудня 2017 року № 2249-19 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України»²⁰³ внесено зміни у Законі України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 21, ст. 252 із наступними змінами):

1) у назві слово «інвалідів» замінити словами «осіб з інвалідністю»;

2) у частині третій статті 2 слова «Конвенції про права інвалідів» замінити словами «Конвенції про права осіб з інвалідністю»;

3) у частинах третій і четвертій статті 4 слова «законів України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» замінити словами «законів України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю».

Слід зазначити, що це особлива категорія, яка постійно потребує значної уваги та захисту з боку держави²⁰⁴.

Інклюзія (з англ. – «долучення до будь-кого або до будь-чого») – новий термін, який увійшов у вітчизняний словниковий запас наприкінці ХХ ст. У 1945 році ООН прийняла Загальну декларацію про права людини, в якій проголосила, що права людини не залежать від статі, кольору шкіри, національності, релігії тощо²⁰⁵.

Інклюзія – це нова філософія не тільки освітньої сфери, а й системи суспільства загалом, яке, зважаючи на його сучасну високотехнологічну й інформаційну структуру, може і має забезпечити повноцінну участь усіх членів

²⁰³Про внесення змін до деяких законодавчих актів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2249-19>

²⁰⁴Сіньова Л.М. Законодавчі зміни в сфері соціального захисту осіб з інвалідністю. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 25-26 квітня 2018 року). У 2-х частинах. Частина 2. Суми, 2018. С.184-187

²⁰⁵Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія: навчально-методичний посібник / Найда Ю.М., Ткаченко Л.М. Під заг. ред. Даниленко Л.І., К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. С.7

незалежно від їхніх можливостей у соціальному й культурному житті, комунікативному діалозі й усебічній реалізованості. Філософія інклюзивності будується на низці принципів, найголовніші серед яких – нова гуманітарна соціальна модель інвалідності, принцип включення, принцип відкритої невизначеної особистості, концепція «нормалізації», принцип еволюційності й тотальних реформ на всіх рівнях суспільства. Це передбачає поступову перебудову всієї системи людських стосунків на мікро- (сім'я, колектив) та макрорівні (соціальна група, держава), впровадження політичних, соціальних та економічних реформ у сучасному демократичному й гуманістичному руслі²⁰⁶.

Інклюзивне навчання (інклюзія – inclusion (англ.) – залучення) – передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Інклюзивна освіта – освітня система, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу²⁰⁷.

Інклюзивне прийняття рішень – процес максимального врахування інтересів усіх громадян, де всі учасники мають змогу вільно й відкрито долучатися до прийняття рішень, що їх стосуються, без жодних утисків чи приниження. Передумови забезпечення сприятливих умов для інклюзивного прийняття рішення включають верховенство права, дотримання основних демократичних принципів, політичну волю, сприятливе законодавство, чіткі процедури, довгострокову підтримку та ресурси для сталого громадянського суспільства і спільний простір для діалогу та співпраці²⁰⁸.

²⁰⁶ Давиденко Г.В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу : дис. ... д-ра педагог. наук. Київ. 2015. С.27

²⁰⁷ Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник:/ за заг. Ред.. Колупаєвої А.А. К: «А.С.К.», 2012. С.260

²⁰⁸ Нічого для нас без нас: Посібник з інклюзивного прийняття рішень для державних органів. Упорядники: Азін В. О., Байда Л. Ю., Госс Н., Ждан П.М., Сухініна І. М., Флетчер А. К: Ленвіт: 2015. С.7

В Законі України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання»²⁰⁹ від 5 червня 2014 року № 1324-VII зазначено, що для задоволення освітніх, соціальних потреб, організації корекційно-розвиткової роботи у складі дошкільних навчальних закладів можуть створюватися спеціальні та інклюзивні групи для виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Запровадження інклюзії у сфері освіти передбачає розроблення й запровадження широкого спектру навчальних стратегій для більш гнучкого реагування на розмаїття потреб учнів. Основою концепції інклюзивної освіти є принципи, що всі діти й молоді люди, незважаючи на різне культурне й соціальне походження та різні рівні навчальних можливостей, повинні мати однакові можливості в навчанні в усіх типах закладів освіти. Отже, ідеологія інклюзивної освіти спрямована на надання кожній дитині, всім відособленим і вразливим групам (жінки й дівчата, національні меншини, корінні народи, діти з особливими потребами, діти з інвалідністю) можливостей для результативного навчання²¹⁰.

Отже, люди з особливими потребами — це всесвітнє соціальне явище, що не може залишатися поза увагою фахівців фізичного виховання і спорту. Нині галузь фізичного виховання та спорту переживає нелегкі часи, і це позначається на системі професійної освіти, оскільки вищим закладам освіти та їх випускникам доводиться адаптуватися і функціонувати в складних сучасних умовах ринкової економіки. Протягом останніх років в Україні склалася принципово нова політична, економічна та соціальна ситуація, що значною мірою зумовлює підвищені вимоги до фахівців. У зв'язку з цим завдання навчальних закладів — забезпечити підготовку нового покоління кадрів,

²⁰⁹Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання : Закон України від 05.06 2014 року № 1324-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 30, ст.1011

²¹⁰Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія: навчально-методичний посібник / Найда Ю.М., Ткаченко Л.М. Під заг. ред. Даниленко Л.І., К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. С.20

підвищення їх професіоналізму на всіх рівнях діяльності у галузі фізичного виховання та спорту, зокрема й в адаптивній фізичній культурі²¹¹.

В сучасній Україні проблема забезпечення галузі фізичного виховання, фізичної культури і спорту людей із психофізичними порушеннями спеціалістами вирішується за рахунок таких спеціальностей, як викладач фізичного виховання, тренер із виду спорту, спеціаліст фізичної реабілітації. Однак зміст їхньої фахової підготовки неповною мірою передбачає формування спеціальних умінь і навичок з адаптивної фізичної культури та спорту. Питання оптимізації професійної підготовки фахівців з адаптивної фізичної культури в Україні, які органічно поєднують високий рівень теоретико-методичної, психолого-педагогічної, медико-біологічної, гуманітарної та спеціалізованої практичної підготовки, розглянуто недостатньо²¹².

В дисертаційній роботі Н.Ф. Щекотиліної «Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії» розглянуто педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (інклюзивна спрямованість змісту фахових та професійно-зорієнтованих дисциплін з фізичної культури; концентрація уваги студентів на здоров'язбережувальному сегменті індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії; залучення майбутніх учителів фізичної культури до розроблення варіативних моделей індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії)²¹³. Вченою проаналізовано підготовка майбутніх учителів фізичної культури в Україні та за кордоном, обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують підготовку майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

²¹¹Томашук О. Підготовка майбутніх фахівців з адаптивного фізичного виховання до роботи в центрах інваспорту як педагогічна проблема. URL:<http://ap.uu.edu.ua/article/179>

²¹²Томашук О. Підготовка майбутніх фахівців з адаптивного фізичного виховання до роботи в центрах інваспорту як педагогічна проблема. URL:<http://ap.uu.edu.ua/article/179>

²¹³Щекотиліна Н.Ф. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії Автореф.дис. к-та педагог. наук. Одеса. 2019. С.4

У дисертації Н.Ф. Щекотиліної індивідуальна робота розглянута в контексті професійної діяльності вчителя фізичної культури в умовах інклюзії і розуміється як вид професійно-педагогічної діяльності вчителя фізичної культури, що епізодично використовується з метою індивідуалізації системи фізичного розвитку учнів (підтримка і розвиток одиничного, особливого та своєрідного потенціалу особистості; усвідомлення самотності та неповторності кожного суб'єкта навчання) та є оптимальним для роботи в умовах інклюзії.

Як наголошує Л.О. Демінська, що необхідно формувати в майбутніх учителів фізичної культури таких професійно важливих якостей, як: науковий світогляд, моральна свідомість, естетичний досвід, емоційно-чуттєва, інтелектуальна та волева активність, загально-фізичні, психофізіологічні, спортивні якості, педагогічний такт, стиль і образ поведінки, володіння соціальною, науковою і естетичною інформацією, вміння організовувати фізкультурно-оздоровчу роботу, заняття з фізичного виховання та спортивного тренування, виявляти творче натхнення, педагогічний пошук, брати участь у науково-дослідній роботі²¹⁴.

Таким чином, від готовності та прагнення майбутнього вчителя фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, в багато чому буде залежати навик, вміння та бажання дітей з обмеженими можливостями до саморозвитку, зміцнення свого здоров'я, прагнення досягати вищих цілей у спорті та повсякденному житті.

Відповідно до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 року № 3808-ХІІ²¹⁵ визначено загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи діяльності у сфері фізичної культури і спорту та

²¹⁴Демінська Л.О. Поетапне використання міжпредметних зв'язків у професійній підготовці вчителів фізичної культури. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми, пошуки*: Зб. наук. праць. Київ. Запоріжжя, 2003. Вип. 27. С.376–380

²¹⁵Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1994, № 14, ст.80

регулює суспільні відносини у створенні умов для розвитку фізичної культури і спорту.

В ст. 1 вищевказаного Закону зазначається, що вид спорту – різновид змагальної діяльності у спорті, що здійснюється з дотриманням визначених правил. А самі види спорту поділяються на групи: олімпійські види спорту – види спорту, включені до програми Олімпійських ігор; неолімпійські види спорту – види спорту, не включені до програми Олімпійських ігор; види спорту осіб з інвалідністю - види спорту, включені до програм Паралімпійських і Дефлімпійських ігор, та види спорту, не включені до програм Паралімпійських і Дефлімпійських ігор, у яких беруть участь особи з інвалідністю.

Як наголошує В. Пасічник, розв'язання проблеми забезпечення повноцінного психофізичного розвитку та його корекції у дітей в процесі фізичного виховання в умовах інклюзивної освіти є актуальною проблемою, що викликає практичний інтерес. В умовах сучасної освіти перед інклюзивним фізичним вихованням висувуються нові завдання, які потребують компетентного використання принципів побудови занять. Застосування наведених принципів у навчальному процесі з фізичного виховання в умовах інклюзивної освіти дошкільнят буде суттєво сприяти успішному навчанню рухів, формуванню фізичних якостей, оздоровленню дітей, їх психічному розвитку та соціальній адаптації²¹⁶.

На думку відомих європейських учених (G. Lefrancois, W. Lepowcky, K.Raiswaik та ін.), дитяча популяція, незважаючи на своє розмаїття, здебільшого має нормальні або так звані середні показники розвитку, зокрема, й навчальні здібності. Однак певна кількість дітей має відмінні від середніх показники, а, відповідно, з педагогічної, соціальної, медичної точки зору ці діти характеризуються як такі, що мають особливі потреби. Французький вчений G.Lefrancois зазначає:

²¹⁶Пасічник В. Специфічні принципи фізичного виховання дітей дошкільного віку в умовах інклюзивної освіти. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/23504/1/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%92..pdf>

«Особливі потреби – це термін, який використовується стосовно осіб, чия соціальна, фізична або емоційна особливість потребує спеціальної уваги та послуг, яким надається можливість розвинути свій потенціал». До їх числа входять діти, котрі мають як виняткові здібності чи талант, так і діти з фізичними, психічними, соціальними відмінностями²¹⁷.

Виховання – процес соціокультурного становлення та розвитку індивіда, в ході якого, залежно від спрямованості впливу, здійснюється засвоєння ним соціального досвіду, знань, зразків і норм поведінки, цінностей культури. Виховна діяльність характеризується своєрідністю взаємовідносин суб'єкта й об'єкта виховання: об'єктом виховання є людина, яка сама може виступати активним суб'єктом саморозвитку. Тому акцентування у вихованні на цілеспрямованості впливу позбавляє людину особистісної активізації, свідомо звужує можливості даного процесу і, до того ж, не завжди гарантує очікувану ефективність, бо сфера свідомості людини, що зазнає впливу, може бути пов'язана з іншими установчими програмами, відмінними від тих, які виробляє вихователь (скажімо, вплив оточуючого соціального середовища та ін.).²¹⁸

Фізичне виховання — це складне, організоване явище, цілісна система, тому основою його інтегративного пізнання було обрано системний підхід, методологічним підґрунтям якого є категорія «цілого». З точки зору системного підходу ми розглядали також системи: стан — середовище, фізичний стан — фізичне виховання, студент з особливими потребами — викладач фізичного виховання²¹⁹.

Таким чином, інклюзія є соціальною концепцією, яка передбачає гуманізацію суспільних відносин і дотримання прав осіб з обмеженими можливостями на якісну та доступну освіту. Інклюзія в освіті є частиною інклюзивного суспільства — це процес реального включення дітей з особливими

²¹⁷Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник:/ за заг. Ред. Колупаєвої А.А. К: «А.С.К.», 2012. С.12

²¹⁸Соціологія короткий енциклопедичний словник. URL: <http://subject.com.ua/sociology/dict/56.html>

²¹⁹Адирхаєв С.Г., Адирхаєва Л.В. Організаційні аспекти фізкультурно-спортивного супроводу навчання студентів з особливими потребами університету “Україна”. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/271>

потребами в активне суспільне життя в середовищі однолітків. Концепція інклюзивної освіти декларує, що усі діти є цінними й активними членами суспільства. Це є однією з головних демократичних ідей. Отже, інклюзія як одна з гуманітарних ідей розвитку сучасного суспільства стосується всіх його членів та потребує прийняття не лише професійною громадою, але й широкими верствами населення²²⁰.

Підсумовуючи, слід зазначити, що фізичне виховання та спорт може бути чудовим засобом для цієї категорії осіб, для отримання позитивних емоцій та допомогти відчувати в собі сили для великих звершень в інших галузях життя для всіх громадян України.

²²⁰Теорія і практика інклюзивної освіти [навчально-методичний посібник] / Упорядник Бондар К. М. [2-ге вид., доп.]. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. С.22

4.2. Види інклюзії у фізичному вихованні та спорті та правові способи її забезпечення

Одним з результатів гуманістичного розвитку сучасного суспільства можна вважати інклюзивну освіту. Її суть полягає в тому, що діти з обмеженими можливостями здоров'я отримують можливість навчатися у звичайних загальноосвітніх (масових) школах разом зі здоровими однолітками, бути прийнятими в їх колектив, розвиватися у відповідності зі своїми можливостями і знаходити перспективу участі в житті суспільства. У сучасних освітніх установах інклюзивні методи є інноваційними. Розвиток інклюзивної освіти – не створення нового, а системна зміна всіх ступенів освіти і суспільства в цілому. Однак, на сьогоднішній день в Україні немає єдиної думки з питання впровадження системи інклюзивної освіти в масові школи, особливо в систему фізичного виховання дітей²²¹.

Процес соціальної адаптації важливий для кожної людини, адже вона є соціальною за своєю природою, і сам факт пристосування до умов соціуму, як правило, значно полегшує життя. Дітьми з особливостями розвитку (діти, у яких наявне відставання у психофізичному розвитку внаслідок порушення діяльності різних або декількох аналізаторів (зорового, слухового, рухового, мовленнєвого), а також внаслідок органічного ураження центральної нервової системи (ЦНС)), так само як і їхні батьки, психолого-педагогічні працівники, особи, які працюють або планують працювати з цією категорією дітей, мають особливо велику уразливість нервової системи загалом і емоцій зокрема. Можуть відчуватися порушення настрою, зниження емоційного тону, стрес, депресивні стани, пов'язані як безпосередньо з хворобою, так і не завжди позитивним

²²¹Борисенко Л.Л. Підвищення ефективності процесу фізичного виховання в умовах інклюзивної освіти. URL: <http://dSPACE.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/881/1/Borisenko%202.pdf>

ставленням оточуючих до людини з особливими потребами. Суттєвим чинником зниження емоційного тону часто є економічний, фізичний фактори²²².

Отже, ураховуючи світові тенденції розвитку освіти, в Україні все більшого поширення набуває інклюзивне навчання – спільна форма навчання та виховання дітей з особливостями розвитку та їх здоровими однолітками. Першопричиною такого явища стало законне право дитини на якісне задоволення освітніх потреб та права навчатися за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу. До того ж, інтеграція дитини з інвалідністю у загальноосвітні навчальні заклади сприятиме її адаптації в соціокультурному просторі, самоіндефікації, самовизначенню, самореалізації з урахуванням індивідуальних можливостей²²³.

Варто наголосити, що у інклюзивній освіті фізичне виховання і фізична культура можуть стати значно більшою проблемою в порівнянні з іншими шкільними предметами. Потрібні значні зміни програми, організації та змісту уроку відповідно до інтересів і можливостей всіх дітей, що навчаються в одному класі. Багато фахівців не вірять в ефективність подібної системи, а деякі взагалі вважають її нездійсненною, вважаючи, що різні можливості і здібності учнів є непереборною перешкодою для його впровадження. Причому, відмінності дітей особливо яскраво проявляються саме в руховій сфері, під час уроків фізичного виховання²²⁴.

Зрозуміло, що для здорових людей рухова активність – звичайна потреба, що реалізується повсякденно, то для осіб з обмеженими можливостями здоров'я заняття фізичною культурою життєво необхідні, так як вони є ефективнішим засобом і методом одночасно фізичної, психічної, соціальної адаптації. Фізичні вправи, будучи могутнім засобом впливу на організм, розширюють діапазон

²²²Шишова І. О. Оздоровча фізична культура та спорт у підвищенні емоційного тону учасників процесу соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. URL: [file:///C:/Users/Home/Downloads/166941-366859-1-SM%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Home/Downloads/166941-366859-1-SM%20(1).pdf)

²²³Інклюзивна освіта: від рівних прав до рівних можливостей (інтеграція дітей із особливими освітніми потребами у звичайну школу) С. 17 URL: <http://klasnaocinka.com.ua/>

²²⁴Борисенко Л.Л. Підвищення ефективності процесу фізичного виховання в умовах інклюзивної освіти. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/881/1/Borisenko%202.pdf>

можливостей в першу чергу рухової сфери, порушеною стійким дефектом. Можна навести безліч прикладів з практики, коли за допомогою фізичних вправ і спеціального тренування виправляються порушення мови, діти з проблемами інтелекту освоюють складні гімнастичні програми, незрячі починають впевнено орієнтуватися в просторі, діти з тяжкими наслідками дитячого церебрального паралічу після занять плаванням вперше починають ходити і говорити, прикуті до інвалідного візка опановують високу спортивну майстерність в різних видах спорту²²⁵.

Фізичне виховання учнів й надалі залишається сегрегативним. Відповідно до сучасних законодавчих вимог, під час уроків фізичної культури діти спеціальної медичної групи об'єднуються з практично здоровими лише під час підготовчої та заключної частин уроку. В той же час у дошкільному закладі процес фізичного виховання є більш інклюзивним, оскільки вихователі та фізкультурні керівники мають більше можливостей для об'єднання дітей з різними освітніми потребами у різноманітних формах фізичного виховання²²⁶.

Основним каналом прилучення до цінностей фізичної культури осіб з інвалідністю та осіб з обмеженими можливостями (осіб з інвалідністю від народження або осіб, які отримали інвалідність в дитинстві) є адаптивне фізичне виховання, що охоплює тривалий період життя (дошкільний, шкільний, молодіжний вік). Від інших видів виховання фізичне відрізняється тим, що в основі його лежить впорядковане навчання рухових дій, розвиток фізичних здібностей і формування пов'язаних з ними знань. Специфічною особливістю адаптивного фізичного виховання є те, що об'єктом педагогічних впливів є людина з суто індивідуальними властивостями, зумовленими патологічними порушеннями в розвитку (сенсорними, руховими, інтелектуальними, поєднаними формами), що завжди негативно відбивається на руховій функції, фізичному розвитку, фізичній підготовленості, здатності до навчання рухам,

²²⁵Даніелс Елен Р. і Стаффорд Кей. Залучення дітей з особливими потребами до системи загальноосвітніх класів. Л.: Тов. «Надія», 2002. С.23

²²⁶Горопаха Н.М. Фізичне виховання дошкільників та молодших школярів у контексті інклюзивної освіти: проблеми наступності та перспективності. URL: file:///C:/Users/Home/Downloads/Ozfm_2014_10_6.pdf

роздільної здатності психомоторних проявів і т. п., що, безсумнівно, вимагає індивідуальної корекції педагогічних впливів. Таким чином, сукупність взаємопов'язаних сторін адаптивного фізичного виховання (навчання, розвитку та корекції) є його сутнісною основою, що і визначає специфічні освітні педагогічні функції адаптивного фізичного виховання: навчально-пізнавальну, розвиваючу, корекційну, професійно-підготовчу і виховну²²⁷.

Фізичне виховання школярів в умовах інклюзивного навчання може відбуватися двома шляхами: у гомогенних чи гетерогенних групах. Перший варіант передбачає виокремлення школярів за нозологічною ознакою в групи для цілеспрямованого використання фізичних вправ та реалізації особливостей методики з урахуванням медичних показань та протипоказань²²⁸. Інший – окреслює можливості організації спільних занять фізичними вправами на уроках фізичної культури практично здорових дітей та школярів з інвалідністю. Ряд фахівців, які звертаються до проблеми фізичного виховання в умовах інклюзивної освіти, висловлюють сумніви щодо ефективного розв'язання завдань фізичного виховання дітей з обмеженими можливостями і їх здорових однолітків на спільних уроках фізичної культури та вважають, що різні можливості учнів є непереборною перешкодою на шляху до їх фізичного удосконалення²²⁹.

Як наголошує Н.М. Горобаха, серед проблем, що постають у зв'язку з впровадженням інклюзивної освіти, актуальною є проблема фізичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Дошкільний заклад має більше можливостей для впровадження інклюзивного фізичного виховання, яке обов'язково має бути продовжене на наступних етапах навчання дитини з особливими освітніми потребами. Головною умовою цього є реалізація

²²⁷Адаптивне фізичне виховання. Методичні рекомендації до проведення практичних занять зі студентами спеціальності «Фізична реабілітація» галузі знань 0102 «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» за напрямами підготовки 6.010203 «Здоров'я людини» / Укладач: Печко О.М., Чернігів: ЧНТУ, 2017. С.8-9

²²⁸Шиян Б, Омеляненко І. Теорія і методика фізичного виховання школярів: навч. посіб.: в 2 ч, Ч.2. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2012. С.102-106.

²²⁹Аксенов А. В. Повышение эффективности процесса физического воспитания детей младшего школьного возраста в условиях инклюзивного образования: дис. ... канд. пед.наук: [спец.] 13.00.04. СПб., 2011 С.4

принципу наступності. Щоб покращити наступність між дитячим садком і школою у фізичному вихованні, перш за все, потрібно:

- спрямувати роботу дошкільного закладу на формування в усіх дітей (в тому числі і тих, що потребують корекції фізичного або розумового розвитку) того рівня фізичної готовності до шкільного навчання, який вони здатні досягти;

- врахувати у фізичному вихованні першокласників набутий в дошкільному віці рівень фізичного розвитку дітей; покращити матеріальну базу загальноосвітньої школи для дітей саме початкової школи, оскільки вона майже не відповідає віковим потребам і можливостям дітей сьомого року життя;

- знаходити можливості для використання наявної в дошкільному закладі бази для проведення різноманітних позаурочних форм фізичного виховання першокласників (гімнастики перед уроками, спортивних секцій, гуртків, годин здоров'я, масових змагань та спортивних свят), прикметно, що усі ці форми позаурочної роботи з школярами можуть прислужитися і для формування фізичної та мотиваційної готовності дошкільнят до навчання у школі;

- активно використовувати різноманітні форми спільної роботи дошкільного закладу та школи, спрямовані на узгодження зусиль по фізичному вихованню дітей 6-7 років, залучення дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку до спільної діяльності, спрямованої на їх фізичний розвиток (прогулянки, фізкультурні заняття на свіжому повітрі, пішохідні переходи та туристичні походи, названі вище спортивні свята та змагання тощо)²³⁰.

Наприклад, в Ізраїлі навчаються всі діти, навіть лежачі діти з серйозними розумовими порушеннями закріплені за певною школою та навчаються вдома тому, що здатні: розрізняти звуки, смаки, аромати, фіксувати погляд, реагувати на звернення. Невелика кількість учнів, зважаючи на складну історію хвороби — на домашньому навчанні та у спеціальних закладах. Однак в Ізраїлі існують проекти для їх соціалізації: спільні спортивні заняття, свята, концерти, екскурсії з учнями

²³⁰Горопаха Н.М. Фізичне виховання дошкільників та молодших школярів у контексті інклюзивної освіти: проблеми наступності та перспективності. URL: file:///C:/Users/Home/Downloads/Ozfm_2014_10_6.pdf

звичайних шкіл, літні табори, взаємне «гостювання»: діти зі спецзакладів проводять день у масовій школі, і навпаки²³¹.

До виховної функції адаптивного фізичного виховання правомірно віднести лише ті її прояви, які є прямим результатом педагогічної діяльності на заняттях фізичними вправами. Тому методика проведення уроку, стиль поведінки і професійні знання та вміння вчителя, організація взаємодії учнів, створення психологічного клімату визначають ступінь адаптації дитини до рухової діяльності і успішність виховання. До основних педагогічних вимог, відповідним формуванню особистості дитини з інвалідністю на уроці фізичної культури, належать: облік індивідуальних особливостей кожного учня (морфофункціональний розвиток, стан збережених функцій, медичні протипоказання, стан рухових функцій і координаційних здібностей, рівень фізичної підготовленості, здатність до навчання рухам, ставлення до занять фізичними вправами (інтереси, мотиви); адекватність засобів, методів і методичних прийомів навчання рухових дій, розвитку фізичних якостей, корекції психомоторних порушень і професійної фізичної підготовки, оптимізація навантаження, повідомлення нових знань; емоційність занять (музика, ігрові методи, нетрадиційне обладнання та ін.); створення умов реального виконання завдань, надання допомоги, забезпечення безпеки; заохочення, похвала, схвалення за найменші успіхи; контроль і самоконтроль за динамікою результатів навчально-пізнавального процесу і функціональним станом особи²³².

До психологічних вимог належать: створення психологічного клімату на занятті (позитивний настрій, позитивна мотивація, підтримання емоцій і відчуттів радості, бадьорості, оптимізму, комфорту), що впливає на прояв і розвиток свого «Я»; згуртованість групи (постановка загальної мети, об'єднання

²³¹Нагорна Ю. Інклюзія не може бути однаковою для всіх: досвід Ізраїлю. URL: <https://osvitoria.media/experience/inklyuziya-ne-mozhe-buty-odnakova-dlya-vsih-dosvid-izrayilyu/>

²³²Адаптивне фізичне виховання. Методичні рекомендації до проведення практичних занять зі студентами спеціальності «Фізична реабілітація» галузі знань 0102 «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» за напрямами підготовки 6.010203 «Здоров'я людини» / Укладач: Печко О.М., Чернігів: ЧНТУ, 2017. С.15

спільними інтересами, взаємодопомога, взаєморозуміння, симпатія, емпатія, рольові функції); стиль спілкування (рівний статус, доброзичливість, довіру, авторитет та особистий приклад вчителя, його відкритість, виражена увага до кожного учня), що привносить в життєдіяльність групи духовні цінності; примирливі акти у разі конфліктів: виключення відчуттів дискомфорту, невпевненості, агресії, ворожості, гніву, які можуть настати внаслідок нестійкого психічного самопочуття, перенапруження, болю, невдачі, вироблених або невербальних розбіжностей, емоційного незадоволення, відсутність уваги та ін. Способами вирішення конфліктів можуть бути ніжність, гумор, жарт, компроміси, поступки, обопільний аналіз ситуації, концентрація на позитивному, переорієнтування уваги на саморегуляцію, самоконтроль, встановлення рівноваги між зовнішніми впливами, внутрішнім станом і формами поведінки²³³.

Однією з найважливіших складових соціальної та психічної адаптації до навчання у ВНЗ студентів з особливими потребами є фізичне виховання та спортивна діяльність, які максимально відволікають їх від своїх вад і захворювань, проблем у процесі навчання в інтегрованих групах. Використання різноманітних форм фізичного виховання і спорту для студентів з особливими потребами є надзвичайно ефективним для досягнення безпосереднього оздоровчого ефекту, підвищення інтелектуальної та фізичної працездатності, пізнання можливостей власного організму, боротьби зі шкідливими звичками, організації корисного і цікавого дозвілля, формування стійкого мотиву та потреби в систематичних, самостійних заняттях фізичними вправами різного спрямування²³⁴.

Заняття фізичними вправами й спорт як відпочинок мають психологічне значення. Особа з інвалідністю повинна розглядати в кожному випадку

²³³ Адаптивне фізичне виховання. Методичні рекомендації до проведення практичних занять зі студентами спеціальності «Фізична реабілітація» галузі знань 0102 «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» за напрямами підготовки 6.010203 «Здоров'я людини» / Укладач: Печко О.М., Чернігів: ЧНТУ, 2017. С.15-16

²³⁴ Адирхаєв С.Г., Адирхаєва Л.В. Організаційні аспекти фізкультурно-спортивного супроводу навчання студентів з особливими потребами університету "Україна". URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/271>

тренування не тільки як м'язову боротьбу за підвищення рівня сили та перемогу над собою, але і як джерело радості. Значна перевага спорту перед звичайними фізичними вправами полягає в тому, що він є чинником психологічного перемикавання, що пропонує додаткову мотивацію для осіб з інвалідністю. Спорт відновлює образ ігрової діяльності; потреба висловити життєву радість і задоволення глибоко «сидить» у кожній людині й тим самим полегшує та прискорює повернення осіб з інвалідністю у суспільство, визнання їх як рівноправних громадян. Існують такі ігрові види спорту, у яких особи з інвалідністю можуть брати участь разом зі здоровими людьми (наприклад, сидячи в кріслах-колясках, стріляти з лука, грати в кеглі, настільний теніс тощо)²³⁵.

Фізична культура й спорт розглядається повною мірою як засіб для соціальної реінтеграції осіб з інвалідністю у суспільство. Оздоровча фізична культура та спорт є могутнім стимулом, що допомагає відновленню або взагалі встановленню контакту з навколишнім світом. Проте в навчальних закладах нашої країни спостерігається недооцінка тієї обставини, що фізкультура й спорт дуже важливі для людини з обмеженими можливостями²³⁶.

Аналізуючи вищезазначені види інклюзії у фізичному вихованні та спорті та правові способи її забезпечення, слід наголосити, що має бути послідовність і наступність для подальшої адаптації осіб з обмеженими можливостями, завдяки фізичному вихованню і спорту починаючи з дитячих садочків до навчання у ВНЗ. Фізична культура і спорт мають забезпечувати повноцінне життя осіб, які навчаються інклюзивно. Всі розроблені види мають удосконалюватися та полегшувати адаптацію осіб з обмеженими можливостями через фізичну культуру та спорт.

²³⁵Білера М. Проблеми освіти та реабілітації осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах. URL:file:///C:/Users/Home/Downloads/658-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1283-1-10-20200124.pdf

²³⁶Комплексная реабилитация инвалидов : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Т.В. Зозуля, Е.Г.Свистунова, В. В.Чешихина и др.; под ред. Т. В. Зозули. М. : ИЦ «Академия», 2005. 304 с.

4.3. Забезпечення права на фізичне виховання та спорт дітей

Актуальність проблеми забезпечення права на фізичне виховання та спорт дітей обумовлена тим, що спорт має такі напрями як: дитячий спорт, дитячо-юнацький спорт, резервний спорт, спорт вищих досягнень, професійний спорт, спорт ветеранів, олімпійський спорт, неолімпійський спорт, службово-прикладний та військово-прикладний спорт, спорт осіб з інвалідністю тощо.

Головним призначенням фізичного виховання як соціальної системи є реалізація мети суспільства у галузі формування всебічно розвиненої особистості. В основу характеристики особистості покладено такі ознаки: гармонійний розвиток (досягнення оптимального рівня розумового, фізичного, морального, трудового та естетичного розвитку в їх взаємозв'язку); соціальна активність (світогляд людини, її ставлення до суспільства, природи, до себе); готовність до високопродуктивної праці та захисту Батьківщини (обсяг та рівень знань, умінь, навичок, психофункціональна та фізична готовність до праці та військової справи)²³⁷.

Забезпечення здорового способу життя, що передбачає усунення головних чинників ризику для того, щоб запобігти невинувато високому рівню захворюваності, інвалідності та передчасної смертності молодих людей, - завдання державної політики усіх країн світу, незалежно від устрою чи територіального розташування. Система освіти має значний вплив на спосіб життя і стан здоров'я молоді, зважаючи не лише на тривалість цього процесу та можливості охоплення молоді. Освіта, на думку фахівців, більше ніж інші соціальні сфери спроможна впливати на позитивні зміни в способі мислення молоді, формувати здоровий спосіб життя. Забезпечення здоров'я і здорового

²³⁷Вільчковський Е.С., Курок О.І. В46 Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: Навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. С.22

способу життя дітей і молоді та їх здатності навчатися є суттєвою складовою результату якісної системи освіти²³⁸.

З соціальної точки зору фізкультурна освіта і спорт мають значний вплив на розвиток молодої людини з раннього віку в найрізноманітніших формах не тільки через академічну успішність і майбутнє працевлаштування, а й виховання поняття справедливості, навичок роботи в команді, навичок комунікації та розв'язання конфліктів. Спорт може бути використаний як засіб підвищення рівня концентрації школярів, поліпшення їхньої поведінки і загального ставлення до навчання. Зміцнення здоров'я та сприяння правильному фізичному розвитку учнів є важливим завданням як європейської, так і української початкової школи. Фізичний стан дитини є тією базою, на якій розвиваються її сили та потенціал, у тому числі й розумовий. Вивчення особливостей і моделей фізкультурної освіти у країнах Європейського Союзу дозволить національній системі визначити шляхи комплексного розвитку фізичних, розумових і психічних якостей молодших школярів; сформувати в них стійкі мотиви та потреби в організації власного здорового способу життя²³⁹.

Основними ланками державної форми керівництва та здійснення фізичного виховання є:

- Міністерство освіти та науки України: дитячі садки, школи, школи-інтернати, вищі й середні спеціальні заклади, професійно-технічні училища.

- Міністерство оборони України: військові частини та підрозділи, військові училища, інститути та академії.

- Міністерство охорони здоров'я України: лікувальні установи, поліклініки, лікарсько-фізкультурні диспансери, медичні школи, училища, інститути.

- Міністерство культури та інформаційної політики України: клуби, будинки та палаци культури, парки культури та відпочинку, навчальні заклади.

Слід наголосити, що фізичне виховання у дитячих садках та навчальних закладах

²³⁸Турчик І.Х. Фізичне виховання і спорт у шкільній освіті Європи: монографія/ І.Х.Турчик. Дрогобич: Швидкодрук, 2017. С.6

²³⁹Ярова О.Б. Фізкультурна освіта і спорт у початковій школі Євросоюзу: сучасний стан і тенденції розвитку. URL: file:///C:/Users/Home/Downloads/pednauk_2014_4_50.pdf

всіх типів будується на основі обов'язковості занять, їх систематичності відповідно до навчальних планів та програм, встановлення штатних посад (вихователь, вчитель, викладач) з фізичного виховання, забезпечення матеріально-технічними та фінансовими засобами²⁴⁰.

Міністерство культури та інформаційної політики України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері фізичної культури і спорту.

Однією з центральних проблем формування системи фізичного виховання є підготовка навчальних програм, тому що вони визначають обсяг знань, умінь і навичок виконувати рухові дії, що підлягають засвоєнню за роки навчання і сприяють розвитку особи відповідно до державних вимог у цій галузі. Іншими словами, навчальна програма — це сукупність теоретичного і практичного матеріалу, спеціально підбраного для вирішення освітніх, оздоровчих і виховних завдань фізичного виховання, які прийняті згідно встановленого порядку²⁴¹.

Система фізичного виховання охоплює послідовно всі вікові категорії населення України. Незважаючи на особливості фізичного та психічного розвитку кожної з вікових категорій, принципи, мета та основні завдання фізичного виховання єдині. У кожній з них ці завдання дещо конкретизуються і реалізуються відповідно до вікових анатомо-фізіологічних особливостей тих, хто відвідує дитячий садок, навчається або працює, та особливостей їх громадської діяльності. Система фізичного виховання організаційно побудована відповідно до принципу єдності і наступності всіх її ланок:

- фізичне виховання дітей від народження до 6 років у сім'ї, дитячих садках та дитячих будинках;

²⁴⁰Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: Навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. С.25

²⁴¹Шкреттій Ю.М. Напрями реформування системи фізичної культури і спорту в Україні/ Ю.М. Шкреттій. *Актуальні проблеми фізичної культури і спорту* : Зб. наук. праць. К.: Науковий світ, 2004. № 4. С.5-11.

- фізичне виховання у загальноосвітніх школах, школах-інтернатах, навчальних закладах профтехосвіти, спеціальних середніх навчальних закладах (від 6 до 18 років);

- фізичне виховання у вищих навчальних закладах;

- фізична підготовка в армії та морському флоті;

- фізичне виховання трудящих міста, села, що здійснюється колективом ДСТ на фабриках, заводах, установах, радгоспах;

- фізичне виховання в лікувально-профілактичних і оздоровчих закладах, санаторіях, будинках відпочинку, парках культури та відпочинку. У кожній ланці вся діяльність з фізичної культури та спорту здійснюється за єдиними державними програмами, між якими існує тісний взаємозв'язок і наступність. Ці програми обов'язкові для всіх державних і громадських фізкультурних організацій та установ, що здійснюють фізичне виховання у дитячих садках, школах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах та ін.²⁴²

Фізичне виховання є цілісним процесом, у якому розвиток (у біологічному розумінні) поєднується з розумовою освітою і вихованням: моральним, естетичним, патріотичним. Процес освоєння нового відбувається у спеціальній взаємодії викладача (підручника у разі самостійних занять) та студента, зокрема усвідомлено або неусвідомлено у спілкуванні з товаришами, викладачем, при виконанні вправ студент осягає нові знання, набуває уміння, навички, а також самовдосконалюється. Наприклад, під час самостійних ігор дітей ці знання, вміння і навички обумовлюються природними умовами, в яких триває діяльність (вид занять, склад групи, моральні установки та ін), а результат носить імовірний характер, тобто залежить від зовнішнього середовища та індивідуальних особливостей його сприйняття кожною особою. Якщо заняття провести під керівництвом викладача, то визначальним стає освоєння програми, яка диктує цілі, режим, мотивацію, особливості поведінки, а також результат діяльності. Під

²⁴²Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: Навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. С.26

час педагогічного процесу діють три чинники: задоволення особистих потреб і бажань, об'єктивний вплив середовища, пропонувані викладачами програми поведінки. Усі три чинники діють на тих, хто займається, паралельно і певною мірою самостійно. Домінуюча дія того або іншого чинника обумовлена об'єктивними закономірностями психічної адаптації. Педагогічний процес фізичного виховання має загалом два аспекти: задоволення неусвідомлених і усвідомлених потреб людини та освітньо-виховний. Критеріями ефективності процесу є ступінь вирішення оздоровчих, освітніх і виховних завдань, економічної, моральної орієнтованості²⁴³.

Характерними особливостями політики держав ЄС щодо розвитку фізичного виховання та спорту в початковій школі на сучасному етапі є визнання: а) фізичної культури як загального права для всіх дітей; б) статусу фізичного виховання в усіх державах ЄС як обов'язкового предмету шкільної програми, що сфокусований переважно на здоров'ї, тілобудові, активізації рухової діяльності; в) виняткової ролі фізичної культури у збереженні здоров'я, досягненні загального розвитку та безпеки життєдіяльності; г) взаємозв'язку між якістю фізичної культури та підготовкою викладачів і збалансованістю навчального плану; г) потенціалу фізкультурної освіти для формування соціальних навичок учнів (скритий курикулум); д) необхідності розширення співробітництва між школами, спортивними клубами та федераціями; е) компетенції у спорті як чинника сталого розвитку європейського суспільства²⁴⁴.

Слід наголосити, що фізичне виховання як педагогічний процес має правові та етичні аспекти. Правові: у процесі фізичного виховання одна особистість (викладач) управляє іншою особистістю - студентом. Управління може відбуватися тільки зі згоди того, ким управляють, за повного розуміння ним мети та вартості (витрати часу, енергії) її досягнення. Викладач несе

²⁴³Фізичне виховання студентів: [курс лекцій]; за заг. ред. Р. Р. Сіренко. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С.19-20

²⁴⁴Ярова О.Б. Фізкультурна освіта і спорт у початковій школі Євросоюзу: сучасний стан і тенденції розвитку URL: file:///C:/Users/Home/Downloads/pednauk_2014_4_50.pdf

моральну, професійну і карну відповідальність за фізичне та духовне здоров'я студента. Етичні: етика стосунків, формування у студентів правильної гуманістичної мотивації занять, необхідних знань, моральних і вольових якостей²⁴⁵.

Отже, головними принципами фізичного виховання є:

1. Принцип гуманістичної орієнтації. Заборонено застосовувати такі засоби, методи, форми занять, які принижують гідність особистості або завдають шкоди здоров'ю.

2. Принцип пріоритету потреб, мотивів та інтересів особистості передбачає побудову системи фізичного виховання загалом та окремих програм з урахуванням індивідуальних і групових, соціальних і духовних потреб людей, а також формування мотивації до занять фізичною культурою, враховуючи зовнішні і внутрішні чинники.

3. Принцип всебічного розвитку особистості спрямований на оптимальне поєднання фізичного (тілесного) і духовного розвитку особистості.

4. Принцип оздоровчої спрямованості передбачає орієнтацію занять фізичними вправами на досягнення певних норм фізичного стану, що відповідають високому рівню здоров'я.

5. Принцип індивідуалізації має на меті підбір адекватних засобів і методів фізичного виховання відповідно до індивідуальних особливостей студентів та їхнього рівня фізичного стану.

6. Принцип зв'язку фізичного виховання з іншими видами діяльності й зайнятості людей передбачає раціональне поєднання засобів фізичного виховання з професійною, навчальною діяльністю, в побуті та під час дозвілля і відпочинку²⁴⁶.

Таким чином, фізичне виховання у навчально-виховній сфері як складова частина загальної системи освіти має закласти основи забезпечення та розвитку

²⁴⁵Фізичне виховання студентів: [курс лекцій]; за заг. ред. Р. Р. Сіренко. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С.20-21

²⁴⁶Фізичне виховання студентів: [курс лекцій]; за заг. ред. Р. Р. Сіренко. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011.С.21-22

фізичного і морального здоров'я, комплексного підходу до формування розумових і фізичних якостей особистості, вдосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя і професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних засобів і форм фізичного удосконалення, безперервності цього процесу тощо²⁴⁷.

Отже, фізичне виховання має приносити дітям задоволення та формувати особистий розвиток фізично розвиненої людини, що буде сприяти підвищенню рівня її життєдіяльності.

Фізичне виховання відіграє важливу роль у розвитку людини, становленні її як особистості. Займаючись фізичними вправами, людина вдосконалює не тільки своє тіло, а й забезпечує високу моторну щільність, піднесений емоційний стан, розвивається гармонійно й естетично. Держава має забезпечувати та підтримувати незаперечне право дітей на фізичне виховання та заняття спортом.

²⁴⁷Присяжнюк С.І. Курс лекцій з фізичного виховання: навчальний посібник для студентів технічних вищих навчальних закладів / С. І. Присяжнюк, Д. Г. Оленев.К.: Видавничий центр НУБіП України, 2015. С.40

4.3.1. Забезпечення права на фізичне виховання і спорт дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Як зазначає М.Б. Мельник – сім'я, як осередок суспільства, є безумовним соціально-правовим феноменом, фундамент якого закладений на генетичному рівні онтологічного буття людини.

Співвідношення взаємин між людьми уособлюються первинними джерелами єдності та спільності в репродукції універсальних образів, кодів, заснованих на праобразах належного та необхідного.

Цінність соціальних взаємин – відродження, вдосконалення, приведення людини до найкращих соціальних практик, які воліють бути відтвореними у ризику занепаду соціальної культури людської цивілізації.

Роль батьків, як чоловіка і жінки у суспільному середовищі – забезпечити сприяння виховання, турботи та догляду за дитиною, власне – сприяти максимальній соціалізації та інтеграції її в суспільство, підготовка до дорослого життя.

Соціальні права дитини – цінність, про яку слід дбати завчасно.²⁴⁸ Соціальні права дітей-сиріт та дітей позбавленої батьківської турботи, повинні перебувати під прискіпливим наглядом держави, в тому числі, стосовно прав у сфері спорту.

Актуальність дослідження проблематики забезпечення права на фізичне виховання і спорт дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування зумовлена тим, що головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом для України є створення належних умов для розвитку фізичної культури і спорту, підвищення рівня здоров'я, фізичного та духовного розвитку населення. Саме в цьому закладений майбутній людський потенціал, а відтак і завдання держави.

²⁴⁸Мельник М.Б., Мельник Я.Я. Припинення права на аліменти набуттям дитиною у власність нерухомого майна: сімейно-соціальний аспект: монографія. Вид-во «Освіта». Київ, 2020. С.7

Адже як зазначав відомий спортсмен та державний діяч, вчений В.П. Борзов (кандидат педагогічних наук, перший міністр спорту України, двократний олімпійський чемпіон і трикратний призер Олімпійських ігор): «...Україна потребує міцних тілом і духом громадян, здатних свідомо примножувати потенціал держави, успішно самореалізовувати свої природні і набуті фізичні і духовні здібності й потенціал, активно розвивати їх...»²⁴⁹. Україна завжди славилася своїми спортивними талантами, фізичне виховання – це запорука здоров'я нації. То ж створення спортивних організацій для дітей зумовлене потребами сьогодення та державною політикою з питань розвитку фізичної культури і спорту, турботою про виховання здорового підростаючого покоління.

Відповідно до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» в Україні діють громадські об'єднання фізкультурно-спортивної спрямованості, які створюються з метою задоволення потреб його членів у сфері фізичної культури і спорту; заклади фізичної культури і спорту – юридичні особи, що забезпечують розвиток фізичної культури і спорту шляхом, зокрема, надання фізкультурно-спортивних послуг. Закладами фізичної культури і спорту є: спортивні клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, заклади спеціалізованої освіти спортивного профілю із специфічними умовами навчання, школи вищої спортивної майстерності, центри олімпійської підготовки, центри студентського спорту закладів вищої освіти, фізкультурно-оздоровчі заклади, центри фізичного здоров'я населення, центри фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю²⁵⁰. Завдання держави полягає у створенні сприятливих умов для заохочення, розвитку, підтримки зазначених організацій, щоб громадяни України незалежно від місця свого проживання, чи то великі міста, чи сільські територіальні громади, мали можливість займатися спортом. Особливо це є важливим для самих маленьких громадян держави, коли заняття спортом можуть не тільки

²⁴⁹ Фізичне виховання студентів: [курс лекцій] ; за заг. ред. Р. Р. Сіренко. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 251с.

²⁵⁰ Про фізичну культуру і спорт. Закон України від 24 грудня 1993 року № 3808-XII. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>

стати запорукою здорового способу життя, а й вирішити професійну долю дитини.

У Декларації прав дитини зазначено, що «дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження»²⁵¹. Надособливої уваги і піклування потребують діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які опинилися в складних життєвих обставинах. Відповідно до частини 3 статті 52 Конституції України «утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей»²⁵². Відповідно до Принципів Декларації прав дитини, законом та іншими засобами має бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, що дадуть їй змогу розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та соціально, здоровим і нормальним шляхом, в умовах свободи та гідності. Дитині, яка є неповносправною фізично, психічно або соціально, мають бути забезпечені спеціальні режим, освіта і піклування, необхідні з огляду на її особливий стан²⁵³.

Отже, норми основного закону держави і ратифікованого міжнародного нормативно-правового акту свідчать про те, що держава надала дітям, які тимчасово або постійно позбавлені сімейного оточення, або, які в їх власних якнайкращих інтересах не можуть залишатися в такому оточенні права розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та соціально, здоровим і нормальним шляхом, в умовах свободи та гідності. Та взяла на себе відповідно обов'язок створити дієвий механізм реалізації дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, особами, які діють в інтересах таких дітей – усиновителями, опікунами, піклувальниками вище зазначеного права.

²⁵¹Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року) редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

²⁵²Конституція України. Верховна Рада України. 254к/96-ВР. URL.:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

²⁵³Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року) редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

Така постановка питання, як уявляється, передбачає створення насамперед мережі навчальних закладів спортивного спрямування для дітей та нормативно-правового забезпечення діяльності таких навчальних закладів. Основний нормативно-правовий акт у галузі спорту Закон України «Про фізичну культуру і спорт» визначає загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи діяльності у сфері фізичної культури і спорту та регулює суспільні відносини у створенні умов для розвитку фізичної культури і спорту. Відповідно до ч.2 ст.33 цього Закону органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють організаційно-правові та інші умови для розвитку дитячого спорту та забезпечення початкового навчання дітей видам спорту шляхом об'єднання зусиль сім'ї, опікунів, піклувальників, дитячо-юнацьких спортивних шкіл та закладів загальної середньої і спеціалізованої освіти з метою розвитку масового спорту та спорту вищих досягнень.²⁵⁴ Відповідно до ст.22 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» органи опіки та піклування систематично, але не рідше одного разу на рік, забезпечують роботу по виявленню обдарованих дітей з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також сприяють їх подальшому безоплатному навчанню та працевлаштуванню відповідно до їх здібностей.²⁵⁵ В Україні навчальними закладами фізичної культури і спорту, де діти мають можливість розвивати свої здібності в обраному виді спорту є заклади позашкільної освіти – дитячо-юнацькі спортивні школи. Дитячо-юнацька спортивна школа, скорочено ДЮСШ, створює необхідні умови для гармонійного виховання, фізичного розвитку, повноцінного оздоровлення, змістовного відпочинку і дозвілля дітей та молоді, самореалізації, набуття навичок здорового способу життя, підготовки спортсменів для резервного спорту. Окрім усього, заняття спортом є одним із

²⁵⁴Про фізичну культуру і спорт. Закон України від 24 грудня 1993 року № 3808-XII. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>

²⁵⁵Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Закон України. № 2342-IV Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15/prin>

засобів соціальної адаптації та реабілітації за рахунок задоволення потреби дітей у спілкуванні, розширенні кола знайомств, самореалізації, залученні дітей до громадської праці, покращанні своїх фізичних показників²⁵⁶, засобом розвитку рухових і психологічних якостей, своєрідним захистом від формування віктимності особистості чи делінквентності. Численні дослідження фахівців в галузі фізичної культури і спорту свідчать про те, що цілеспрямоване залучення підлітків до занять циклічними видами спорту (лижний спорт, легка атлетика) нівелює розповсюдження антисоціальних явищ, шкідливих звичок, сприяє формуванню стійкої життєвої позиції здорового способу життя. На думку авторів Хлебцевич К.В., Мулик К.В., Возного С.С., Маляренко І.В., Степанюк С.І., Стрикаленко Є.А поряд із такими шляхами соціальної адаптації, як підвищення матеріального забезпечення, працевлаштування, освіта, побут, одним із дієвих шляхів є залучення таких дітей до систематичних занять фізичною культурою і спортом.²⁵⁷

Проведені вченими дослідження з використанням методики соціально-психологічної пристосованості виявили, що діти-сироти, які в повному обсязі виконали тренувальний план ДЮСШ, мали позитивні зрушення, як в рухових якостях, так і в становленні психологічних якостей: покращились показники сприйняття себе, що свідчить про позитивну динаміку в прояві більшої впевненості в собі, зменшились прояви конфліктності з іншими, почуття залежності від інших, утікання від рішення проблем.

Міністерства молоді та спорту України на кінець 2017 року надає такі статистичні дані:

Кількість дітей з інвалідністю, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які займалися в ДЮСШ та СДЮШОР, за регіонами на кінець 2017 року:²⁵⁸

²⁵⁶ Гвоздецька С.В. Корекційна спрямованість занять з фізичного виховання старших школярів із затримкою психічного розвитку: автореф. дис... канд. з фіз. вих. і спорту: 24.00.02. Харків, 2005. 20 с.

²⁵⁷Хлебцевич К.В.Соціальна адаптація дітей-сиріт засобами фізичного виховання і спорту: автореф. дис... канд. з фіз. вих. і спорту: 24.00.02. Харків, 2007. 23 с.

²⁵⁸Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства. Статистичний збірник/ Державна служба статистики України. 2018. 77 с. URL.: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_zdpus_2017.pdf

	Кількість дітей з інвалідністю в ДЮСШ та СДЮШОР, осіб	Кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в ДЮСШ та СДЮШОР, осіб	Кількість ДЮСШ (всього)
Україна	5516	1906	1234
Автономна Республіка Крим	---	---	---
Вінницька	164	179	54
Волинська	195	4	31
Дніпропетровська	192	239	87
Донецька	164	172	52
Житомирська	413	44	45
Закарпатська	205	52	34
Запорізька	177	69	62
Івано-Франківська	194	128	44
Київська	306	91	58
Кіровоградська	190	65	30
Луганська	106	9	23
Львівська	154	42	72
Миколаївська	179	60	51
Одеська	163	248	70
Полтавська	201	47	45
Рівненська	216	25	37
Сумська	2	50	48
Тернопільська	260	34	30
Харківська	307	153	74

Херсонська	261	43	40
Хмельницька	197	16	42
Черкаська	176	10	38
Чернівецька	278	4	31
Чернігівська	324	81	46
м.Київ	492	41	90
м.Севастополь	---	---	---

Видатки зведеного бюджету України на фізичну культуру і спорт у відсотках до загальних видатків бюджету у порівнянні з роками відповідно до даних цього статистичного збірника становлять:

2005	2010	2014	2015	2016	2017
0,6	1,1	0,8	0,9	0,5	0,7

За 2014 рік дані з урахуванням видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м.Севастополя за I квартал 2014 року.²⁵⁹

Згідно з даними державної статистичної звітності кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають на первинному обліку, на 01.01.2018 становила 71566 дітей, 21587 – дітей-сиріт, 49979 – дітей, позбавлених батьківського піклування.²⁶⁰ Отже, якщо порівнювати цифри, то тільки 2,6% дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування від їх загальної кількості мають можливість займатися спортом. Досить сумна статистика. Але ті школи, які працюють і намагаються залучити до занять фізичною культурою дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування потребують від держави перш за все фінансової підтримки і комплектації кваліфікованими кадрами. На сайті Управління фізичної культури та спорту Донецької обласної державної адміністрації, зазначено втішну інформацію стосовно того, що: «... на базі ОДЮСШ для дітей-сиріт створена система

²⁵⁹Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства. Статистичний збірник/ Державна служба статистики України. 2018. 77 с. URL.: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_zdpus_2017.pdf

²⁶⁰Мета деінституалізації - реалізація права кожної дитини на сім'ю. 5 Липня 2018, 17:54. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15560.html>

підготовки спортсменів, яка орієнтується на розвиток видів спорту і виконує дві основні функції: забезпечення масового залучення дітей і підлітків з числа соціально незахищених категорій до занять спортом та підготовка спортсменів-розрядників.

Обласна дитячо-юнацька спортивна школа для дітей-сиріт з 2018 року є школою II категорії.

Секційні заняття проводяться з 15-ти видів спорту: бадмінтон, баскетбол, боротьба вільна, волейбол, легка атлетика, плавання, пауерліфтинг, радіоспорт, регбіліг, софтбол, спортивне орієнтування, скелелазіння, черліденг, футбол, футзал...».²⁶¹

Статистичні дані свідчать, що вихованці школи досягають високих результатів на змаганнях обласного, всеукраїнського та міжнародного рівнів, а саме:

«...Вихованці ОДЮСШ – члени національної збірної команди України: 2017 рік – 2 чоловіка; 2018 рік – 1 чоловік; 2019 рік – 4 чоловіка; ... Вихованці ОДЮСШ - кандидати національної збірної команди України: 2017 рік – 2 чоловіка 2018 рік – 2 чоловіка; Вихованці ОДЮСШ – резерв національної збірної команди України: 2018 рік – 2 чоловіка; 2019 рік – 1 чоловік... Усього: 2017 рік – 4 чоловіка; 2018 рік – 5 чоловік; 2019 рік – 5 чоловік. ...».²⁶²

²⁶¹Обласна дитячо-юнацька спортивна школа для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків.
URL.: https://sportdonoda.gov.ua/pro-upravlinnya/sportivni-organizatsi/24_oblasna-dityacho-yunatska-sportivna-shkola-dlya-ditey-sirit-ta-ditey-yaki-zalishilis-bez-pikluvannya-batkiv.html

²⁶²Обласна дитячо-юнацька спортивна школа для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків.
URL.: https://sportdonoda.gov.ua/pro-upravlinnya/sportivni-organizatsi/24_oblasna-dityacho-yunatska-sportivna-shkola-dlya-ditey-sirit-ta-ditey-yaki-zalishilis-bez-pikluvannya-batkiv.html

4.4. Забезпечення права на фізичне виховання та спорт осіб похилого віку

У всьому світі 1 жовтня відзначається Міжнародний день людей похилого віку, проголошений Генеральною Асамблеєю ООН, а в Україні це також і День ветерана. На шляху інтеграції України до Європейського Союзу одним із пріоритетних завдань держави є забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, які визначені Основним Законом України та наближення стандартів життя до європейських. Україна проголосила себе соціальною державою, що зобов'язує її здійснювати політику, спрямовану на забезпечення належного рівня життя людини та задоволення основних життєвих потреб усіх соціальних верств і груп населення задля утвердження у суспільстві соціальної справедливості²⁶³.

Похилий вік – один із критичних періодів у людському житті. Морфофункціональні зміни, що розпочинаються в організмі людей похилого віку, призводять до зниження життєдіяльності. Зазвичай на такий вік припадає велика кількість хронічних захворювань внутрішніх органів. Окрім цього, минаючи 60-річний бар'єр, більшість людей зустрічається з проблемами опорно-рухового апарату: часто турбує біль у спині та суглобах, відчувається скутість та обмеженість рухів, через втрату кальцію кістки стають ламкими. На сьогодні важко знайти людину похилого віку, яка б не залежала від вживання медикаментів для підтримання здоров'я²⁶⁴.

Державна політика у галузі фізичної культури і спорту здійснюється відповідно до таких принципів: безперервності і послідовності фізичного виховання різних вікових груп громадян на всіх етапах їх життєдіяльності; урахування інтересів усіх громадян при розробленні та реалізації програм

²⁶³ Сіньова Л.М. До Міжнародного дня людей похилого віку: соціально-правовий аспект. *Міжгалузеві зв'язки цивільного, господарського та трудового права*: матеріали Веукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 28 вересня 2017 року): [у 2-х част.]. Частина друга. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2017. С.84-87

²⁶⁴ Гакман А.В., Байдюк М.Ю. Закордонний досвід рекреаційно-оздоровчої діяльності у рамках дозвілля з людьми похилого віку. *Молодий вчений*. № 11 (38) листопад, 2016 р. С.116-119

розвитку фізичної культури та спорту; визначення відповідальності громадян за своє здоров'я і фізичний стан; визнання самостійності всіх фізкультурно-спортивних об'єднань, які відповідають вимогам законодавства, рівності їх прав на державну підтримку; створення сприятливих умов фінансування фізкультурно-спортивних і спортивно-технічних організацій, олімпійського руху, освітніх установ і наукових організацій у галузі фізичної культури та спорту, а також підприємств спортивної промисловості²⁶⁵.

У Національній стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» зазначається, що на початку ХХІ століття достатній рівень оздоровчої рухової активності (а це не менше 4-5 занять на тиждень тривалістю одного заняття не менше 30 хвилин) мали лише 3% населення, середній рівень (2 – 3 заняття на тиждень) – 6%, низький рівень (1 – 2 заняття на тиждень) – 33% населення²⁶⁶.

Одним із завдань Національній стратегії є запровадження у засобах масової інформації соціальної реклами про позитивний вплив оздоровчої рухової активності на зниження ризику неінфекційних захворювань, а також пізнавальних програм для осіб різного віку з питань використання рухової активності в процесі життєдіяльності та подолання стану суспільної байдужості до особистого здоров'я та здоров'я нації.

Тільки достатня рухова активність і певний режим праці та побуту в поєднанні з іншими засобами запобігають зниженню продуктивності праці. За дещо застарілими і, можливо, викривленими даними радянської статистики, продуктивність праці на виробництві робітників, які займалися фізичними вправами, була на 6-12 % вищою. Недарма фізичній культурі приділяють велику увагу у багатьох високорентабельних фірмах Західної Європи, США й особливо Японії. Для працівників тут створюють прекрасні умови для занять фізичною культурою і спортом. А робітники, які не хворіють, не палять, ведуть здоровий

²⁶⁵Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: Навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. С.24

²⁶⁶Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність здоровий спосіб життя – здорова нація» 2016. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/422016-19772>

спосіб життя і займаються спортом, користуються істотними пільгами: додаткові відпустки, персональні доплати, гарантія праці в пенсійному віці тощо²⁶⁷.

Державна політика у сфері культури і спорту відповідно до ст. 4 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 року № 3808-ХІІ²⁶⁸ ґрунтується на засадах визнання фізичної культури і спорту як пріоритетного напрямку гуманітарної політики держави; визнання фізичної культури як важливого чинника всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя; визнання спорту як важливого чинника досягнення фізичної та духовної досконалості людини, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного міжнародного іміджу держави; забезпечення гуманістичної спрямованості та пріоритету загальнолюдських цінностей, справедливості, взаємної поваги та гендерної рівності; гарантування рівних прав та можливостей громадян у сфері фізичної культури і спорту; забезпечення безпеки життя та здоров'я осіб, які займаються фізичною культурою і спортом, учасників та глядачів спортивних і фізкультурно-оздоровчих заходів; сприяння безперервності та послідовності занять фізичною культурою і спортом громадян різних вікових груп; утвердження етичних та моральних цінностей фізичної культури і спорту; створення умов для соціального та правового захисту громадян у сфері фізичної культури і спорту; забезпечення підтримки громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості; забезпечення різноманітності, високої якості та доступності фізкультурно-спортивних послуг для громадян; забезпечення умов для підтримки напрямів фізичної культури і спорту; забезпечення доступу осіб з інвалідністю до спортивних споруд; заохочення благодійної діяльності у сфері фізичної культури і спорту; орієнтування на сучасні міжнародні стандарти у сфері фізичної культури і спорту, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом у цій сфері.

²⁶⁷Фізичне виховання студентів: [курс лекцій]; за заг. ред. Р. Р. Сіренко. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С.5

²⁶⁸Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1994, № 14, ст.80

Рівень фізичного благополуччя та здоров'я населення відіграє важливу економічну і соціальну, культурну та іншу роль для суспільства. Зрозуміло, що здорова людина, фізично активна здатна швидше розвиватись як особистість, побудувати сім'ю і бути повноцінним членом соціуму, громади, трудового колективу, громадської організації і т.д., брати активну участь у державотворчих процесах. Вона спроможна підвищувати загалом як власний рівень культури і свідомості, так і рівень культури, насамперед фізичної, відповідної нації і народу, сприяти взаємодії різних народів у даній сфері. У свою чергу, забезпечення права людини на здоров'я полягає не тільки в необхідному медичному обслуговуванні, а й в належному розвитку фізичної культури і спорту серед населення²⁶⁹.

Як наголошує А.В. Гакман, важливе значення для запобігання передчасному старінню має збереження стійкої звички до систематичної фізичної активності. Основна спрямованість фізичної підготовки в цей період – підтримання тону скелетних м'язів і функціональних систем організму в верхніх межах вікових норм²⁷⁰.

Різноманітні рухові дії людина освоює протягом усього життя. У фізичному вихованні цей процес досягається раціональною побудовою навчання відповідно закономірностям формування знань, рухових умінь і навичок²⁷¹.

Фізичне виховання різних груп населення – напрям фізичної культури, пов'язаний з процесом виховання особи, набуттям нею відповідних знань та умінь з використання рухової активності для всебічного розвитку, оздоровлення та забезпечення готовності до професійної діяльності та активної участі в суспільному житті. Масовий спорт (спорт для всіх) – діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності

²⁶⁹Палюх А.Я. Особливості конституційно-правового регулювання фізичної культури і спорту в Україні та деяких Європейських державах. URL: file:///C:/Users/Home/Downloads/vprc_2019_18_8.pdf

²⁷⁰Гакман А.В. Фізіологічне обґрунтування рекреаційно-оздоровчих засобів для осіб похилого віку. *Актуальні питання вдосконалення системи фізичного виховання і спортивної роботи у вищій школі*. Збірник наукових праць за матеріалами I науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Ужгород, 19-20 квітня 2018 року). Ужгород: в-во Бест-Принт, 2018. С.89

²⁷¹Адаптивне фізичне виховання. Методичні рекомендації до проведення практичних занять зі студентами спеціальності «Фізична реабілітація» галузі знань 0102 «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» за напрямами підготовки 6.010203 «Здоров'я людини» / Укладач: Печко О.М., Чернігів: ЧНТУ, 2017. С. 9

людей під час їх дозвілля для зміцнення здоров'я. Фізкультурно-спортивна реабілітація – система заходів, розроблених із застосуванням фізичних вправ для відновлення здоров'я особи та спрямованих на відновлення і компенсацію за допомогою занять фізичною культурою і спортом функціональних можливостей її організму для поліпшення фізичного і психологічного стану²⁷².

Людей похилого віку за станом здоров'я розділяють на чотири медичні групи. До першої відносяться люди практично здорові, що мають хорошу фізичну підготовленість до занять рекреаційною діяльністю. При належному лікарському контролі ці люди мають змогу займатися різними видами фізичних вправ і приймати участь в різноманітних змаганнях. В другу групу входять люди з невеликими відхиленнями у здоров'ї, до прикладу з незначними відхиленнями обміну речовин) але лише тоді, коли організм може пристосуватися до таких відхилень, або виконати компенсаторну функцію. Цій групі корисно проводити прогулянки пішки або на лижах, недовготривалі туристичні походи, різні варіанти оздоровчої гімнастики. Третя медична група складається з осіб з тимчасовими або постійними відхиленнями в стані здоров'я, хоча це перешкоджає їх трудовій діяльності. Фізична підготовленість у цих людей на низькому рівні, що не дозволяє нормально займатися фізичними вправами і вимагають до себе особливого підходу. В четвертій медичній групі – хворі люди, з якими під контролем і наглядом лікаря можна використовувати лікувальну фізичну культуру²⁷³.

Слід наголосити, що спеціальних програм спрямованих на збереження здоров'я і стимулювання активної життєвої позиції літніх людей поки не запропоновано, надзвичайно рідко впроваджуються інновації, спрямовані на підтримку афективно-емоційної сфери літніх людей. У фітнес-технологіях

²⁷²Палюх А.Я. Особливості конституційно-правового регулювання фізичної культури і спорту в Україні та деяких Європейських державах. URL: file:///C:/Users/Home/Downloads/vprc_2019_18_8.pdf

²⁷³Гакман А.В. Фізіологічне обґрунтування рекреаційно-оздоровчих засобів для осіб похилого віку. *Актуальні питання вдосконалення системи фізичного виховання і спортивної роботи у вищій школі*. Збірник наукових праць за матеріалами I науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Ужгород, 19-20 квітня 2018 року). Ужгород: в-во Бест-Принт, 2018. С.87

практично відсутні розробки, що передбачають інтеграцію міждисциплінарних зав'язків, що сприяє саморозвитку особистості літньої людини²⁷⁴.

Фізична активність – найважливіша передумова збереження функціональної здатності старіючого організму. На щастя, існує один простий спосіб навіть у такому віці покращити своє здоров'я, знову відчувати радість та бажання жити. Потрібно просто почати більше рухатися, займатися легкими фізичними вправами. У той же час при призначенні оздоровчої тренування особам зрілого та похилого віку слід враховувати вікові зміни – зниження функціональних можливостей (резервів функцій), реактивності, еластичності і міцності опорно-рухового апарату, ослаблення відновних процесів та ін.. Знижуються також можливості адаптуватися до вправ, головним чином швидкісного і силового характеру²⁷⁵.

Як зазначають У.М. Катерина та Є.А.Поліс, для осіб похилого віку заняття руховою активністю, в тому числі з використанням засобів скандинавської ходьби, позитивно впливають на показники здоров'я та самопочуття. Заняття скандинавською ходьбою є найбільш універсальним інструментом для осіб похилого віку, так як покращують як функціональні показники так і психоемоційний стан²⁷⁶.

Скандинавська ходьба є універсальним способом тримати себе в гарній фізичній формі. У зв'язку з залученням великої кількості м'язових груп скандинавська ходьба здійснює активний вплив на весь організм, насамперед на систему дихання і кровообігу. Отже, до переваг скандинавської ходьби належать: не вимагає спеціальної підготовки; за рахунок проведення на свіжому повітрі, заняття, нормалізують центральну нервову систему, покращують сон,

²⁷⁴Беляк Ю. Обґрунтування нових підходів програмування оздоровчих занять для жінок зрілого віку / Ю. Беляк, Н. Опришко. *Вісник Прикарпатського університету*. 2012. Вип. 16 С. 58-65; Психологічні аспекти роботи з людьми похилого віку: Навчальний посібник / В.В. Чайковська, А.К. Ешманова, А.К. Абікулова, Л.А. Алмагомбетова, К.К. Куракбаев, Т.І. Млявих, К.У. Рахметова. Алмати, 2015. 135 с.

²⁷⁵Гакман А.В., Байдюк М.Ю. Закордонний досвід рекреаційно-оздоровчої діяльності у рамках дозвілля з людьми похилого віку. *Молодий вчений*. № 11 (38) листопад, 2016 р. С.116-119

²⁷⁶Катерина У. М., Поліс Є. А. Вплив занять скандинавською ходьбою на показники фізичного стану осіб похилого віку. *Перспективи, проблеми та наявні здобутки розвитку фізичної культури і спорту в Україні: матеріали II Всеукраїнської електронної конференції (Вінниця, 30 січня 2019 р.)* / ред: С. М. Дмитренко, А. А. Дяченко. Вінниця: ВДПУ, 2019. С.45

самопочуття, підвищують працездатність; одночасно тренуються до 90 % всіх м'язів тулуба (працюють усі групи м'язів гомілки, стегна, рук і плечового поясу, живота; додатково розвиваються м'язи шії, спини та грудні м'язи); сприятливо впливають на поставу; покращують роботу серця; серцевий викид збільшується на 40 %²⁷⁷.

Слід зазначити, що в кінці ХХ століття сформована система організації дозвілля за кордоном свідчить про те, що це, в першу чергу, величезна матеріально-технічна база вільного проведення часу, яка включає установи мистецтва, танцювальні зали, стадіони, національні парки, готельно-туристичний сервіс і найрізноманітніші центри дозвілля – від дитячих зоопарків і майданчиків до клубів пенсіонерів. Основним способом рекреаційно-оздоровчої діяльності у Західній Європі та США є створення великої кількості різноманітних клубів, програм, оздоровчих заходів для людей похилого віку. Їх мета – створити сприятливі умови для трудової діяльності людини, для подальшого професійного й творчого розвитку, спілкування з ровесниками²⁷⁸.

Досвід Італії, Німеччини, Канади, Скандинавських та інших розвинених у спортивному відношенні країн світу свідчить, що спортивний клуб – основна організаційна форма оздоровлення людей похилого віку. У зарубіжних країнах популярними є клуби оздоровчої спрямованості. До прикладу, в Німеччині діє 85,5 тис. спортивно-оздоровчих клубів, у Фінляндії налічується – близько 600, у США більш ніж 15 тис. клубів. Дуже популярні клуби, у яких присутні персональні інструктори: з літніми людьми, які не мають досвіду занять фізичними вправами; з жінками, які мають зайву вагу та інше. Це задоволення коштує членам клубів до 25 доларів за годину. У Лас-Вегасі з 1989 р. працює один з найкращих американських спортивно-оздоровчих клубів «Грін Валлей

²⁷⁷Психологічні аспекти роботи з людьми похилого віку: Навчальний посібник / В.В. Чайковська, А.К. Ешманова, А.К. Абікулова, Л.А. Алмагомбетова, К.К. Куракбаев, Т.І. Млявих, К.У. Рахметова. Алмати, 2015. 135 с.

²⁷⁸Висьневська-Рошковська К. Новая жизнь после шестидесяти / пер. с польск.; общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. М.: Прогресс, 1989

Атлетик Клуб». Він розташований у приміській зоні Лас-Вегаса, його загальна площа 12000 м² території. Даний клуб відвідує 8 тис. членів²⁷⁹.

Зрозуміло, що нашим пенсіонерам з їхніми пенсіями важко виділити кошти для занять спортом в клубах та секціях. Тому, наприклад, в парку «Наталка» Оболонського району м.Київ для забезпечення населення можливостями занять спортом облаштовані бігові доріжки, ігрові майданчики для різних видів спорту, організована сучасна інфраструктура для активного проведення часу на відкритому повітрі для всіх бажаючих безкоштовно.

Варто наголосити, що доцільно було організовувати такі парки і зони в кожному районі міст і селищах для забезпечення права на фізичне виховання та спорту осіб похилого віку. Доцільно скористатись зарубіжним досвідом в організації, облаштуванні та забезпеченні всім необхідним для долучення до активних занять спортом дорослого населення. Необхідну інформацію слід надавати через засоби комунікації орієнтованих на осіб похилого віку (наприклад, через телебачення, передач на радіо та спеціальних рубрик у газетах). Таким чином, подібні заходи мають надихати та заохочувати людей похилого віку до самовдосконалення, підтримки належного рівня життя і свого фізичного та емоційного стану.

²⁷⁹Гакман А.В., Байдюк М.Ю. Закордонний досвід рекреаційно-оздоровчої діяльності у рамках дозвілля з людьми похилого віку. *Молодий вчений*. № 11 (38) листопад, 2016 р. С.116-119

4.5. Забезпечення права на фізичне виховання та спорт осіб із обмеженими можливостями

На сьогодні, в державі поступово приділяється особлива увага до людей з фізичними обмеженнями. Проголошений курс державою у цьому сенсі пояснюється тим, що державна політика України має базуватися на принципах гуманності, заборони дискримінації, державних гарантій реалізації щодо цієї категорії людей.

Формування спортивного руху людей з інвалідністю в Україні бере свій початок з 1989 року. Саме в цей час почали створюватись фізкультурно-спортивні та оздоровчі клуби людей з інвалідністю. У подальшому ці громадські об'єднання стали основою для створення національних федерацій спорту людей з інвалідністю з різними видами уражень: опорно-рухового апарату, порушеннями зору, слуху та інтелекту. 26 років тому, у квітні 1992 року, ці чотири федерації об'єдналися у Національний комітет спорту осіб з інвалідністю України, що на сучасному етапі представляє Україну у міжнародному паролімпійському русі, виконуючи функції Національного паролімпійського комітету, а також сприяє участі українських спортсменів у Дефлімпійських іграх²⁸⁰.

Слід відзначити нашу гордість, паролімпійських чемпіонів незалежної України, які беручи участь в різноманітних міжнародних змаганнях ніколи не залишаються без п'єдесталу пошани, тим самим прославляючи нашу державу.

Протягом 2019 року на змаганнях українські спортсмени з видів спорту осіб з інвалідністю вибороли 927 медалей різного гатунку, з яких: 338 золотих, 300 срібних, 289 бронзових²⁸¹.

²⁸⁰Паролімпійський рух в Україні. URL: http://www.2014.paralympic.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=7&Itemid=36

²⁸¹Рік 2019-й: цифри і факти від Національного комітету спорту осіб з інвалідністю України URL: <https://westsportcenter.com.ua/sushkevich/rik-2019-y-tsyfry-i-fakty-vid-natsional-noho-komitetu-sportu-invalidiv-ukrainy/>

Одним із важливих завдань у діяльності Національного комітету спорту осіб з інвалідністю України, Укрцентру з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю «Інваспорт» є фізкультурно-спортивна реабілітація людей з інвалідністю, в тім числі – воїнів АТО, які захищають нас на Сході. Впродовж 2019 року було проведено 51 табір фізкультурно-спортивної реабілітації людей з інвалідністю, в яких взяло участь 963 особи (у тім числі – 802 особи з інвалідністю)²⁸².

Слід зазначити, що за оцінками Міжнародного паралімпійського комітету, міжнародних спортивних федерацій за останні роки темпи розвитку паралімпійського руху в Україні є найвищими в Європі. Ця динаміка притаманна усім, без виключення, видам спорту – українські спортсмени з інвалідністю долають нові рубежі та, здобуваючи перемоги у багатьох видах спорту, гордо прославляють на високих паралімпійських та дефлімпійських п'єдесталах ім'я нашої держави²⁸³.

Окрім позитивного впливу спортивного руху осіб з інвалідністю, на жаль, спостерігається зміщення акцентів з адаптивної спрямованості на досягнення рекордів. Основою для вирішення завдань адаптивної фізичної культури і спорту має бути зміцнення здоров'я людей з обмеженими можливостями, підвищення емоційної стійкості до стресових умов життя й опірності організму до факторів зовнішнього середовища, стимулювання резервних можливостей організму, підвищення комунікативної активності, компенсація фізичних, психічних змін особистості, підготовка до професійної діяльності, нормалізація соціального статусу, формування мотивів й усвідомленого ставлення до виконання фізичних вправ, формування розуміння права вибору, бажань і соціальних умов життя. Регіональні центри «Інваспорт» постійно вдосконалюють і запроваджують нові форми організації фізкультурно-спортивної та реабілітаційно-оздоровчої роботи

²⁸²Рік 2019-й: цифри і факти від Національного комітету спорту осіб з інвалідністю України. URL: <https://westsportcenter.com.ua/sushkevich/rik-2019-y-tsyfry-i-fakty-vid-natsional-noho-komitetu-sportu-invalidiv-ukrainy/>

²⁸³Паралімпійський рух в Україні. URL: http://www.2014.paralympic.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=7&Itemid=36

серед осіб з обмеженими можливостями²⁸⁴.

Адаптивна фізична культура – соціальний феномен, головною метою якого є соціалізація людей з обмеженими фізичними можливостями, а також їх лікування за допомогою фізичних вправ.

Адаптивна фізична рекреація – активізація, підтримка й відновлення фізичного потенціалу у осіб з вадами здоров'я.

Інваспорт (спорт осіб з інвалідністю або адаптивний спорт) – має на меті формування у людей з вадами здоров'я високої спортивної майстерності, і досягнень ними найвищих результатів у різних видах змагальної діяльності людей, котрі мають аналогічні проблеми зі здоров'ям²⁸⁵.

Спорт взагалі має такі напрями: дитячий спорт, дитячо-юнацький спорт, резервний спорт, спорт вищих досягнень, професійний спорт, спорт ветеранів, олімпійський спорт, неолімпійський спорт, службово-прикладний та військово-прикладний спорт, спорт осіб з інвалідністю тощо.

Таким чином, спорт осіб з інвалідністю – напрям спорту, пов'язаний з організацією та проведенням спортивних змагань з видів спорту осіб з інвалідністю та підготовкою спортсменів до цих змагань.

Слід наголосити, що інваспорт має три напрями, такі як: параолімпійський рух, Спеціальну олімпіаду, Всесвітні ігри глухих („Тихі ігри”, або «Дефлімпійські ігри»).

Відповідно до ст.17 Закону України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання»²⁸⁶ від 5 червня 2014 року № 1324-VII зазначені центри фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, створює спеціалізований державний заклад - Український центр з

²⁸⁴Томашук О. Підготовка майбутніх фахівців з адаптивного фізичного виховання до роботи в центрах інваспорту як педагогічна проблема. URL:<http://ap.uu.edu.ua/article/179>

²⁸⁵Основи адаптивного фізичного виховання URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/24476>

²⁸⁶Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання: Закон України від 05.06 2014 року № 1324-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 30, ст.1011

фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, який забезпечує належні умови для реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, здійснює заходи з організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності осіб з інвалідністю, у тому числі щодо спорту вищих досягнень, фізкультурно-спортивної реабілітації осіб з інвалідністю.

Український центр з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю за участю національних спортивних федерацій осіб з інвалідністю або їх спілок, які є членами Міжнародного паролімпійського комітету та Міжнародного спортивного комітету глухих, забезпечує підготовку та участь національних збірних команд осіб з інвалідністю у Паралімпійських і Дефлімпійських іграх, інших міжнародних змаганнях.

В Україні діють регіональні центри фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, які можуть створюватися органами влади Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування. Регіональні центри разом з органами влади Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування забезпечують розвиток фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю у регіоні та відповідно проводять заходи з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю та фізкультурно-спортивної реабілітації осіб з інвалідністю.

Центри фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю також можуть створюватися фізичними та юридичними особами. Такі центри утримуються за рахунок коштів засновників та інших позабюджетних джерел, не заборонених законом.

Фінансування Українського центру з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю та регіональних центрів з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, створених органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, здійснюється за рахунок коштів відповідно державного, місцевого бюджету.

Згідно ст. 24 зазначеного Закону суб'єктами паролімпійського і дефлімпійського руху в Україні є національні спортивні федерації осіб з інвалідністю або їх спілки, що є членами Міжнародного паролімпійського комітету, Міжнародного спортивного комітету глухих, які діють відповідно до Конституції Міжнародного паролімпійського комітету, Конституції Міжнародного спортивного комітету глухих.

Метою паролімпійського і дефлімпійського руху в Україні є розвиток фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, поліпшення фізичного стану та суспільної інтеграції осіб з інвалідністю, організація і проведення заходів з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, участь національних збірних команд України у Паролімпійських і Дефлімпійських іграх, міжнародних спортивних змаганнях осіб з інвалідністю.

Національні спортивні федерації осіб з інвалідністю або їх спілки, які є членами Міжнародного паролімпійського комітету, Міжнародного спортивного комітету глухих, спрямовують свою діяльність на розвиток паролімпійського і дефлімпійського руху в Україні, підготовку та участь українських спортсменів у Паролімпійських, Дефлімпійських іграх, інших міжнародних спортивних змаганнях осіб з інвалідністю. Держава підтримує розвиток паролімпійського і дефлімпійського руху в Україні, діяльність національних спортивних федерацій осіб з інвалідністю або їх спілок.

Національні спортивні федерації осіб з інвалідністю або їх спілки, які є членами Міжнародного паролімпійського комітету, Міжнародного спортивного комітету глухих, зокрема:

- відповідно до Конституції Міжнародного паролімпійського комітету, Конституції Міжнародного спортивного комітету глухих представляють Україну в міжнародному паролімпійському русі, міжнародному дефлімпійському русі, інших міжнародних спортивних організаціях;

- співпрацюють із суб'єктами сфери фізичної культури і спорту, спільно з Українським центром з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю

забезпечують підготовку та участь національних збірних команд осіб з інвалідністю у Паралімпійських і Дефлімпійських іграх, міжнародних спортивних змаганнях осіб з інвалідністю усіх рівнів, розвиток фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності осіб з інвалідністю, їх фізкультурно-спортивної реабілітації;

- здійснюють громадський контроль за діяльністю закладів фізичної культури і спорту, заснованих органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування, у частині, що стосується спортивної роботи із спортсменами з інвалідністю та залучення осіб з інвалідністю до занять фізичною культурою і спортом;

- мають свою символіку, здійснюють її використання та забезпечують її захист відповідно до закону;

- сприяють розвитку матеріально-технічного забезпечення спорту осіб з інвалідністю в Україні.

Органи державної влади сприяють розвитку матеріально-технічної бази національних спортивних федерацій осіб з інвалідністю або їх спілок, які є членами Міжнародного паралімпійського комітету, Міжнародного спортивного комітету глухих, можуть надавати їм фінансову та організаційну допомогу для досягнення мети їхньої діяльності та на виконання статутних завдань, пов'язаних з розвитком паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні.

Органи місцевого самоврядування можуть підтримувати діяльність місцевих осередків національних спортивних федерацій осіб з інвалідністю та їх спілок, надавати їм фінансову та організаційну підтримку на розвиток паралімпійського і дефлімпійського руху в регіонах.

Слід наголосити, що з 2018 року, вперше в історії України, чемпіони та призери Паралімпійських ігор були відзначені в рівній мірі з олімпійцями. За «золото» паралімпійці отримали премії у розмірі 125 тисяч доларів США, за

«срібло» – 80 тисяч та за «бронзу» – 55 тисяч. До цього часу паралімпійські спортсмени отримували втричі менше²⁸⁷.

Отже, державна політика України в галузі спорту осіб з інвалідністю зорієнтована, з одного боку, на підтримку й стимулювання паралімпійського та дефлімпійського спорту як спорту вищих досягнень, а з іншого – на розвиток фізкультурно-реабілітаційного й фізкультурно-спортивного руху. Важливим складником державної політики України в галузі спорту осіб з інвалідністю є забезпечення розробки спеціальних навчальних програм підготовки фахівців із фізичного виховання та спорту для реабілітаційної й спортивної роботи з особами з інвалідністю різних нозологій, активізація наукових досліджень у галузі спорту осіб з інвалідністю, підготовка та випуск посібників і підручників. Знання в галузі спорту осіб з інвалідністю належать до професійно орієнтованих знань та вмінь магістрів олімпійського й професійного спорту²⁸⁸.

Багатолітня вітчизняна й зарубіжна практика роботи з особами з інвалідністю показує, що фізична культура та спорт серед цього контингенту є найбільш дієвими методами реабілітації. Фізична активність, яка починається вже під час перебування особи з інвалідністю в стаціонарі й продовжується після його виписки, ідеальним чином перешкоджає відходу особи з інвалідністю у свою хворобу. Фізична культура та спорт протидіють тій ненормальній психологічній і антисоціальної поведінці, яка часто виникає на ґрунті тяжкої інвалідності. Під впливом занять фізкультурою й спортом розвивається самодисципліна, самоповага, дух змагання та дружби, якості, які мають істотне значення для інтеграції або реінтеграції особи з інвалідністю в суспільстві²⁸⁹.

²⁸⁷Стрижова О. Паралімпійські ігри 2018: все, що потрібно знати про виступ збірної України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29084455.html>

²⁸⁸Білера М. Проблеми освіти та реабілітації осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах. URL: <file:///C:/Users/Home/Downloads/658-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1283-1-10-20200124.pdf>

²⁸⁹Нарзулаев С. Б. Аспекты социальной адаптации лиц с ограниченными возможностями здоровья средствами физической культуры и спорта / С. Б. Нарзулаев, И. Н. Сафронова, Н. А. Петухов. *Вестник ТГПУ*. 2012. № 5. С.154–159

Як бачимо, відбуваються позитивні зміни, що направлені на підвищення рівня і оцінки заслуг паролімпійців і визнання їх державою і популяризації серед населення, як наслідок поступово зникає дискримінація спортсменів з обмеженими можливостями.

РОЗДІЛ 5

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРУ ТА ГІДНОСТІ СЕРЕД СПОРТСМЕНІВ

5.1. Гендерна рівність як стандарт забезпечення права на фізичне виховання та спорт

Забезпечення рівності є невід’ємним постулатом демократичної держави, який гарантує безпеку кожній особі, незалежно від її статі, віку, національності чи соціального походження. Розкриваючи тему гендерної рівності важливо говорити не лише про проблематику дискримінації жінок у різних сферах життєдіяльності, на що особливо звернена увага в працях науковців – не менш важливим є реалізація ідеї рівності стосовно чоловіків. Таким чином формування гендерної культури в суспільстві є необхідною стратегією для розвитку соціальних цінностей та для подолання проявів нерівності - диференціації населення за окремими ознаками, які дані людям від природи і які не можна змінити, на відміну від професійних навичок.

Нормативно-правова база забезпечення гендерної політики активно розвивається. Наразі функціонують такі акти: Постанова ВРУ «Про Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім’ї та жінок» від 05.03.1999 р.; Постанова ВРУ «Про Концепцію державної сімейної політики» від 17.09.1999 р.; Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» від 25.04.2001 р.; Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р.; Постанова КМУ «Питання проведення гендерно-правової експертизи» від 28.11.2018 р.; Постанова КМУ «Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики» від 07.06.2017 р. тощо. Нещодавно набув чинності наказ Мінсоцполітики України «Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення

нормативно-правових актів» від 07.02.2020 р., яким встановлено загальні вимоги до застосування гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів з метою виконання норм Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»²⁹⁰. Це свідчить про спробу прийняття законодавчої бази, враховуючи гендерні стандарти, забезпечуючи однакові можливості реалізації своїх прав як для жінок, так і для чоловіків. З огляду на це, аналізуючи діючу в Україні законодавчу базу, що торкається питань забезпечення гендерного паритету у різних соціальних сферах, можна говорити про достатньо серйозні кроки держави у формуванні гендерної політики, сприянні запровадженню ідей гендерної рівності та справедливості у всі сфери життєдіяльності суспільства²⁹¹

На національному рівні знайшов своє законодавче закріплення термін гендерної рівності – відповідно до розділу 1, ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» – це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства²⁹². В рамках Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) Україна зобов'язана забезпечувати належний рівень гендерної рівності, підвищувати її і кожні 4 роки звітувати про стан антидискримінаційних заходів за цей період.

Для того, щоби дізнатися стан гендерної рівності в світі (зокрема і в Україні) кожного року оприлюднюється доповідь про глобальний гендерний розрив (Gender Gap Report). У 2019 році показник глобального гендерного розриву склав 68,6 % (інакше кажучи, до повної рівності жінок і чоловіків бракує ще 31,4 %). Якщо простежити динаміку змін порівняно з минулим роком, то 2019

²⁹⁰Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів. Наказ Мінсоцполітики України № 86 від 07.02.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20>

²⁹¹Івченко Ю. В. Гендерна рівність в Україні (національні особливості). Філософські та методологічні проблеми права. № 1-2. 2013 р. ст.52-59

²⁹²Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України № 2866-IV від 08.09.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

року Україна покращила свої позиції і наразі посідає 59-те місце зі 153 країн і де-юре зміцнила свої позиції на шість пунктів, але де-факто більше, бо 2018 року країна займала 65-те місце, але серед 149 країн. Якщо говорити про показник гендерного паритету, то він збільшився із 70,8 до 72,2 %, тобто для досягнення 100 % гендерної рівності нам бракує 27,8 % (для порівняння: лідеру рейтингу, Ісландії, не вистачає 12,3 %) ²⁹³. Це говорить про позитивні зміни в забезпеченні рівності жінок в Україні, проте, враховуючи дані показники, цікаво розглянути ситуацію з дискримінаційними проявами в спортивній сфері.

На початку ХІХ століття спорт вважався виключно чоловічою діяльністю, оскільки існувала думка, що для жінок заняття спортом є загрозою для їхньої репродуктивної функції. Відомо, що на давньогрецькі Олімпійські ігри допускалися тільки атлети чоловіки. Перші сучасні Ігри в Афінах в 1896 році пройшли без участі жінок. Але вже на наступних Іграх в Парижі в 1900 році з 997 спортсменів представництво жінок склало 22 осіб - вони змагалися в тенісі і гольфі ²⁹⁴. Заборона брати участь в спортивних змаганнях є яскравим прикладом гендерної дискримінації – дискримінації за ознакою статі – дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможлиблюють визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків ³. Такі обмеження здаються неможливими в сучасних реаліях, проте, на жаль, вони існують, хоча і в інших проявах.

З дитинства, а саме із занять фізичного виховання в школах, звичним у шкільних програмах є акцентування уваги на формуванні гнучкості у дівчат, а в хлопців – на виробленні силових навичок, витривалості. Результатом такого чіткого розподілу вправ за ознакою статі часто стає надмірна маскуліність хлопців, а дівчата не виявляють бажання надалі займатися спортом та розвивати

²⁹³Жарова Л. Глобальний гендерний розрив в 2019 році: висновки для України. 27.02.2020 р. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ekonomika/globalniy-genderniy-rozriv-v-2019-rotsi-visnovki-dlya-ukraini-1341342.html>

²⁹⁴Paris. 1900 Summer Olympics. URL: <https://www.olympic.org/paris-1900>

себе фізично. За таких умов важко уявити заняття хлопців гімнастикою, а дівчат – футболом чи боксом – «суто чоловічою справою». У фізичному вихованні дітей та молоді переважно закладено статевий диморфізм, що ґрунтується на біологічних відмінностях між чоловіками й жінками. Виявивши психосоціальні та соціокультурні ролі чоловіків і жінок, учені вживають термін «гендер» і «гендерні відмінності». Однак, на думку зарубіжних науковців (Ш. Берн, 2009, Є. П. Ільїн, 2009), питання про застосування понять «гендер» і «стать» ще не знайшло свого вирішення²⁹⁵.

Виходячи на платформу професійного спорту жінки, в деяких випадках, займають абсолютно таке ж становище, як і чоловіки, але їм платять набагато менше. Єдине пояснення полягає в тому, що суспільство продовжує недооцінювати потенціал та можливості жінок, які займаються спортом. Через цю стигму, характерну для жінок, їм часто буває важко просуватися по кар'єрних сходах, оскільки чоловіки та їх присутність у будь-якому типі гри та позиції часто слабкі, а іноді відсутні на позиціях вищого рівня. Той факт, що заробітна плата спортсменів різниться між чоловіками та жінками, чітко свідчить про те, що суспільство визнає, що чоловіки кращі та заслуговують більше, ніж жінки. Хоча жінки стикаються з багатьма недоліками у спорті, включаючи менший рівень охоплення, меншу заробітну плату, менше фінансування та спонсорства, менш добре, тренуваних тренерів, обладнання та обладнання, важливо зосередитись на участі жінок та їхніх закладів у спорті чи заході²⁹⁶.

Залишається привілейованим положення чоловіків в деяких видах спорту. Наприклад, у біатлоні жіноча естафета побудована за принципом 4 по 6 км, а чоловіча — 4 по 7,5 км. Легкоатлетична дистанція для бігу з перешкодами для жінок становить 100 м, а для чоловіків – 110 м²⁹⁷. Здається, відмінності не є

²⁹⁵Круцевич Т., Марченко О., Імас Т. Проблема гендеру у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : збірник наукових праць... № 3 (31). 2015 р.

²⁹⁶Khanna N.B. Gender Differences on Psychosocial Factors of Players: Implications for Promoting Women Sport Participation. Journal of The Gujarat Research Society. Volume 21 Issue 11, November 2019. Pp. 398-403 URL: <http://gujaratresearchsociety.in/index.php/JGRS/article/view/925/758>

²⁹⁷Шимко С. Спортивний гендерний режим. Гендерний журнал «Я». 1 / 2012 (29). ст. 4-5. URL: <http://krona.org.ua/assets/files/journal/Gendernyi-zhurnal-Ya-29-2012.pdf>

значущими, але все ж чому існує така градація? Пояснення просте – жінки розглядаються як слабкіші істоти, в порівнянні з чоловіками, незважаючи на велику кількість тренувань та фізичних навантажень, які вони проходять. Образ сильної жінки з великими м'язами та атлетичною тілобудовою не вписується в консервативні погляди багатьох людей, які звикли розглядати жінку як домогосподарку, «берегиню домашнього вогнища» та додатком до чоловіка. Досить рідко можна побачити в телебаченні на спортивних каналах трансляцію спортивних змагань, в яких беруть участь жінки, оскільки до сьогодні вживаються такі співставні категорії як «футбол» і «жіночий футбол», «біатлон» і «жіночий біатлон», але, наприклад, чомусь не згадується існування «жіночого хокею», або його дуже мало.

Станом на 2012 рік у Олімпіаді в Лондоні жінки почали вимагати зміни в їхній спортивній формі, яка є надмірно відвертою для привернення уваги чоловіків до змагань. Багато міжнародних федерацій, такі як міжнародна федерація бадмінтону (BWF), міжнародної федерації волейболу (FIVB) для того щоб підвищити популярність даних видів спорту вирішили ввести обов'язковий дрес-код. Згідно з новими правилами, всім спортсменкам приписувалося виходити на майданчик в коротких спідницях, а мішкуваті шорти потрапляли під заборону. Але під тиском східних країн поступився принципами і жіночий пляжний волейбол, який заробив свою популярність, в тому числі, завдяки відкритості форми, що допомогло збирати повні трибуни, і привернуло увагу численних спонсорів. У підсумку керівництво FIVB після багаторічних суперечок дозволили учасницям змагань з пляжного волейболу на Олімпіаді в Лондоні виступати в більш закритій формі²⁹⁸.

Одним із проявів дискримінації, який заперечує принцип рівності людей у своїх правах ж так звана «hate speech» (мова ворожнечі). Використовуючи мову ворожнечі людина оцінює якості іншої особистості через приналежність її до

²⁹⁸Скіндер Н. В. Олімпіада-2016 та нові спроби встановлення гендерної рівності у спорті. URL: http://eprints.kname.edu.ua/44352/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_28-229-241.pdf

певної групи осіб. Звичайно, що такий факт є неприпустимим для будь-кого, проте найбільший резонанс ми отримуємо при використанні такої мови високопосадовцями або іншими відомими людьми (публічна мова ворожнечі). Варто згадати висловлення головного тренера «Шахтаря» Мірчи Луческу: «Я б все ж не ставив жінок судити матчі, тому що вони занадто сентиментальні, а через це, можливо, починають допомагати комусь». Так він прокоментував матч поміж «Динамо» й «Оболонь», що закінчився з рахунком 4:0. Луческу заявляє, що як мінімум два голи тоді були забиті з офсайду. На його погляд, помічниця головного судді Наталя Рачинська припустилася помилок, бо вона - жінка: «Жінки починають, можливо, через сантименти трохи допомагати одній з команд. По-іншому мені пояснити складно, коли два метри поза грою», - сказав він²⁹⁹. Це ще раз підтверджує стигматизацію думки про те, що «футбол – не жіноча справа», а такі коментарі негативно впливають на реалізацію принципу гендерної рівності в українському суспільстві.

Проте не тільки в Україні бувають дискримінаційні висловлення, таким часом зловживають і в здавалося б толерантніших країнах. Коментуючи виступи спортсменок, журналісти значно частіше ніж із чоловіками, ведуть мову про сімейний статус жінки, наявність дітей – і те, як, попри/завдяки цим обставинам, вона досягла успіху. Ще одна крайність – погляд на чоловічі досягнення в спорті як на еталон і переконання, що апріорі чоловічі досягнення є визначнішими. Як приклад, вислів, що американська плавчиня Кеті Ледекі є «жіночою версією Майкла Фелпса». Ще одним із найбільш резонансних випадків, коли багаторазова чемпіонка світу гімнастка Сімона Байлз (а відтепер і дворазова олімпійська чемпіонка) виконала стрибок, коментатор каналу NBC відреагував так: «Я думаю, вона може стрибнути навіть вище за чоловіків». З якоїсь причини

²⁹⁹Веснянка О. Соціолог: заява тренера «Шахтаря» про жінок-суддів – сексистська. 26.07.2011 р. URL: <http://dw.de/p/123RC>

коментатор вирішив, що глядачі не досягнуть талант спортсменки без порівняння із вправністю чоловіків³⁰⁰.

У спортивній літературі досить яскраво представлені особливості морфології жінок. Деякі автори вважають, що вже ці відмінності зумовлюють статеві відмінності в працездатності. В інших випадках відмінності характеризуються не тільки різницею в морфології, але і залежать від перебудови гормональної активності і, як наслідок, змін функціонального і психічного станів³⁰¹. Дана теза свідчить про особливості жіночого організму, проте не доводить необхідність заборони або обмежень займатися певними видами спорту – це вільний вибір кожного, оскільки відповідно до статті 23 Конституції України: «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей»³⁰². Відповідно до цього принципу кожна людина може розвивати свої здібності, в тому числі спортивні, вибирати вид спорту незалежно від стигматизованих уявлень про «жіночі» та «чоловічі» види спорту. Це не стосується лише професійної сфери, в якій на сьогодні залишається безліч невирішених питань (наприклад в жіночу олімпійську програму бокс з'явився тільки в 2012 році), свобода вибору також існує і в буденності, якщо немає заборони у зв'язку зі станом здоров'я, або якщо вона не заважає свободі інших людей.

Варто пам'ятати, що держава зобов'язана дбати про розвиток фізичної культури і спорту, що передбачає розробку нових законодавчих актів, які є необхідними для наближення до європейських стандартів. Крім того, не менш важливим завданням є підняття спортивної культури загалом, оскільки фізичне виховання перш за все це запорука здорової нації.

³⁰⁰Дорош М. «Вона може стрибнути навіть вище за чоловіків»: як уникнути сексизму у висвітленні Олімпіади. 12.08.2016 р. URL: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/17212/2016-08-12-vona-mozhe-stribnuti-navit-vishche-za-cholovikiv-yak-uniknuti-seksizmu-u-visvitlenni-olimpiadi/>

³⁰¹Чистякова М. А., Шишкин А. П. Проблемы и противоречия в вопросах гендерного равенства в спорте. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. № 12. 2019 г. ст. 93-98. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-8082.2019-12.93-98>

³⁰²Конституція України. Закон № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Для підвищення гендерної рівності в спорті, а саме в доступі жінок до управлінських посад, тренувань, належного фінансового забезпечення необхідне привернення уваги до даної проблеми. До прикладу із 43 федерацій олімпійських видів спорту, лише 1 очолює жінка, хоча співвідношення відсотку призерів жінок і чоловіків не настільки незначне. Досить низьким є відсоток тренерів жінок у професійних видах спорту, зазвичай вони тренують дівчат на місцевому чи регіональному рівні. Або ж, *наприклад*, в спортивній журналістиці – як часто доводилося чути коментування змагань жінками? Впевнена, що ніколи, або ж це знову ж таки певні «жіночі» види спорту.

Очевидно, що вирішення даної проблеми не є одномоментним, воно потребує застосування поступових кроків. Вважаю вартим уваги є виділення основних питань, які визначені в рамках реалізації Проекту «Гендерне бюджетування в Україні»³⁰³, а саме необхідно:

- виділити окремі заходи та кошти на популяризацію закладів дитячо-юнацького спорту серед дівчат;
- створити паритетні умови відбору та навчання для дівчат і хлопців у всіх видах спорту (усунення стереотипного поділу на «жіночі» та «чоловічі» види);
- забезпечити доступ дітей із сільської місцевості (особливо дівчат) до послуг дитячо-юнацького спорту;
- створити рівні умови праці та оплати праці для тренерів-жінок;
- шляхом проведення інформаційної кампанії сприяти залученню дівчат і жінок до занять спортом;
- провести опитування дівчат і хлопців та їхніх батьків щодо розвитку нових видів спорту та вдосконалення роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл, а також ширшого залучення дівчат до занять спортом;
- оновити матеріально-технічну базу спортивних закладів, зокрема, з урахуванням потреб жінок і дівчат.

³⁰³Кисельова О. Проблеми гендерної рівності у галузі фізичної культури та спорту. Київ. 2019 р. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%93%D0%9E%D0%91%20%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82.pdf>

Також слушним є висновок науковця Андрусяка І.П. про те, що докорінна зміна існуючого становища можлива тільки за умови: 1) поглиблення науководслідницької роботи з вироблення механізмів адаптації міжнародних норм і стандартів забезпечення гендерної рівності до національних особливостей і традицій українського народу при рішучому розмежуванні того позитивного і прогресивного, що є в цій сфері, з реакційним, ретроградним, патріархальним; 2) утвердження ідеї гендерної рівності як складової прав людини, а не специфічного особливого інституту, який має відношення до сім'ї, дітей, молоді та спорту, як це зазначено в нинішньому законодавстві України, в якій до однієї групи зараховано «забезпечення дотримання законності та охорони правопорядку, реалізація прав і свобод громадян», а до іншої «сім'я, діти, молодь, гендерна рівність, фізична культура і спорт»); 3) запровадження гендерних підходів у викладанні всього спектру юридичних дисциплін, з окремим поглибленим вивченням суті ідеї гендерної рівності, механізмів її запровадження і забезпечення, значення для демократичного і правового розвитку суспільства³⁰⁴.

Наразі у світі вже прослідковуються позитивні зміни в подоланні гендерної нерівності. Вперше Олімпійські ігри в Токіо в 2020 році будуть гендерно-збалансованими – співвідношення жінок і чоловіків практично однакове. Такий шлях до відносної рівності пройдений з 1900 року, відколи вперше в змаганнях взяла участь жінка. Проте, гендерна нерівність застосовується і до чоловіків – в артистичному плаванні (синхронне плавання) та художній гімнастиці на Олімпіаді змагаються тільки жінки. Існування стереотипів про поділ видів спорту з статевою ознакою часто гальмує процес вибору фізичної активності ще з дитинства, коли батьки віддають дітей в спортивні гуртки виключно із своїх консервативних уявлень. В даному випадку вирішенням проблеми стане активна промо-акція на телебаченні, висвітлення досягнень спортсменів, які займаються

³⁰⁴ Андрусяк І. П. Правові механізми забезпечення гендерної рівності в Україні. 2014 р. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2415-3818/article/download/71288/76985>

«нетиповими» для своєї статі видами спорту – на людей з усталеними переконаннями важко вплинути, проте це дасть можливість для роздумів підростаючому поколінню.

5.2. Мобінг і булінг у сфері спорту та проблеми правового супроводу спортсменів

Коли в нашому оточенні починають говорити про різного роду дискримінацію, мобінг та булінг, то постає за очевидне, що дані поняття не тільки мають певний юридичний зв'язок та смислову асоціацію, навантаження, але й і те, що такі вже не здаються нам іноземними.

Станом на сьогодні питання протидії цим негативним явищам вже є запущений. Підтвердженням цього є прийняття законів України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу». Крім того, 4 березня 2019 року до Верховної Ради було подано законопроект № 10118 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу», проте вже 29 серпня 2019 року його було відкликано. Але початок визначення на законодавчому рівні такого насильницького прояву як мобінг вже покладений.

Вперше явище мобінгу в трудових відносинах було докладно описане Г. Леманном і А. Густафссоном в опублікованому в 1984р. у *The National of Occupational Safety and Health* звіті щодо результатів дослідження, проведеного впродовж 1982-1983 рр. у Швеції. Г. Леманн наголошував, що застосовує поняття «мобінг» для визначення різновиду психологічних міжособистісних відносин, що складаються на робочому місці між працівником і роботодавцем щодо реалізації завдань (службових обов'язків) та проявляються в недобррозичливому (ворожому) ставленні до працівника його колег або керівників³⁰⁵.

Поняття «булінг» ввів у 90-х рр. XX ст. англійський журналіст Е. Адамс також у контексті опису специфічних виробничих відносин. У книжці «Насилля

³⁰⁵Проблеми мобінгу в Україні обговорено під час круглого столу у Комітеті з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення. Верховна Рада України. Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України. 26 квітня 2019, 10:57. URL.: <https://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/170939.html>

на роботі» («Violence at work»), виданій Міжнародним бюро праці 1998 року, мобінг і булінг згадуються у тому смисловому ряді, що й убивство, зґвалтування чи пограбування³⁰⁶.

Як бачимо, про дане негативне явище національні науковці, вчені та громадські діячі, в порівнянні з європейськими країнами почали активно обговорювати тільки останніми роками у зв'язку із все частішим виявленням випадків булінгу в школах та інших навчальних закладах. Проте насильство не є приводом для терпимості і в інших сферах життя.

Для початку, потрібно розуміти різницю між такими поняттями як «булінг» та «мобінг», адже вони не є синонімами. Мобінг – це будь-яка форма гоніння, переслідування на робочому місці. Тобто під терміном мобінг розуміють вороже, неетичне ставлення однієї людини або групи людей, яке прямо спрямоване і систематично повторюється по відношенню головним чином до однієї особи, на якій дане переслідування відбивається негативно. Регулярні випадки негідних чи неприязельських дій по відношенню до деяких працівників принижують честь і гідність особи настільки, що часто провокують звільнення людини з місця її роботи, важку депресію або й самогубство. Говорячи про булінг (від англ. bully – задирака, забіяка, хуліган) – це вид психологічної агресії, що полягає у приниженні одного члена робочого колективу іншим³⁰⁷. Науковці характеризують його як підвид мобінгу.

³⁰⁶Сутнісна характеристика явищмобінгу й булінгу. *Управління освітою*. No 4 (412), квітень 2019. URL.: http://lib.iitta.gov.ua/715986/1/01_19_%D0%90%D0%BB%D1%94%D0%BA%D1%81%D1%94%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%AF%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B3%D1%83%20%D0%B9%20%D0%B1%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D1%83%20%D1%83%20%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%85%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D1%83.pdf

³⁰⁷Мобінг: поняття, різновиди, причини, наслідки – це ... Матеріал із вільної Інтернет енциклопедії «Вікіпедія». URL.:

https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9C%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B3:_%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F,_%D1%80%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B8,_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8,_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B8

У сфері спорту, на жаль, теж трапляються випадки застосування агресії та психологічного насильства на свої колег, друзів або ж наставників. Розглянемо деякі випадки з них на відомих формах мобінгу:

- авторитарний мобінг – може застосовуватися тренером до спортсмена, використовуючи деструктивні методи впливу;
- зміщений мобінг – зустрічається у випадку, коли психологічний або фізичний тиск «зміщується» на іншу особу, оскільки до справжньої причини такої агресії небезпечно виявляти таку поведінку (наприклад, через надмірні навантаження тренера на спортсмена він виміщує свою агресію на іншого спортсмена);
- «мобінг посвяти» – буває у випадку, коли «новачка» потрібно випробувати «на міцність»;
- дискримінаційний мобінг – коли за окремою ознакою, спортсмен відрізняється від інших, або ж тренер не дотримується загальновстановлених норм;
- сексуальний мобінг – сексуальне домагання до осіб своєї або протилежної статі, коли з іншої сторони це не приймається зі схваленням;
- відбірковий мобінг – метою даної форми мобінгу є вихід члена колективу із групи. Дані насильницькі дії будуть продовжуватися до тих пір, поки не буде досягнена їхня мета.

Вивчаючи питання мобінгу, варто врахувати, що організація спорту складається з двох частин: перша – управлінська і адміністративна (топ-менеджмент і всі рівні менеджменту та інші співробітники), що базується на тих же принципах, що і будь-яка інша організація бізнесу, а друга – виробничо-функціональна, що включає тренувальний та змагальний процес, у центрі уваги якого є спортсмени будь-якого віку та спортивні експерти (тренери). Звичайно, управлінська та адміністративна частини спортивної організації страждають від усіх організаційних явищ, і мобінг є одним із їх. Все-таки питання, чи існують

такі форми поведінки серед спортсменів або серед спортсменів і тренерів залишається недостатньо дослідженим соціо-психологічним питанням.³⁰⁸

На жаль, в Україні не ведеться збір статистичних даних з приводу визначення дискримінаційних проявів стосовно спортсменів. Проте можна взяти до уваги дослідження, яке проводилося в Сербії, в якому взяли участь 250 атлетів різної вікової категорії (до 30 років). На питання, чи вимагав тренер від команди продовжувати тренуватись або змагатися, незважаючи на потенційну небезпеку погіршити своє здоров'я 80% з вибірки підтвердили, що вони змушені тренуватися, незважаючи на небезпеку, пов'язану зі здоров'ям (4).

В іншому дослідженні, що складалося з опитаних 250 осіб – 98,8% спортсменів відповіли, що тренер чи помічники тренера - це ті, хто поводить до них неадекватно, і що ситуації, в яких трапляються ці інциденти, пов'язані з виходом на більш високий рівень змагань, конфліктують з тренером чи товаришами по команді, невдачі на змаганнях пов'язані з випадками, коли є зловживання, приниження, жорстоке поводження тощо. Більшість спортсменів заявили, що такі форми поведінки трапляються кілька разів на місяць і майже завжди на змаганнях, тобто під час матчів³⁰⁹. Такий високий відсоток є неприпустимим, що доводить необхідність вироблення належної стратегії подолання аб'юзивної та насильницької поведінки.

Культура спорту, а саме футбольних змагань яскраво відбивається в практиці спортивного права Італії, де явище мобінгу також зустрічається. Прикладом мобінгу є футболіст AS Latina Лоренцо Матту, який у 2003 році поскаржився перед арбітражною колегією на «відсутність поваги до гідності працівника» клубу, до якого він належав. Ще більш відомою є справа Горана Пандева, який у 2009 році відмовився продовжувати контракт із ФК «Лацио».

³⁰⁸Lazarević S., Krstić A., Sobek M. Perception of athletes regarding mobbing in sports clubs. *SPORT - Science & Practice*, Vol. 5, No 1 & 2. 2015. pp. 5-17. URL: https://www.researchgate.net/profile/Snezana_Lazarevic/publication/311558395_PERCEPTION_OF_ATHLETES REGARDING_MOBBING_IN_SPORTS_CLUBS/links/59aef04a6fdcca654242ad0/PERCEPTION-OF-ATHLETES-REGARDING-MOBBING-IN-SPORTS-CLUBS.pdf

³⁰⁹Lazarević S., Dugalić S., Milojević A., Koropanovski N, Stanić V. Unethical forms of behavior in sports. *Facta Universitatis. Series: Physical Education and Sport* Vol. 12, No 2. 2014. pp. 155 – 166 <http://casopisi.junis.ni.ac.rs/index.php/FUPhysEdSport/article/view/408/212>

Незважаючи на належний фізичний стан, македонський нападник постійно був виключений зі спортивної діяльності, що спричинило арбітражну раду «Lega Calcio» розірвати контракт між двома сторонами, змусивши ФК «Лацио» виплатити компенсацію в розмірі 160 000 євро³¹⁰.

Розглядаючи булінг та мобінг саме в спорті можна звернути увагу, що він все-таки має свою специфіку. Тому знущання у спорті виокремлюється в ширшому соціальному контексті, оскільки агресивна поведінка асоціюється з перемогами і в результаті проявляється не тільки у стосунках з опонентами, а й переходить у відносини з іншими людьми. Таким чином агресія маскується за позитивною поведінкою. Крім того, існує певна градація за віковою ознакою – в старшому віці знущання стають менш відкритими, застосовується все більше інших засобів. Беручи до уваги вищезгадане дослідження Сніжани Лазаревич, в її вибірці спортсмени вирізняють терпимі та нестерпні форми поведінки, де дані змінюються відповідно до вікових категорій – чим старша особа, тим складніше буває жертві розпізнати методи такого негативного впливу.

Як окрему категорію варто розглядати дітей-спортсменів, в яких формуються життєві ідеали, а тому для них існує ряд впливових осіб, які можуть проявляти насильницьку поведінку, користуючись своїм становищем. Зокрема до таких осіб можна віднести: вчителів фізичного виховання; тренерів; медичних працівників та педіатрів, які все частіше беруть участь в забезпеченні тренувань молодих спортсменів; спортивні керівники, арбітри та посадові особи. Найчастіше в спортивній соціальній сфері йдеться про тренерів, оскільки вони, готуючи дітей до змагань часто можуть занадто виснажувати юних спортсменів, проте вищеназвані особи також не менше впливають на поведінку та психіку дітей.

Аналізуючи статистичні дані інших країн, можна зробити висновок, що крім наявної інформації, яка допомагає виявити проблеми в соціальних

³¹⁰Icardi out from FC Internazionale for mobbing? Here's what the law says. URL.: https://www.multilaw.com/Multilaw/Multilaw_News/Jurisdiction_News/Italy_Sports_Law_Update.aspx

взаємозв'язках між спортсменами активно надаються послуги юридичного супроводу, оскільки практика судових процесів досить розвинена. Постає питання – яка ситуація з цим в Україні?

Спортивний бізнес активно функціонує на просторах країн з розвинутою економікою, де захист трудових прав спортсменів належним чином захищається національним законодавством. Наша нормативна база у сфері спорту не така досконала – основними законами є – Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 № 3808-ХІІ, Закон України «Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні» від 14.09.2000 № 1954-ІІІ, Закон України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» від 03.11.2015 № 743-VІІІ, Закон України «Про антидопінговий контроль у спорті» від 07.02.2017 № 1835-VІІІ.

З огляду на зазначене, одним з головних напрямків удосконалення вітчизняного законодавства у сфері спорту має стати вдосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері комерційного (насамперед, професійного) спорту, фактичне визнання приватноправової сутності цілих блоків відносин у сфері спорту та створення правового підґрунтя для застосування диспозитивного методу їх врегулювання. Зокрема, необхідно внести зміни до ч. 2 ст. 38 Закону України «Про фізичну культуру і спорт», в якій передбачити, що діяльність у сфері професійного спорту має бути врегульована нормами цивільного законодавства.

Наразі у зазначеній статті згадується лише Кодекс законів про працю: «Діяльність у професійному спорті спортсменів, тренерів та інших фахівців, яка полягає у підготовці та участі у спортивних змаганнях серед спортсменів-професіоналів є основним джерелом їхніх доходів, провадиться відповідно до цього Закону, Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів, а також статутних та регламентних документів відповідних суб'єктів сфери фізичної культури та спорту і міжнародних спортивних організацій». При цьому в законі професійному спорті присвячено лише одну

невеличку статтю, а КЗпП України взагалі не враховує специфіку суспільних відносин у сфері спорту³¹¹.

Говорячи про професійних спортсменів, важливими є укладення контрактів із клубами, в яких вони працюють, оскільки для власників команд важливо впевнитися в постійному знаходженні в цьому клубі та тримати рівень заробітної плати на сталому рівні, оскільки він постійно може змінюватися у зв'язку з навичками спортсмена. Тому зрозуміло, що контракти є невід'ємною частиною трудових відносин спортсменів та забезпечують наявність соціальних гарантій в їхній діяльності.

Наприклад, М. М. Визитей приходиться до висновку, що професійно-комерційна спортивна діяльність виступає як «контркультура», оскільки є «сферою антагоністичних відносин, сферою, де гострота міжособистісних відносин... виявляється вираженою особливо сильно, адже установка на жорстке фізичне придушення суперника реалізується тут зазвичай відкрито, практично-діяльно, у формах, які в багатьох випадках безпосередньо припускають саме жорстке індивідуальне протиборство, агресивні дії сторін, що змагаються» [4, с.30]³¹².

Окремим фактом слугує ще один момент, це процес припинення трудових правовідносин у спорті. Розірвання контракту здійснюється на підставах, встановлених чинним законодавством, а також передбаченою домовленістю сторін у контракті. Слід зазначити, що спортивні клуби зловживаючи своїм правом досить часто прописують пункти щодо припинення трудових відносин у спортивних контрактах, які явно є розмитими та дають можливість розірвати контракт зі спортсменом коли їм заманеться. Так пункт «контракт може бути достроково розірваний клубом в односторонньому порядку у випадку здійснення спортсменом правопорушення» або ж, «контракт може бути розірваний в

³¹¹Ткалич М. Спорт на часі? Тенденції в законодавстві на 2019 рік. *Юридична Газета online*. 14 січня 2019, 16:52. URL.: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sportivne-pravo/sport-na-chasi-tendenciyi-v-zakonodavstvi-na-2019-rik.html>

³¹²Визитей Н.Н. Спортивная деятельность как социальный феномен: дис. ... д-ра филос. наук. 13.00.01. / Н. Н. Визитей. Кишинев, 1985. С.30

односторонньому порядку у разі невиконання або неналежного виконання спортсменом зобов'язань обумовлених контрактом»³¹³. Кожен спортивний клуб може трактувати дане правило по-своєму, що не завжди призводить до врегулювання конфліктів мирним шляхом.

Коли йде мова про так званих «непрофесійних» спортсменів досить важко встановити межу відповідальності кожного із учасників їхніх соціальних відносин, оскільки вони не пов'язані умовами контракту. Таким чином батькам, які направляють своїх дітей в спортивні гуртки часто приходиться сподіватися на добросовісність тренерів, або інших дітей в колективі в їхньому оточенні. А в разі застосування булінгу досить часто жертви такого насильства замовчують такі дії, боячись стати об'єктом ще більшої нетерпимості в свій бік, що показує на практиці невеликий відсоток звернення до правових консультацій для захисту власних прав.

В такому випадку, потужним інструментом є підтримка соціальних служб, взаємодія учнів та учителів з працівниками правоохоронних органів і суду у формі вільного спілкування, коли діти можуть поставити запитання суддям, прокурорам, адвокатам щодо своїх прав, відповідальності за булінг та юридичних наслідків притягнення до адміністративної відповідальності. Також варто проводити сумісні тренінги з вчителями, психологами та юристами для відпрацювання єдиного алгоритму дій у разі виявлення вказаних проявів агресії, адже проблема має три аспекти: психологічний, виховний та юридичний³¹⁴.

Можна зробити висновок, що мобінг та булінг в спортивному середовищі – це явище реальне та носить за собою негативні наслідки. Тому потрібно зосередити свою увагу на тому, яким чином можна мінімізувати дані процеси та надати якісну правову допомогу. Враховуючи великий масив правового матеріалу, важливим буде створення єдиної законодавчої бази, а саме –

³¹³Бахуринський В. Трудова кабала у формі спортивного контракту (українська). Юридическая консалтинговая компания SAFIR Law&Financ. 14.02.2017. URL.: <https://safir.ua/labor-bondage-in-the-form-of-a-sports-contract.html>

³¹⁴Падучак О. Булінг — стоп! Аналіз першого року реалізації Закону щодо протидії булінгу. *Юридична Газета online*. 21 січня 2020, 11:31.URL.: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/buling--stop-analiz-pershogo-roku-realizaciyi-zakonu-shchodo-protidiyi-bulingu.html>

прийняття Спортивного кодексу, який буде містити в собі норми, виходячи з міжнародного досвіду (на сьогодні вже існують спортивні кодекси, наприклад у Бразилії (Código Brasileiro de Justiça Desportiva) та Франції (Le Code du Sport Français)). Крім того, при уніфікації законодавства варто звертатися до «Міжнародної хартії фізичного виховання і спорту», «Європейської конвенції про запобігання насильства та хуліганської поведінки глядачів під час спортивних заходів і зокрема, футбольних матчів», «Міжнародної конвенції проти апартеїду в спорті», «Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті» тощо.

Науковці, які часто стикаються із спортивними спорами в своїй діяльності наголошують на необхідності створення спортивного арбітражу для вирішення конфліктних ситуацій, що вказує на нагальність створення такої інституції, де арбітри будуть обізнаними зі специфікою проблем. Необхідним є створення органу, який безпосередньо буде займатися не тільки трудовими спорами спортсменів, а також і питаннями дискримінації, мобінгу, булінгу. Беручи статистику спорів в таких питаннях, очевидно, що існує найбільше звернень про порушення трудових відносин, дисциплінарних проваджень та проблеми з порушенням антидопінгових правил – про питання мобінгу або булінгу не йдеться. Це говорить або про маленький відсоток насильства в спорті, або ж про замовчування проблеми, яке відбувається на постійній основі.

5.3. Феномен мобінгу у спорті та його соціально-правові наслідки на ефективному формуванні та становленні спортсменів

В останні роки мобінг є саме тим негативним явищем, який безпосередньо впливає на життєдіяльність людини, спричиняючи серйозні негативні морально-психологічні наслідки, а відтак, й соціальні. Будучи наслідками соціального характеру, вони безпосередньо охоплюються сферою правового регулювання не тільки серед цивільних, адміністративних, кримінальних, алей безпосередньо соціально-правових відносин.

На сьогодні існує достатня кількість досліджень щодо мобінгу людини у різних сферах її життєдіяльності настільки, що виникає можливість дослідження цього феномену на рівні сфери спорту. Однак такі дослідження, нажаль, становлять радше фрагментарний характер аніж повсякденний. В переважній більшості такі дослідження обмежуються або категорією спортсменів, або ж, окремим видом спорту. Такий підхід вплинув на відсутність доктринальних доробок щодо мобінгу посеред спортсменів-любителів, які беруть участь в спортивних змаганнях, чи займаються на відповідних секціях.

На нашу думку, приділення уваги цьому та іншим аспекту в ході дослідження є досить важливим, оскільки становлення і розвиток професійного спортсмена відбувається із раннього періоду його життя. Великий показник розповсюдження мобінгу, як «антикультури», прослідковується саме в ранньому періоді не тільки розвитку спортивного права, становлення його системи, але й формування й становлення спортсмена як особистості. Для прикладу можемо прослідкувати рівень мобінгу у сфері футболу. Для визначення рівня мобінгу необхідно застосувати шкалу NAQ-F, яка була розроблена Yildiz (2015b). Ця шкала складається з 12 пунктів, що вимірюють вигорання спортсмена в трьох вимірах: мобінг, пов'язаний з людьми, мобінг, пов'язаний з роботою, мобінг, який пов'язаний фізичним застосуванням. Вони вимірювались за п'ятибальною

шкалою Лайкерта в діапазоні от 1 = категорично незгоден; 5 = повністю згодний. Щодо вимірювання вигорання спортсменів (футболістів) необхідно застосовувати шкалу ABQ Raedeke and Smith (2001). Ця шкала складається з 15 пунктів вимірювання вигорання в трьох вимірах: зниження почуття виконаного обов'язку, емоційне / фізичне виснаження і девальвація. Предмети шкали вимірювалися за п'ятибальною типу Лайкерта. Шкала від 1 = категорично не згоден до 5 = повністю згоден. Демографічний аналіз даних показав, що відсоток учасників за статтю був приблизно рівномірний. У новачків був найвищий відсоток відповідно до рівня класу (63,9%). З іншого боку, середній вік учасників був 21.05 ± 1.79 , і тривалість гри футзалу була 2.23 ± 2.3 (Таблиця 1).³¹⁵

Таблиця 1: Типові особливості

Стать	Частота	%
Чоловік	35	48.6
Жінка	37	51.4
Клас	Частота	%
Новачки	46	63.9
Другокурсники	13	18.1
Юніори	5	6.9
Старші	8	11.1
інші змінні	X (роки)	SD (похибка)
Вік	21.5	1.79

У спортивній літературі цілком обмежені дослідження у яких вивчаються випадки мобінгу. Ефект мобінгу є значним, особливо це проявляється в командних змаганнях серед спортсменів через статус, ймовірно, що певний спортсмен в тій же команді може використовувати різні негативні зусилля перешкоджати досягненню результативнішим спортсменам. В такому випадку, тренери, які хочуть поліпшити успіх своїх вихованців, повинні запобігти мобінгу

³¹⁵Duyan, Mehdi, i Suleyman M. Yildiz. THE EFFECT OF MOBBING BEHAVIOR ON ATHLETE BURNOUT: A STUDY ON UNIVERSITY STUDENTS PARTICIPATING IN THE UNIVERSITIES FUTSAL LEAGUE. Zenodo, Січень 2019. DOI.org (Datacite), doi:10.5281/ZENODO.2544689.

в колективі.

Так можна говорити про те, що існують, шість різних видів мобінгу, до яких необхідно віднести:

Фізичне залякування. Фізичне залякування є найбільш очевидною формою залякування. Це відбувається, коли людина, в даному випадку спортсмен, використовує фізичні дії для отримання влади та контролю над своїм об'єктом.

Вербальні знущання. За допомогою усних знущань використовують слова, заяви та заклики до цькування, щоб отримати владу та контроль над об'єктом мобінгу, і вони часто роблять це, коли поруч немає дорослих чи авторитетних осіб. Як правило, словесні хулігани використовують образи, щоб принизити і нашкодити іншій людині. Вони вибирають цілі, виходячи з того, як вони виглядають, діють чи поведуться.

Реляційна агресія: це підлий і підступний тип знущань, який часто залишається непоміченим для батьків, вчителів та авторитетів. Іноді їх називають емоційним знущанням, реляційна агресія - це тип соціальних маніпуляцій, коли хулігани намагаються нанести шкоду своїм одноліткам або саботувати їх соціальний статус.

Кібер-знущання: Технологія, зокрема соціальні медіа, та обмін текстовими повідомленнями, дозволяють хуліганам говорити те, що їм не вистачає сміливості. Як результат, знущання в Інтернеті часто бувають підлими та жорстокими, а наслідки значними. Об'єкт кібер-знущань відчуває себе інвазивно і нескінченно. Хулігани можуть дістатися до жертв у будь-який час і в будь-якому місці, часто в безпеці власного будинку.

Упереджене знущання: Упереджене залякування засноване на забобонах, які підлітки проявляють своє ставлення до людей різної раси, релігії чи сексуальної орієнтації. Цей тип знущань може охоплювати всі інші види знущань, включаючи кібер-залякування, словесні залякування, реляційні залякування, фізичні знущання, а іноді навіть сексуальні залякування.

Сексуальні знущання. Сексуальні знущання складаються з багаторазових,

шкідливих та принизливих дій, спрямованих на людину сексуально. Приклади включають сексуальне домагання, грубі коментарі, вульгарні жести, пропозиції сексуального характеру та порнографічні матеріали. Наприклад, хуліган може дати грубий коментар щодо зовнішності дівчини, її привабливості, статевого розвитку чи сексуальної активності. У крайніх випадках сексуальні знущання обумовлюють сексуальне насильство³¹⁶

Найбільш розповсюдженими методами прояву мобінгу щодо непрофесійних спортсменів є поширеність залякування. Дослідження в області залякування дає нам розуміння на скільки дана проблема поширена, так як, залякування існує у всьому спорті, незалежно від віку, соціально-економічного статусу і інших особливостей спортсменів. Про це свідчать статистичні дані по залякуванню, а саме:

- 40-50% спортсменів зазнали певної форми жорстокого поводження в обраному виді спорту (включаючи легке переслідування).³¹⁷

- причинами знущань, про які найчастіше повідомляють підлітки, є зовнішній вигляд (55%), форма тіла (37%) та раса (16%).³¹⁸

- щодня знущаються над 8% підлітків.³¹⁹

Важливо зазначити, що серед спортсменів, які повідомляють про знущання дорослим лише 40%, спортсмени які навчаються у 6-9 класах повідомляють про мобінг частіше ніж спортсмени, які навчаються у 10-12 класах.³²⁰

Найбільшими розповсюдженими видами мобінгу за результатами загальнонаціонального опитування, в якому взяли участь студенти віком від 12 до 18 років є:

- 14% студентів висміяли або словесно образили;

³¹⁶«5 MethodstoPreventBullyinginCollege». EVERFI, 27, Жовтень 2017. URL.: <https://everfi.com/blog/colleges-universities/5-ways-to-prevent-bullying-on-college-campus/>.

³¹⁷Childhelp USA. ChildhelpSpeakUpBeSafeForAthletes. (n.d.) Retrievedfrom. URL.: <https://www.childhelp.org/subs/speak-safe-athletes/>

³¹⁸PACER Center. BullyingStatistics (n.d.). Retrievedfrom. URL.: <http://www.pacer.org/bullying/about/media-kit/stats.asp>

³¹⁹DoSomething.org. 11 FactsAboutBullying (n.d.). Retrievedfrom <https://www.dosomething.org/us/facts/11-facts-about-bullying>

³²⁰Robers, S., Kemp, J., Rathburn, A., Morgan, R.E., Snyder, T.D., IndicatorsofCrimeandSafety: 2013, U.S. DepartmentofEducationand U.S. DepartmentofJustice, Office ofJusticePrograms

- про 13% студентів поширювали чутки;
- 6% студентів штовхали, цькували або плювали на них;
- 5% студентів були спеціально не було залучено до якось діяльності, наприклад до змагань;
- 4% студентам певним чином погрожували;
- у 2% студентів знищили їх майно.³²¹

Однозначно та беззаперечно необхідно негайно вживати всіх заходів для ліквідації мобінгу. Дане явище не повинно бути частиною формування професійних спортсменів. А такий метод як залякування – цілком можливо усунути за допомогою старшого покоління чи тренерів. Тренери, які працюють над формуванням спортсмена як особистості, повинні краще розуміти та навчити своїх підопічних, допомагаючи запобігти започаткуванню знущань. Щоб зробити це найбільш ефективно, тренерам потрібно розвивати соціальні та емоційні навички своїх спортсменів.

Вибудовуючи соціальні та емоційні здібності, тренери краще впливають на вирішення конфліктів, заспокоєнні при розчаруванні, започаткуванні та підтримці стосунків та прийняття етичних та безпечних рішень. Майстерність кожної з цих навичок підвищує ймовірність запобігання знущанням та сприяння згуртованості команди.³²²

Тренери можуть швидко вплинути на колектив, встановивши чіткі рамки поведінки для своїх спортсменів. Так само, як силові тренування, соціальне та емоційне навчання є ключовим компонентом побудови команди і матиме найбільший ефект, і розпочинати його потрібно якомога раніше. Встановлення норм поведінки спортсменів та поводження один з одним може значно зменшити ризик мобінгу.

Окрім того, тренерам потрібно пояснити спортсменам яку поведінку не

³²¹NationalCenterforEducationStatistics. StudentReportsofBullyingandCyber-Bullying: ResultsFromthe. 2011 SchoolCrimeSupplementtotheNationalCrimeVictimizationSurvey (n.d.). Retrievedfrom. URL.: <http://nces.ed.gov/pubs2013/2013329.pdf>

³²²PreventingBullying:WhatGreatCoachesNeedtoKnowWhatIsBullying. (n.d.). Retrievedfrom. URL.: <http://www.stopbullying.gov/what-is-bullying/definition/index.htm>

можна ні в якому разі терпіти. Важливо тренеру виділяти час для профілактичних бесід та роз'яснень зі своїми спортсменами щодо такого явища як мобінг. Щоб усі в команді зрозуміли, що поведінка у формі знущань вважається непристойною на полі, в кулуарах та в автобусі чи роздягальні. Мабуть, найголовніше, поділившись командними правилами з батьками, тренери допомагають запевнити, що батьки допоможуть у запобіганні таких знущань, та будуть також проводити профілактичні бесіди зі своїми дітьми. Це, в свою чергу, посилить позитивний ефект самостановлення особистості спортсмена.

Коли тренери проговорюють зі своїми підопічними потенційні сценарії знущань та обговорюють, що можуть робити спортсмени та тренери в кожній ситуації. Вони допомагають спортсменам зрозуміти, як поведінка знущань може вплинути як на гравців окремо, так і на команду в цілому. Тренери могли визнати, чи був момент, коли вони могли знущатись над кимось або знущатись, коли вони були дітьми.

Роль тренера в боротьбі із мобінгом є важлива, але не слід забувати про окремі випадки, коли тренер може використовувати знущання «інструментально» як засіб впливу на спортсмена, прагнучи «підбадьорити» або спонукати до встановлення нових спортивних результатів. Це демонструє, що, з одного боку, вплив словесного знущання сприймається, але з іншого боку, демонструє проблему сприйняття знущань. Іншими словами, існує небезпека того, що психологічна агресія, може залишитися невизнаною та невстановленою самим спортсменом, що матиме негативний вплив на діяльність особистості.

Саме поняття «негативний вплив на діяльність особистості» розкриває мотив особистої невдачі, що виявляється як втрата спортивної майстерності, негативні результати навчання або відмова від навчання спорту. Розповсюдженими є випадки відмови від спорту зіткнувшись із знущаннями. Однак такий висновок був зроблений на основі спостереження щодо знущань. Слід зазначити, що з цією проблемою стикаються спортсмени різних видів

спорту, незалежно від того, чи вони представляють командні, індивідуальні або поєдинкові види спорту. Спортсмени особисто говорили про свій досвід мобінгу, що чітко доводить його існування у спорті та може призвести до гірших навчальних досягнень або втрати індивідуальної спортивної майстерності.³²³

Наступними формами мобінгу можна вважати фізичний та сексуальний вплив, який належить належать до типових форм агресії та зловживань. Аналіз результатів інших досліджень вказують на те, що жінки-спортсменки не так страждають від фізичного насильства, на відміну від чоловіків-спортсменів. Такому феномену існує чітке пояснення це те, що від спортсменів-чоловіків, більше вимагають агресії, сили, контакту тощо, саме тому їх тренування містять елементи поведінки, що називається як «контрольована агресія», і досить часто така поведінка спортсменів переростає в деякі форми насильства.

Щодо жінок-спортсменів спостерігається дуже малий відсоток фізичного насильства, це пояснюється тим, що вони не розглядають спорт як насильство. Цьому сприяє педагогічна робота тренерів та інші фактори в спортивних клубах та організаціях, а також принцип, що спорт для жінок не повинен ґрунтуватися на силі, агресії, насильстві тощо.³²⁴

Результати щодо психологічних та фізичних проблем у спортсмена показують, що це явище у спорті, яким нехтували достатній час, тому воно потребує більшої уваги, оскільки 85,2% спортсменів мають негативний психологічний стан: симптоми, як відсутність мотивації, поганий настрій, страх тощо; тоді як 54,4% спортсмена страждають від фізичних симптомів, таких як головний біль, хронічна втома, почастішання серцебиття тощо. Результати показують: на психологічному рівні 87,3% чоловіків і 82,8% жінок страждають від психологічних симптомів як наслідок переслідувань, погроз, занадто вимогливих тренувань тощо. Коли мова йде про негативні фізичні симптоми як

³²³Vveinhardt, Jolita, etal. «EncounterwithBullyinginSportandItsConsequencesforYouth: AmateurAthletes' Approach». InternationalJournalofEnvironmentalResearchandPublicHealth, вип. 16, вип. 23, Листопад 2019, с. 4685. DOI.org (Crossref), doi:10.3390/ijerph16234685

³²⁴Lazarević, Snežana, etal. PERCEPTION OF ATHLETES REGARDING MOBBING IN SPORTS CLUBS. вип. 1, 2015, С. 14.

наслідок різні види мобінгу, спортсменки мають вищий відсоток (58,6%) порівняно зі спортсменами-чоловіками (50,7%).

Найгірший ефект для психофізичного розвитку спортсмена або навіть його мотивації може призвести до залишення спорту. Думка спортсменів про обізнаність про мобінг показує, що навіть 65,6% спортсменів вважають, що вони недостатньо знайомі з цією концепцією і що вони не мають конкретних знань про мобінг у спорті. Коли справа стосується тих спортсменів, які вважають, що вони це знають і розуміють це явище, проблема полягає в тому, що ми не можемо визначити якість цих знань. Коли аналізуються гендерні відмінності, можна простежити, що чоловіків-спортсменів, які ознайомлені з мобінгом, як вони вважають - 47,8%, тоді як жінок-спортсменок лише 19%.³²⁵

З метою уникнення та мінімізації наслідків насильства у спорті, важливо визначити та санкціонувати всі форми мобінгу, шляхом визначення їх на законодавчому рівні. Крім того, добре організована спортивна система вимагає постійної освіти всіх її учасників: не тільки спортсменів, працівників соціальних видів спорту, але й всієї громадськості щодо розуміння важливості визнання, запобігання та санкціонування всіх девіантних форм поведінки у спорті, з метою сприяння та розвитку спорту та просування його автентичних цінностей.

З огляду на вище викладене, практика мобінгу впливає на зниження рівня зацікавленості особи в спорті та у спонуканні їх до подальшого спортивного розвитку. Таким чином для подолання проблем мобінгу у спортсменів доцільно впроваджувати такі заходи як:

- збільшення рівня обізнаності тренерів в сфері мобінгу, та його потенційного впливу на спортсменів;
- запровадження жорсткої відповідальності за прояви мобінгу у спорті;
- проведення тренінгів, пов'язаних з мобінгом;
- надання психологічної підтримки спортсменам, які зазнали впливу від мобінгу та інші.

³²⁵Lazarević, Snežana, et al. PERCEPTION OF ATHLETES REGARDING MOBBING IN SPORTS CLUBS. вип. 1, 2015, С.14

РОЗДІЛ 6

ПРОБЛЕМИ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ФОРМ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ У СФЕРІ СПОРТУ

6.1. Захист трудових прав спортсменів

Важко заперечити тезу про те, що професійний спорт вже давно будується на засадах комерціалізації. Стабільність професійного спорту залежить від балансу інтересів його учасників. В свою чергу згаданий баланс інтересів може бути забезпечений через функціонуючий збалансований механізм захисту трудових прав. Загострює проблему захисту трудових прав професійних спортсменів й те, що Кодекс законів про працю України не згадує терміни: «професійний спорт», «спортсмен-професіонал», «захист трудових прав спортсмена-професіонала». У цьому контексті не можна не згадати Закон України «Про фізичну культуру і спорт». В означеному Законі законодавець оперує такими термінами як «професійний спорт», «спортсмен-професіонал», «соціальний захист», «захисту прав та законних інтересів громадян», «правовий захист громадян у сфері фізичної культури і спорту», «правовий та соціальний захист». Однак, з аналізу змісту закону можна прийти до висновку, що він не містить згадки про такі важливі терміни та поняття як «захист трудових прав спортсмена-професіонала», «способи захисту трудових прав спортсмена-професіонала», «заходи захисту трудових прав спортсмена-професіонала», «засоби захисту трудових прав спортсмена-професіонала».

Саме такий стан професійного спорту призводить до необхідності розвитку механізму захисту трудових прав професійних спортсменів.

У наукових колах не у повній мірі приділялася увага дослідженню захисту трудових прав спортсмена професіонала. Вказаної проблематики так чи інакше торкалися такі науковці як М.Козіна, А.Полянський М. Ткалич та ін. Так, у 2015 р. А. Полянський розкрив низку питань щодо регулювання трудових відносин професійних спортсменів у своїй дисертації «Правове регулювання трудових відносин професійних спортсменів в Україні».

Разом із цим дана робота опирається на результати дослідження, що викладені у низці наукових праць, монографії С. Я. Вавженчука «Система захисту і охорони конституційних трудових прав працівників»³²⁶ та підручнику «Охорона та захист трудових прав працівників»³²⁷.

Аналіз викладених у низці наукових праць точок зору, а також чинного законодавства свідчить, що охорона права – більш широке за своїм змістом поняття, яке включає в себе превентивну охорону, захист та трудо-правову відповідальність³²⁸. Таким чином слід констатувати, що охорона трудових прав спортсмена-професіонала включає превентивну охорону трудових прав спортсмена-професіонала, захист трудових прав спортсмена-професіонала, трудо-правову відповідальність у сфері професійного спорту.

Семантичне значення слова «охорона» дійсно виражається через захист від посягань, у момент посягання. У той же час охорона трудового права професійного спортсмена може здійснюватися: (а)установленням мір належної й обов'язкової поведінки, визначенням засобів, заходів, способів з її дотримання, процедур їх реалізації і (б)створенням умов для ефективної реалізації прав і свобод.

У той же час підкреслимо, що захист трудових прав спортсмена професіонала, будучи складовим елементом охорони трудових прав спортсмена-професіонала, здійснюється, якщо має місце порушення суб'єктивного

³²⁶Вавженчук С.Я. Система захисту і охорони конституційних трудових прав працівників: монографія / С.Я.Вавженчук. Харків: Діа плюс, 2013. 510 с.

³²⁷ Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник / С.Я. Вавженчук. Х.: Право, 2016. 560 с.

³²⁸Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник / С.Я. Вавженчук. Х.: Право, 2016. С.222

трудового права або явна загроза такого порушення, що потребує визнання, відновлення чи припинення такого порушення. За цих обставин штрафний аспект захисту не береться до уваги, оскільки він є досить спірним серед науковців, а тому потребує окремого поглибленого дослідження в частині співвідношення захисту й відповідальності у сфері професійного спорту. Розглядувану проблему розширює ще й те, що мета захисту й відповідальності можуть співпадати, внаслідок чого засоби захисту й заходи відповідальності в конкретних випадках можуть перетинатись.

Таким чином, ґрунтуючись на авторській дефініціях охорони трудових прав, захисту трудових прав³²⁹ *охорону трудових прав спортсмена-професіонала* (курсив автора – С.В.) у широкому значенні (курсив автора – С.В.) можна розуміти як систему явищ та процесів (правових, економічних, технічних, організаційних, політичних, соціальних), спрямованих на попередження, профілактику або припинення правопорушень спортсмена -професіонала, а також як створення умов для ефективної реалізації трудових прав і свобод спортсмена-професіонала.

Охорону трудових прав спортсмена-професіонала у вузькому значенні (правову охорону трудових прав) слід розуміти як сукупність правових явищ та процесів, спрямованих на недопущення порушення трудових прав спортсмена-професіонала, створення необхідних умов для їх безперешкодної ефективної реалізації, а також у разі правопорушення відновлення їх або поновлення правового становища спортсмена-професіонала.

Захист трудових прав спортсмена-професіонала – це сукупність мір охоронного характеру, що застосовуються у результаті порушення суб'єктивного трудового права спортсмена-професіонала або виникнення явної загрози його порушення з метою відновлення такого права або поновлення правового положення спортсмена-професіонала, усунення перешкод у користуванні трудовим правом та

³²⁹ Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник / С.Я. Вавженчук. Х.: Право, 2016. С.223

досягається завдяки можливості реалізації арсеналу примусових заходів і засобів, що не порушують норми трудового законодавства, угод у сфері праці, трудових угод, трудового договору. ...

Неможливо не відмітити й того, що терміни «охорона трудових прав» та «захист трудових прав» містять матеріально-правовий, процесуально-правовий та процедурно-правовий аспекти³³⁰. Як наслідок, охорона трудових прав спортсмена-професіонала та захист трудових прав спортсмена-професіонала також містять матеріально-правовий, процесуально-правовий та процедурно-правовий аспекти. Враховуючи приватно-правові засади акценти варто зміщувати у бік трудо-правової характеристики права на охорону та захист трудових прав, як підстави процесуальної та процедурної діяльності уповноважених осіб та органів, охоронних трудових правовідносин, де проявляється охорона та захист трудових прав спортсмена-професіонала.

У цій площині доцільно також говорити про те, що поняття «охорона трудових прав спортсмена-професіонала», будучи складовою «охорони трудових прав», є родовим по відношенню до таких понять як «превентивна охорона трудових прав спортсмена-професіонала» та «захист трудових прав спортсмена-професіонала», «трудо-правова відповідальність спортсмена-професіонала».

Враховуючи правову природу превентивної охорони та захисту трудових прав³³¹ правові категорії «превентивна охорона трудових прав спортсмена-професіонала» та «захист трудових прав спортсмена-професіонала» містять дві групи елементів. По-перше, це матеріальні елементи, до яких можна віднести, відповідно, способи превентивної охорони трудових прав спортсмена-професіонала та способи захисту трудових прав спортсмена-професіонала; заходи та засоби превентивної охорони та захисту трудових прав спортсмена-професіонала; міри трудо-правової відповідальності спортсмена-професіонала.

³³⁰ Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник / С. Я. Вавженчук. Х.: Право, 2016. С.223

³³¹ Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник / С. Я. Вавженчук. Х.: Право, 2016. С.224

По-друге, це процесуальні, процедурні елементи. До них слід віднести, відповідно, форми превентивної охорони трудових прав спортсмена-професіонала; форми захисту трудових прав спортсмена-професіонала; процедурні та процесуальні заходи, засоби превентивної охорони трудових прав спортсмена-професіонала; процесуальні та процедурні способи, заходи, засоби захисту трудових прав спортсмена-професіонала.

Означені елементи мають складну внутрішню будову та знаходяться у цілісному механізмі взаємодії між собою, який не завжди має пряму ієрархічну структуру. Прикладом, способи захисту трудових прав спортсмена-професіонала можуть забезпечуватися різними заходами та засобами захисту, а останні, у свою чергу, реалізуються у межах різних форм захисту трудових прав.

Більше цього, способи превентивної охорони трудових прав спортсмена-професіонала залежать від наступного. По-перше, від характеру та виду права, що забезпечується або може бути порушене. По-друге, вони залежать від мети встановлення мір необхідної превентивно-охоронної поведінки індивіда. По-третє, від підстави виникнення способу превентивної охорони. Тобто спосіб превентивної охорони трудових прав спортсмена-професіонала може встановлюватися як нормою закону так і положенням договору (трудового договору, колективного договору), іншими угодами (угода у сфері праці, трудова угода тощо), на розсуд спортсмена-професіонала, якому належить право на превентивну охорону. При чому спосіб превентивної охорони, що здійснюється на розсуд спортсмена-професіонала не може суперчити закону, трудовому договору, локальному нормативному акту, колективному договору, угоді у сфері праці, трудовій угоді.

На ряду із цим способи захисту трудового права спортсмена-професіонала залежать від наступного. *По-перше*, від характеру та виду суб'єктивного трудового права, що порушене, оспорене або може бути порушене. В останньому випадку вказівка на конструкцію «може бути порушене» означає, випадок коли має місце явна загроза порушення суб'єктивного трудового права. *По-друге*,

способи захисту залежать від характеру та виду самого правопорушення у сфері професійного спорту. *По-третє*, вони залежать від підстави виникнення способу захисту. Тобто, спосіб захисту трудових прав спортсмена-професіонала може встановлюватися як нормою закону так і положенням договору, угодою у сфері праці, трудовою угодою, на розсуд управненої особи. *По-четверте*, спосіб захисту ставиться у залежність від мети захисту трудового права спортсмена-професіонала.

Отже, враховуючи сутність охорони трудових прав³³² охорона трудових прав спортсмена-професіонала реалізує охоронну функцію трудового права, та спрямована не лише на фіксацію властивостей, що забезпечують реалізацію суб'єктивного трудового права спортсмена-професіонала, але й на здійснення комплексу задач відновлюючого, присічного характеру.

Не одноразово наголошувалося на тому, що у наведених методологічних координатах не можна не звернути увагу на те, що у приватно-правовій доктрині відсутнє єдине бачення щодо співвідношення таких правових категорій як «міри захисту», «міри охорони» трудових прав, «міри трудо-правової відповідальності»³³³.

У юридичній доктрині викристалізувалося декілька підходів щодо цього питання³³⁴. Перший підхід розкриває *концепцію «єдності»*, яка віддзеркалює тотожність змісту понять «міри охорони», «міри захисту», «міри відповідальності». У межах цього підходу деякі автори ототожнюють лише міри захисту та міри відповідальності. Зокрема, до останньої точки зору схилився С.М. Братусь³³⁵. За цією концепцією «міри охорони», «міри захисту», «міри відповідальності» в професійному спорті за своїм змістом будуть вважатися тотожними.

³³² Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник / С. Я. Вавженчук.Х.: Право, 2016. С.225

³³³ Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник / С. Я. Вавженчук. Х.: Право, 2016. С.225.

³³⁴ *Див.*: Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник / С. Я. Вавженчук.Х.: Право, 2016. С.225-228

³³⁵ Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. М.: Юридическая література, 1976. С.125

Прибічники другого підходу (*концепція «диференціації»*) визнають розподіл змісту понять «міри охорони», «міри захисту», «міри відповідальності». Тобто, вказані поняття наділяються власними ознаками та змістом. За цим підходом, у ряді випадків, у зміст поняття мір охорони вкладається зміст поняття «міри превентивної охорони», «міри захисту», «міри відповідальності» у різній послідовності та інтерпретації. Таким чином, міри охорони у професійному спорті окреслюють зміст поняття «міри превентивної охорони», «міри захисту», «міри відповідальності» трудових прав у сфері професійного спорту.

Відповідно до третього підходу (*концепція «часткової диференціації»*) зміст понять «міри охорони», «міри захисту» та «міри відповідальності» співпадають лише у певній частині. Прибічники такого підходу вважають, що окрема дія юрисдикційного органу може бути направлена одночасно як на захист, відповідальність³³⁶ так і на превентивну охорону. У цьому контексті слушною є точка зору О.В.Іванова, який зазначив, що категорії захисту та відповідальності не співпадають у повній мірі та не поглинають одна одну, так як деякі способи захисту прав не можуть одночасно бути мірами відповідальності³³⁷. За даних обставин варто звернути увагу на те, що міри захисту, міри відповідальності та міри превентивної охорони не поглинають одна одну, адже мають власну правову природу, різні підстави виникнення та мету³³⁸. Такий стан речей свідчить про те, що міри захисту, міри відповідальності та міри превентивної охорони трудових прав у сфері професійного спорту диференціюються в залежності від вище наведених елементів.

Міри превентивної охорони, захисту трудових прав спортсменів-професіоналів, міри трудо-правової відповідальності спортсменів-професіоналів є відповідним підвидом превентивної охорони, захисту трудових прав, міри трудо-правової відповідальності й у той же час знаходяться у різних площинах

³³⁶ Андреев Ю.Н. Механизм гражданско-правовой защиты: моногр. / Ю.Н. Андреев. М.: Инфра-М, 2013. С. 37.

³³⁷ Иванов О.В. Защита гражданских прав как правовой институт и как научная проблема. *Вопросы советского государства и права*: Труды Иркутского университета им. А.А. Жданова. Т. 45. Серия юридическая. Вып. 8. Ч. 3. Иркутск, 1967. С.53

³³⁸ Див.: Вавженчук С.Я. Охрана та захист трудових прав працівників: підручник / С.Я. Вавженчук. Х.: Право, 2016. С.225-228

правового поля, а також варто врахувати те, що вони не належать до однопорядкових правових явищ. Такий стан пов'язаний у першу чергу із тим, що міри охорони трудових прав є більш загальною родовою правовою категорією, що включає міри превентивної охорони трудових прав, міри захисту трудових прав, міри трудо-правової відповідальності. Як наслідок для їх характеристики мають значення не лише родові ознаки але й видові особливості розглядуваних правових категорій³³⁹.

Таким чином спільні ознаки цих мір свідчать, що вони направлені на реалізацію охоронної функції трудового права спортсмена-професіонала. Разом із цим варто наголосити, що міри превентивної охорони, міри захисту трудових прав спортсмена-професіонала, міри трудо-правової відповідальності спортсмена-професіонала, як різновид відповідних міри превентивної охорони, міри захисту трудових прав, міри трудо-правової відповідальності, можуть застосовуватися одночасно. Спільним для розглядуваних мір є й те, що вони забезпечуються можливістю застосування правового примусу. У цьому контексті Д.Г. Хецуриані, у свій час, зауважив, що обов'язковою ознакою заходів захисту є лише те, що вони подібно до заходів відповідальності, забезпечені державним примусом³⁴⁰.

Враховуючи видові особливості та мету застосування охоронних мір³⁴¹ критерієм розмежування мір превентивної охорони трудових прав спортсмена-професіонала, захисту трудових прав спортсмена-професіонала, трудо-правової відповідальності спортсмена-професіонала виступає *мета* їх застосування. Втім, у юридичній літературі справедливо зазначалося, що міри захисту та міри відповідальності можуть перетинатися, якщо співпадає мета призначення їх застосування³⁴². Заради справедливості зазначимо, що такі перетини мір є

³³⁹Див.: Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник / С. Я. Вавженчук. Х. : Право, 2016. С.225-228

³⁴⁰Хецуриани Д.Г. Функции советского гражданского права (Теоретические проблемы понятия и смысла) /Д.Г. Хецуриани. Тбилиси: Мецниереба, 1990. С. 95.

³⁴¹Див.: Вавженчук С.Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник / С.Я. Вавженчук.Х.: Право, 2016. С.225-228

³⁴²Андреев Ю.Н. Механизм гражданско-правовой защиты: моногр. / Ю.Н. Андреев. М.: Инфра-М, 2013. С.40

скоріше поодинокими виключеннями нетипового характеру та не можуть розглядатися як єдине правило.

На думку В.С. Єма міри захисту, за виключенням мір оперативного впливу, направлені на охорону абсолютних обов'язків пасивного типу. У той же час, міри цивільно-правової відповідальності у першу чергу слугують забезпеченням цивільно-правових обов'язків активного типу³⁴³. Також вчений приходить до висновку, що міри відповідальності на відміну від мір захисту наділені здатністю до примусової реалізації³⁴⁴. З останньою тезою важко погодитися виходячи із наступного.

Справа у тому, що міри превентивної охорони трудових прав спортсмена-професіонала направлені на усунення обставин, що породжують, спричиняють порушення трудового права такого спортсмена, в тому числі на фіксацію властивостей, що забезпечують реалізації трудо-правових норм і створення необхідних умов для ефективного здійснення трудових прав і обов'язків.

Міри захисту трудових прав спортсмена-професіонала направлені на відновлення суб'єктивного права (яке, в ряді випадків, може відновлюватися через виконання примусового обов'язку), відновлення правового становища потерпілого (спортсмена-професіонала), припинення порушення (явної загрози порушення).

У свою чергу міри трудо-правової відповідальності направлені аж ніяк не на покарання винного при невиконанні або неналежному виконанні обов'язку, а проявляються у компенсації порушеного суб'єктивного права або законного інтересу. Тобто трудо-правовій відповідальності притаманний компенсаторний характер. При цьому еквівалентність компенсації порушеного права не призиюється ні в КЗпП України ні в Законі України «Про фізичну культуру і спорт». Так, відповідно до ст. 132 КЗпП України за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації при виконанні трудових обов'язків,

³⁴³Єм В.С. Категория обязанности в советском гражданском праве (вопросы теории): дисс. ... канд. юрид. Наук / В.С. Єм; МГУ им. М.В. Ломоносова. 1981. С.178–179

³⁴⁴Єм В.С. Категория обязанности в советском гражданском праве (вопросы теории): дисс. ... канд. юрид. Наук / В.С. Єм; МГУ им. М.В. Ломоносова. 1981. С.178–179

працівники, крім працівників, що є посадовими особами, з вини яких заподіяно шкоду, несуть матеріальну відповідальність у розмірі прямої дійсної шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку. Далі законодавець в імперативному порядку фіксує, що матеріальна відповідальність понад середній місячний заробіток допускається виключно у випадках, зазначених у законодавстві.

Наступним критерієм розмежування мір превентивної охорони трудових прав спортсмена-професіонала, захисту трудових прав спортсмена-професіонала та трудо-правової відповідальності спортсмена-професіонала є підстава їх застосування.

Підставою застосування мір превентивної охорони трудових прав спортсмена-професіонала є охоронна норма (прикладом, норма, що міститься в КЗпП України або в Законі України «Про фізичну культуру і спорт») та обставини, що сприяють порушенню або породжують порушення трудового права спортсмена-професіонала. Фактична підстава така як правопорушення у цьому випадку відсутня.

Не можна погодитися у повній мірі з твердженням Ю.М. Андреева, що для реалізації мір захисту достатня лише наявність протиправної поведінки³⁴⁵. Справа у тому, що фактичною підставою застосування мір захисту буде факт порушення трудового права спортсмена-професіонала або явна загроза такого порушення (обґрунтоване припущення, що відповідне правопорушення з високою вірогідністю буде вчинене потенційним порушником (прикладом, футбольним або хокейним клубом з яким укладено трудовий договір). Тобто, у цьому плані варто підтримати точку зору О.О. Красавчікова, О.С. Шевченка за якою для покладення мір захисту наявність вини та протиправності необов'язкове³⁴⁶.

³⁴⁵ Андреев Ю.Н. Механизм гражданско-правовой защиты: моногр. / Ю.Н. Андреев. М.: Инфра-М, 2013. С.36

³⁴⁶ Красавчиков О.А. Ответственность, меры защиты и санкции в советском гражданском праве. *Проблемы гражданско-правовой ответственности и защиты гражданских прав*. Сборник ученых трудов СЮИ. Вып. 27. Свердловск, 1973. С.11; Шевченко А.С. Охранительные правоотношения в механизме защиты субъективных гражданских прав. *Субъективное право: проблемы осуществления и защиты*. Владивосток, 1989. С.18

Для застосування мір відповідальності необхідна наявність сукупності юридичних фактів. Зокрема, для виникнення відповідальності спортсмена-професіонала, крім нормативної підстави та правопорушення, необхідна також наявність трудового договору, що укладений між спортсмена-професіонала та роботодавцем (прикладом, клубом), або відповідної трудової угоди (прикладом, угода про неконкуренцію). Не поглиблюючи проблему про те, що в Україні угоди про неконкуренцію не регламентовані належним чином та існує негативна позиція судів у цьому ключі³⁴⁷, варто їх поставити на ряду з такими юридичними фактами як трудовий договір, адже рано чи пізно Україна модернізує трудове законодавство з огляду на кращі трудо-правові традиції.

Вище окреслена теоретична конструкція захисту трудових прав спортсмена-професіонала не відображена належним чином ні в Кодексі законів про працю ні в Законі України «Про фізичну культуру і спорт». Зокрема, Закон України «Про фізичну культуру і спорт» не містить способів захисту трудових прав спортсменів професіоналів, мір їх захисту, превентивної охорони. Втім Закон містить статтю 38, що регламентує нормативну рамку професійного спорту. Законодавець навіть дає визначення професійному спорту. Так, відповідно до ч.1 ст. 38 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» професійний спорт – комерційний напрям діяльності у спорті, пов'язаний з підготовкою та проведенням видовищних спортивних заходів на високому організаційному рівні з метою отримання прибутку. У цій же статті законодавець окреслює розуміння спортсменів-професіоналів. Так, відповідно до відсильної норми ч. 2 ст. 38 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» діяльність у професійному спорті спортсменів, тренерів та інших фахівців, яка полягає у підготовці та участі у спортивних змаганнях серед спортсменів-професіоналів і є основним джерелом їх доходів, провадиться відповідно до цього Закону, Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів, а

³⁴⁷ Див.: Вавженчук С., Вершинін Д. Види і критерії дійсності угод про неконкуренцію. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С.65-70

також статутних та регламентних документів відповідних суб'єктів сфери фізичної культури і спорту та міжнародних спортивних організацій. З контекстного аналізу наведеної норми можна прийти до висновку, що якщо діяльність спортсмен-професіонала полягає у підготовці та участі у спортивних змаганнях серед спортсменів-професіоналів і є, що важливо, *основним джерелом їх доходів* (виділено В.С.), та беручи до уваги те, що законодавець відсилає у цьому випадку до КЗпП України, така діяльність спортсмена-професіонала законодавцем визнається трудо-правовою. У цьому контексті не можна не звернути увагу на Класифікатора професій, що підкріплює обстоювану позицію. Так, у Додатку А Класифікатора професій (код 3457) відображені наступні професійні назви роботи: спортсмен-професіонал з врахуванням виду спорту, спортсмен інструктор³⁴⁸. Тобто, спортсмен-професіонал перебуває у трудо-правовому зв'язку із роботодавцем, що обумовлює необхідність у специфічному механізмі захисту його трудових прав. Втім, ні Кодекс законів про працю України, а ні Закон України «Про фізичну культуру і спорт» не містять норм, що регламентують способи захисту, превентивної охорони трудових прав спортсменів-професіоналів, форми та міри захисту їх трудових прав.

Не можливо обійти увагою й те, що серед завдань спортивних федерацій, що викладені у ст. 20 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» відсутнє те, що стосувалося б саме превентивної охорони трудових прав спортсменів. Думається, що й спортивні федерації повинні здійснювати превентивні заходи, які забезпечують трудові права спортсменів-професіоналів, адже вони формуються навколо їх трудового капіталу спортсменів та отримують вигоду при реалізації здатності до праці такими спортсменами.

При цьому можливо відмітити, що відповідно до ст. 4 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» державна політика у сфері фізичної культури і спорту ґрунтується на засадах створення умов для соціального та правового захисту громадян у сфері фізичної культури і спорту. Вказана норма є засадничою, адже

³⁴⁸Класифікатор професій. ДК 003:2010. URL.: http://hrliga.com/docs/327_KP.htm

створює підвалини для формування механізму захисту прав спортсменів, у тому числі й трудових прав спортсменів. В Законі України «Про фізичну культуру і спорт» є також норма ч.2 ст. 3, яка дозволяє забезпечити право займатися фізичною культурою і спортом шляхом реалізації права на захист прав та законних інтересів громадян. Втім, такі норми Закону України «Про фізичну культуру і спорт», безумовно, є необхідними, але вони в силу своєї «базовості» є доволі широко сфокусованими та потребує додаткових норм, що забезпечать їх реалізацію через призму формування механізму захисту трудових прав спортсменів-професіоналів, де будуть відображені способів, заходи, засоби захисту трудових прав спортсмена-професіонала у їх логічно можливому поєднанні.

До того ж новий кодифікований акт у сфері трудового права повинен містити форми вирішення трудових спорів спортсменів-професіоналів визначивши їх як державні та недержавні. Потребують уваги законодавця на кодифікаційному рівні щодо специфіки самозахисту спортсмена-професіонала, розгляду трудових спорів в КТС, захисту трудових прав спортсмена-професіонала у дисциплінарних, апеляційних комітетах, третейських спортивних судах (спортивних арбітражах, міжнародних спортивних арбітражах). Адже ні КЗпП України ні Закон України «Про фізичну культуру і спорт» цих норм не містять, що сприяє розпорошенню відповідного трудового законодавства та сприяє формуванню правового вакууму в досліджуваному сегменті.

6.2. Право працівників на участь у спортивних змаганнях: соціально-правовий механізм захисту

Спорт – це сфера суспільного життя та професійної діяльності, яка виконує соціальну та об'єднуючу функцію, спрямовує на консолідацію населення світу заради миру та злагоди. Особливо вагоме значення масового спорту (спорту для всіх), як виду заняття полягає в тому, що спорт сприяє дієвій реабілітації осіб, які потрапили в складні життєві обставини (особи з інвалідністю, особи з посттравматичним синдромом тощо). Проблематика соціального призначення спорту неодноразово складала основу наукових досліджень провідних вітчизняних науковців з різних галузей суспільних знань, серед них М. Бака, І. Бражник, М. Дутчак, О. Оржель, Г. Лісенчук, В. Кашуба, М. Калина, М. Ковінько, Н. Коваленко та інші. У цьому монографічному дослідженні вище вже приділялася увага захисту соціальних прав професійних спортсменів, а також аналізу соціально-правових проблем договірних відносин у сфері спорту. Разом з тим, залишається актуальним та потребує вивчення питання особливостей соціально-правового механізму реалізації права працівників підприємств, установ, організацій неспортивної сфери на підготовку та участь у всеукраїнських та міжнародних спортивних змаганнях. Слід вказати, що мова у даному випадку йде про всі сфери трудової діяльності, коли працівники реалізуючись за певною професією мають змогу, базуючись на їхніх потенційних можливостях та особистих успіхах в спортивній діяльності, поєднувати різні сфери занять. За таких обставин суттєве значення відіграє фактор ефективної організації праці, невід'ємною ознакою якого є узгодження інтересів сторін індивідуальних трудових правовідносин. Розуміння роботодавця і його повага до потреб працівників, в тому числі в аспекті їх самореалізації у спорті – запорука взаємної доброчесності, солідарності у всіх починаннях та підтримки. Хоча складні реалії ринку праці досить часто спонукають роботодавців ставити понад усе інтереси власного бізнесу, а вже потім, у залишковому рахунку, звертати

увагу на потреби та запити працівників. При цьому відбувається ігнорування положень визначених законодавством про працю, зокрема в частині забезпечення права працівників на додаткові оплачувані відпустки для підготовки та участі в змаганнях. Означена ситуація не лише не сприяє масовому спорту, як діяльності суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямованої на забезпечення рухової активності людей під час їх дозвілля для зміцнення здоров'я, але і перешкоджає змагальній діяльності у спорті, належній підготовці фізичних осіб, які систематично займаються певним видом (видами) спорту та беруть участь у спортивних змаганнях, заходах, що проводяться організаторами спортивних заходів з метою порівняння досягнень спортсменів та визначення переможців відповідно до правил спортивних змагань з видів спорту та затвердженого організаторами спортивних заходів положення (регламенту) про ці змагання, що відповідають визначеним центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, вимогам³⁴⁹.

Для підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту, залучення громадян до занять фізичною культурою, формування здорового способу життя, підвищення авторитету держави у світовому спортивному русі, Указом Президента України від 02.08.2006 р. було затверджено Національний план дій щодо реалізації державної політики у сфері культури і спорту, де наголошувалось на необхідності розроблення та здійснення комплексу заходів щодо створення належних умов для охоплення населення фізкультурно-оздоровчою та спортивно-масовою роботою, особливо у сільській місцевості, а також надання всебічної допомоги фізкультурно-спортивним товариствам у проведенні галузевих та міжгалузевих спартакіад, фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходів для працівників за місцем їх роботи, дітей і молоді, в утриманні спортивних шкіл,

³⁴⁹Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1994 р. № 3808-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>

а також у підготовці резерву для національних збірних команд³⁵⁰. Ефективній реалізації означених положень має сприяти забезпечення формування і здійснення послідовної державної гуманітарної політики, визначення нормативів кадрового забезпечення сфери фізичної культури і спорту. З цією метою, Наказом Міністерства молоді та спорту України від 28.10.2016 № 4080 було затверджено Випуск 85 Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників сфери фізичної культури і спорту «Спортивна діяльність». Довідник призначається для вирішення питань раціонального розподілу праці та правильного використання персоналу згідно з фахом і кваліфікацією, визначення завдань, обов'язків і відповідальності працівників сфери фізичної культури і спорту. До посад передбачених у цьому випуску віднесені наступні: виконавчий директор Федерації виду спорту України, генеральний секретар Федерації виду спорту України, голова спортивного клубу, головний тренер команди (збірної, клубної), державний тренер з виду спорту (збірної), директор підприємства, установи, організації фізкультурно-спортивної спрямованості, директор комплексу (оздоровчого, спортивного, туристського), завідувач баз спортивної, керівник фізичного виховання, начальник команди з виду спорту (збірної, клубної), інструктор з фізкультури³⁵¹ та інші. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників сфери фізичної культури і спорту, Випуск 85 «Спортивна діяльність» містить кваліфікаційні характеристики, що застосовуються як нормативні документи, та можуть служити основою при розробленні посадових інструкцій працівників сфери фізичної культури і спорту.

Активізації підготовки для участі працівників у змаганнях всеукраїнського та республіканського рівня сприяв також Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» та інших законодавчих актів

³⁵⁰Про національний план дій щодо реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту: Указ Президента України від 02.06.2008 р. № 667/2008. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667/2006#Text>

³⁵¹Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, Випуск 85 "Спортивна діяльність": Наказ Міністерства молоді та спорту України 28.10.2016 р. № 4080. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v4080728-16#Text>

України» від 01.04.2011 р.³⁵², яким було доповнено Закон України «Про відпустки» від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР статтею 16-1, де запроваджувався новий додатковий вид відпустки - відпустка для підготовки та участі в змаганнях, яка надається працівникам, які беруть участь у всеукраїнських та міжнародних спортивних змаганнях³⁵³. Порядок надання та оплати відпусток для підготовки та участі у всеукраїнських і міжнародних спортивних змаганнях визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 р. № 565. Згідно п. п. 2,4,5,7 даної Постанови, право на отримання відпустки для підготовки та участі у всеукраїнських спортивних змаганнях мають працівники підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності за основним місцем роботи, які систематично займаються певним видом (видами) спорту та беруть участь у спортивних змаганнях, крім працівників підрозділів правоохоронних органів, Збройних Сил, інших військових формувань, фізкультурно-спортивних організацій, які за своїми функціональними обов'язками беруть участь у всеукраїнських змаганнях з видів спорту; у міжнародних спортивних змаганнях мають працівники підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності за основним місцем роботи, які включені до основного складу національних збірних команд України, крім спортсменів штатної команди національних збірних команд України та працівників підрозділів правоохоронних органів, Збройних Сил, інших військових формувань, фізкультурно-спортивних організацій, які за своїми функціональними обов'язками беруть участь у міжнародних змаганнях з видів спорту.

Відпустки надаються на підставі заяви працівника та листа-виклику на відповідні спортивні змагання, який готується Міністерством молоді та спорту України. Відпустки надаються тривалістю не більш як 40 календарних днів на

³⁵² Про внесення змін до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» та інших законодавчих актів України: Закон України від 01.04.2011 р. № 1724-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1724-17/stru#Stru>

³⁵³ Про відпустки: Закон України від 15.11.96 р. № 504/96- ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/504/96-вр>

рік. На час перебування у відпустках за працівниками зберігається місце роботи (посада)³⁵⁴.

Відповідно до Положення про Єдину спортивну класифікацію України, затвердженого Наказом Міністерства молоді та спорту України від 11.10.2013 р. № 582, всеукраїнські змагання – офіційні спортивні змагання, які включені до Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів України; міжнародні змагання – змагання, які проводяться за участю двох і більше країн³⁵⁵.

Механізм складання Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів України, календарних планів фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, районів, міст, селищ та сіл, а також календарні плани фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів закладів спеціалізованої освіти спортивного профілю із специфічними умовами навчання, центрів олімпійської підготовки, шкіл вищої спортивної майстерності та дитячо-юнацьких спортивних шкіл на відповідний рік, видатки на організацію та проведення яких здійснюються з державного або місцевого бюджетів встановлено Порядком складання календарних планів фізкультурно оздоровчих та спортивних заходів, затвердженого Наказом Міністерства молоді та спорту України від 05.05.2015 р. № 1341. У даному Порядку встановлено, що до календарних планів фізкультурно оздоровчих та спортивних заходів включаються заходи: з олімпійських видів спорту; з неолімпійських видів спорту; з видів спорту осіб з інвалідністю; представників окремих верств населення; громадських об'єднань фізкультурно-спортивної спрямованості; закладів фізичної культури та спорту державної та комунальної форм власності; структурного підрозділу з фізичної культури і

³⁵⁴Порядок надання та оплати відпусток для підготовки та участі у всеукраїнських та міжнародних змаганнях: Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 р. № 565. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2011-п#Text>

³⁵⁵Положення про Єдину спортивну класифікацію України: Затверджено Наказом Міністерства молоді та спорту України від 11.10.2013 р. № 582. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1861-13#Text>

спорту Міністерства оборони України; Комітету з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України тощо³⁵⁶.

Наказом Міністерства молоді та спорту України від 28.12.2020 р. № 2821 було затверджено Єдиний календарний план фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів України на 2021 рік. *До прикладу*, серед запланованих заходів наступні: календарні плани спортивних заходів центральної школи вищої спортивної майстерності Громадської організації «Всеукраїнське фізкультурно-спортивне товариство «Колос»; Національного комітету спорту осіб з інвалідністю України; Спортивного комітету України; Всеукраїнського центру фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх»; Управління фізичної культури і спорту Міністерства оборони України; Служби безпеки України; Державної прикордонної служби України; Національної гвардії України; Комітету з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України; Всеукраїнської громадської організації «Спортивна студентська спілка України»; громадської організації «Українська федерація учнівського спорту»³⁵⁷ та інших.

Разом з тим, пандемічні реалії сьогодення, викликані значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, зумовили необхідність затвердження протиепідемічних заходів під час проведення спортивних змагань на період карантину. У зв'язку з цим, Постановою Головного державного санітарного лікаря України від 19.11.2020 р. № 58 були затверджені Протиепідемічні заходи під час проведення спортивних змагань на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Як зазначено у даному документі, організатори забезпечують проведення експрес-тестування для визначення антигену до вірусу COVID-19 (зроблений не пізніше ніж за 1 день до дня проведення змагань) усіх учасників

³⁵⁶Порядок складання календарних планів фізкультурно оздоровчих та спортивних заходів: Затверджений Наказом Міністерства молоді та спорту України від 05.05.2015 р. № 1341.URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0619-15#Text>

³⁵⁷Про затвердження Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів України на 2021 рік: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 28.12.2020 р. № 2821/ URL. https://sport.gov.ua/storage/app/sites/16/Sport/Edynyi_kalendar/2021/nakaz-2821.pdf

чи гравців команди, тренерський склад, співробітників, які мають контакт з учасниками змагань чи командою. Обов'язковою умовою для участі учасника/команди в змаганнях, згідно санітарних та протиепідемічних заходів і медичних рекомендації, є подання на офіційному бланку, завіреному печаткою результату експрес-тестування на визначення антигену до вірусу COVID-19. При організації спортивного заходу забезпечується відсутність скупчення людей, зокрема: 1)прибуття учасників та команд має бути розведено в часі; 2)організатор визначає маршрут учасників до роздягальні та спортивного майданчику таким чином, щоб мінімізувати контакт зі сторонніми особами, організаторами тощо; 3)проходження температурного скринінгу повинно відбуватися таким чином, щоб уникати скупчення людей; 4)робочі місця персоналу, залученого до організації заходу, мають знаходитись на відстані не менш ніж 1,5 метри одне від одного³⁵⁸. Тобто, сформовані правила поведінки організаторів та учасників спортивних змагань, покликаних запобігти поширенню COVID-19. Головне, щоб відбулося на ментальному рівні усвідомлення суспільства, що нові умови потребують інших адаптованих підходів для організації життєдіяльності у всіх сферах суспільного життя, в тому числі і спорті.

На підставі аналізу функціонування правового механізму захисту права працівників на участь в спортивних змаганнях, варто констатувати, що під соціально-правовим механізмом захисту прав працівників на участь у спортивних змаганнях слід розуміти сукупність правових, організаційних, соціальних та економічних гарантій, спрямованих на створення умов для підготовки та участі в спортивних змаганнях осіб, які перебувають в трудових правовідносинах з підприємствами, установами, організаціями, діяльність яких не належить до сфери спорту.

³⁵⁸Протиепідемічні заходи під час проведення спортивних змагань на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Затверджені Постановою Головного державного санітарного лікаря України 19.11.2020 р. № 58.URL. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0058488-20#n9>

Розглядаючи правовий порядок організації спортивних змагань всеукраїнського та міжнародного значення, необхідно відмітити, що державна політика України протягом останніх років сприяла певному позитивному зрушенню у розвитку сфери фізичної культури і спорту. Закладено прогресивні тенденції з окремих напрямів фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, запроваджено систему проведення комплексних та багатоступеневих змагань, зросла кількість громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості, зокрема приватних, поширився і активізувався загальний спортивний рух. Проте внаслідок непростих політичних, економічних та соціальних обставин не вдалося досягти необхідного сучасним вимогам розвитку. Досягнутий рівень не забезпечує оптимальних організаційно-управлінських, нормативно-правових, матеріально-технічних, кадрових та інших напрямів забезпечення сфери фізичної культури і спорту.

В умовах пандемії потребує посилення уваги уповноважених державою органів у сфері спорту та охорони здоров'я на дієвість впровадження протиепідемічних заходів під час проведення спортивних змагань на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19).

Виходячи із вищезазначеного, постає нагальна необхідність у оновленні програмних підходів та визначенні пріоритетних напрямків розвитку фізичного виховання, фізичної культури і спорту, які могли б забезпечити ефективне функціонування галузі, що сприятиме залученню в спортивну сферу максимальної кількості населення нашої держави.

6.3. Проблеми ефективного захисту соціальних прав дитини від булінгу у сфері спорту*

Сфера спорту є специфічною галуззю суспільної діяльності у якій правове регулювання особистих немайнових цивілістичних прав дитини набуває особливого значення. А правовідносини між дітьми-спортсменами та тренером, як і між самими дітьми-спортсменами чи то дітьми-спортсменами, тренером та вболівальниками в залежності виду спорту, можуть відображати правову поведінку, яка характеризується як булінг, будучи протиправною, або ж об'єктивно-протиправною чи то зловживання правом. Вид спорту, особливості тренування, або ж змагання, можуть ускладнювати ідентифікацію для правників такого феномену як булінг.

Матеріально-правова природа булінгу (цькування) заснована на порушенні тих об'єктів цивільно-правової охорони, які регламентовані в Цивільному кодексі України (матеріальним приватним правом) – а це ряд як тих особистих немайнових прав, які забезпечують, як фізіологічне буття фізичної особи (дитини-спортсмена), так і тих, особистих немайнових прав, які забезпечують соціальне буття фізичної особи (дитини-спортсмена) – здоров'я, особиста недоторканність, право на таємницю про стан здоров'я, право на індивідуальність, право на особисте життя та його таємницю, свобода особи (економічна, фізична, сексуальна), безпека особи, честь, гідність, право на ім'я, право на навчання, на дозвілля, на пересування, право на сім'ю тощо. Водночас, внаслідок виникнення факту булінгу виникають й деякі соціальні правовідносини. Відновлення таких об'єктів цивільно-правової охорони, повинно забезпечуватись ефективними способами та формами захисту,

*Частина цього підрозділу опублікована раніше. Див.: Мельник Я.Я. Проблеми ефективного захисту прав дитини від булінгу у сфері спорту. 29.04.2021. Вища школа адвокатури НААУ. URL.: https://www.hsa.org.ua/blog/problemy-efektyvnogo-zahystu-prav-dytyny-vid-bulingu-u-sferi-sportu/?fbclid=IwAR2zqj1tCEhS00AvsdcqdqdsGVPIXZ_4GfHvqh72wx9o83jj-tMHB3rnfVRY

відповідними санкціями у сфері соціального права (право соціального забезпечення у толму числі).

Як відомо, форма захисту цивільного права або інтересу може бути виражена, як адміністративна, судова, громадська, третейська, нотаріальна, медіаційна, та захист прав ЄСПЛ (Курс цивільного процесу, підручник, за ред. В.В. Комарова, 2011).³⁵⁹ Звісно, кожен вид захисту прав передбачає своєрідну процедуру, зумовлену особливими юридичними конструкціями та режимами, що не може не позначитись не тільки на строках, юридичних наслідках, алей забезпеченню юридичних гарантій таких прав. Від більш забезпечених гарантій та негнучких (імперативних, системних процедур) – до більш м'яких, диспозитивних та розмитих процедур гарантій в забезпеченні прав.

Публічно – правовий аспект правового регулювання захисту порушених булінгом цивілістичних прав дістав на сьогодні цілком виправдану нормативно-правову регламентацію. Зокрема, ст.173-4 КУпАП закріплюється поняття булінгу та визначено адміністративно-правові санкції за його спричинення. В законі України «Про освіту» в ст.1 у п.3-1 закріплено не тільки поняття булінгу алей закріплено типові *ознаки булінгу* – системність, наявність сторін. Такі кваліфікуючі ознаки протиправної поведінки доповнюються рядом норм, визначених в Законі України «Про охорону дитинства» (щодо «жорстокого поводження з дитиною», ст.1), а також Законом України «Про соціальні послуги» («чинники, які можуть зумовити складні соціальні обставини», ст.1).

Натомість Законом України «Про фізичну культуру і спорт» не визначено норм, які вказують на антибулінгову модель регулювання правовідносин у спорті. Однак в ст.54 зазначено, що «...особи, винні у порушенні законодавства у сфері фізичної культури і спорту, несуть цивільно-правову, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до закону...». Отже, дана норма акцентує увагу лише на відповідальності у сфері «фізичної

³⁵⁹Курс цивільного процесу: підручник/ В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та інш.; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352с.

культури і спорту», викладена у «бланкетний-відсилочний спосіб, оскільки не встановлюють правил поведінки а мають відсилочний характер».³⁶⁰ Окрім цього, Закон України «Про фізичну культуру і спорт» питання (а)булінгу не закріплює у цій сфері; (б)а сама норма ст.54 Закону обмежена лише сферою спорту, яка й не охоплює за спеціальним законом питання булінгу. Щоправда ознаки булінгу так як «систематичність (повторюваність) діяння»; «наявність сторін – кривдник (булер)», «потерпілий (жертва булінгу)», «спостерігачі (за наявності)» – наявні, за умови вчинення протиправної поведінки такого характеру.

В ст.15 ЦК України визначено способи захисту порушеного цивільного права або цивільного інтересу. Закріплено принцип судового захисту (ст.3, ст.16 ЦК України). Як спеціальний вид деліктних цивільних зобов'язань в Книзі 5 ЦК України не передбачено відповідної статті, яка б окремо визначала та деталізувала цивільно-правовий склад правопорушення за ознаками булінгу, в порушення ряду норм що визначають особисті немайнові права за загальною частиною ЦК України.

ЦК України зазначено, що кожна особа має право на відшкодуванню шкоди, яка спричинена порушенню її особистого немайнового права (ст.280 ЦК України). Наразі відстежується конкуренція цивільно-правових норм між забезпеченням правом на безпеку (ст.293 ЦК України), усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю (ст.1163 ЦК України) та ст.1178, ст.1179, ст.1180 ЦК України, ч.5 ст.150 СК України а, особливо під час «масового булінгу» ст.1181 ЦК України. Питання «масовості» у законодавстві не деталізоване.

Тут, варто погодитись із думкою молодшої дослідниці О. Облакової у тому, що відповідальність спортивних організацій за делікти, вчинені третіми особами, – це, *насамперед*, «юридико-технічний спосіб» покладення відповідальності на дійсно винну особу, коли вина організаторів спортивних заходів полягає в залежному від їхньої волі власному ставленні до вжиття чи невжиття адекватних

³⁶⁰Колпаков В.К. Бланкетні та відсилочні склади адміністративного проступку. *Юридичний науковий електронний журнал*. №2, 2016. С.197. URL.: http://lsej.org.ua/2_2016/61.pdf

заходів запобігання тому, щоб поведінка виконуючого спортивну діяльність від імені організаторів заходів під час здійснення й у зв'язку з виконанням покладеного на них завдання не набувала характеру протиправної і не стала шкідливою.³⁶¹ О.О. Біляєв, досліджуючи проблеми спортивних організацій як суб'єктів цивільного права пропонує удосконалити розуміння критеріїв юридичної відповідальності спортивних організацій. Так, він доводить, що відповідальність спортивних організацій, поряд з кримінальною, цивільно-правовою та адміністративною, може застосовуватись ще і спеціальна – спортивно-змагальна відповідальність.³⁶² На нашу думку, такий підхід хоч заслуговує на увагу, але не поноцінним, адже з точки зору концепції соціального права слід вести дискусію вже про так звану *«соціально-правову відповідальність у сфері спорту»*.

Такий підхід обумовлюється спричиненням шкоди об'єктам вже не стільки цивільно-правової охорони, скільки об'єктам соціально-правової. Зокрема, йдеться про порушення у сфері соціального права, власне – соціальним правам.

О.В. Епель розглядаючи проблеми основ захисту конституційних соціальних прав людини і громадянина зазначає такі соціальні права: право на працю, право на житло, право на страйк, право на відпочинок, право на соціальний захист, право на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, охорона сім'ї, дитинства, материнства і батьківства, медичну допомогу, медичне страхування.³⁶³

Наведене дає змогу кваліфікувати статус спортивних організацій в ході визначення складу делікту та забезпечити процедуру притягнення до відповідальності за булінг у відповідній формі захисту порушених прав.

³⁶¹Облакова О. Цивільно-правова відповідальність організаторів спортивних заходів за дії третіх осіб. *Підприємництво, господарство і право*. №6, 2020. С.54

³⁶²Біляєв О.О. Спортивні організації як суб'єкти цивільного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. О. Біляєв ; кер. роботи В. М. Ігнатенко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. С.7

³⁶³Епель О.В. Теоретико-практичні основи захисту конституційних соціальних прав людини і громадянина в Україні: монографія. Харків: В справі, 2020. С.45–67

Не прийнята норма, яка пропонується в контексті «рекодефікації» цивільного законодавства як «*право бути забутим*»,³⁶⁴ що може бути одним із ефективних способів захисту цивільного права порушеного під час булінгу. Адже саме рішення суду не зупиняє особу/осіб у повторності вчинення подібного правопорушення. Така проблема безумовно характеризує стан вітчизняного антибулінгового законодавства як неефективного.

Тут, варто мати на увазі, що ефективний спосіб захисту відповідно до практики ЄСПЛ (справа «Гурепка проти України») та ст. 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, є таким, який є «незалежним від будь-якої вжитої на розсуд державних органів дії, бути безпосередньо доступним для тих, кого він стосується»; а також, «він повинен бути спроможним запобігти виникненню або продовженню стверджуваному порушенню чи надати належне відшкодування за будь-яке порушення, яке вже мало місце» (справа «Гарнага проти України»).³⁶⁵

Цивільний процесуальний механізм під час захисту «колективних», немайнових прав порушення яких спричинено «булінговою поведінкою» прописаний доволі слабко. Адже за ст.50 ЦПК України законодавцем визначається лише можливість».

Торкаючись питання ефективного судового захисту прав дитини, варто й констатувати те, що очевидно, булінг може продовжуватись і в судовому засіданні. Натомість законодавець тут передбачив певний механізм, який є доволі прийнятним. Так, ст.279 ЦК України зазначено, що «правові наслідки невиконання рішення суду про захист особистого немайнового права»), якщо особа, яку суд зобов'язав вчинити відповідні дії для усунення порушення особистого немайнового права, ухиляється від виконання судового рішення, на неї може бути накладено штраф відповідно до ЦПК України. Сплата штрафу не звільняє особу від обов'язку виконати рішення суду. Однак, вже відповідно до

³⁶⁴ Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128с.

³⁶⁵ Морозов Є. Право на ефективний засіб юридичного захисту в новелах КАСУ. *Судебно-юридическая газета*. Блог. 08:00, 20 января 2018. URL.: <https://sud.ua/ru/news/blog/113808-pravo-na-efektivniy-zasib-yuridichnogo-zakhistu-v-novelakh-kasu>

ст.148 ЦПК України суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу у сумі до від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму *для працездатних осіб*. Проте очевидно, що булінг, вчинений малолітніми в судовому засіданні, підпадає під інший вид заходів процесуального примусу (ст.144 ЦПК України –попередження, видалення із зали судового засідання, тощо). В такому випадку існує потенційний ризик розгляду справи в порушення принципу змагальності.

Загалом, повертаючись до безпосередньої проблематики захисту соціальних прав судом (частина з яких уособлюється у спортивно-правовій сфері), слід бути соцідарним із філософами права у тому, що важливою особливістю судового захисту соціально-економічних прав є те, що суд не допомогти людині реалізувати своє право на гідний рівень життя, надати роботу безпритульному або житло тим, хто його потребує. Адже захисту підлягають не ці принципові положення, а конкретні норми, що випливають із них.³⁶⁶ Не було б зайвим і вказати на позицію О.В. Епель, яка з приводу захисту соціальних прав стверджує, що дійсно, на сьогодні існує проблема реалізації і захисту гарантування охорони та захисту видів соціальних прав і свобод особи. Адже соціальні права людини та громадянина фактично мають більш декларативний характер, аніж реальний, тобто, вони проголошені, але не гарантовані.³⁶⁷ Очевидно, що в даному випадку проявляється момент правової можливості та дійсності у праві.

На нашу думку, все ж таки, слід зазначити, що категорії права «дійсність» та «можливість» у праві дозволяють більш глибоко зясувати процес формування права, виявити його соціальні предпосилки, відстежити, яким чином вони враховуються законодавцем при формуванні юридичних норм, а також, який механізм їх реалізації, що надає можливість встановити нещось інше як

³⁶⁶Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016. Т.2: Філософія права/редкол.: С.І. Максимов (голова) та інш.; Нац.акад.прав.наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид.ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. С.605

³⁶⁷Епель О.В. Теоретико-практичні основи захисту конституційних соціальних прав людини і громадянина в Україні: монографія. Харків: В справі, 2020. С.69

причини та умови, що перешкоджають перетворенню правових норм в реальне життя.³⁶⁸ За таких обставин постає очевидними такі умови: декларативність; відсутність правової культури; відсутність чіткого міждисциплінарного зв'язку соціальних та цивілістичних норм у праворозумінні, тлумаченні права, встановленню фактів, їх конкуренції тощо; відсутність належного механізму захисту; і т.д.

Підсумовуючи, варто звернути увагу на те, що механізми захисту прав дитини в наслідок булінгу є мало ефективними. Цивільно-правовий аспект способів захисту не є пристосований до вирішення справи в суді за провадженням про адміністративні правопорушення. Способи захисту за цивільним законодавством як і ряд норм, що регламентують позадоговірні зобов'язання потребують суттєвого доопрацювання. Цивільний процесуальний механізм не визначає ефективні судові процедури забезпечення захисту та охорони особистих немайнових прав дитини порушених в наслідок булінгу. Все обумовлюється тим, що *норми антибулінгового законодавства не спроможні запобігти виникненню або продовженню феномену булінгу у суспільних відносинах, що складаються у сфері спорту.*

³⁶⁸Матузов Н.И., Ушанова Н.В. Возможность и действительность в российской правовой системе: монография. М.: Юрлитинформ, 2013. С.119

6.4 Органи здійснення спортивного правосуддя

Професійний спорт не може існувати без спорів – спорів між спортсменами і тренерами, клубами, спортивними організаціями, посередниками як на національному так і на міжнародному рівнях. Наразі найбільш поширеними стали спори, що виникають з трудових відносин; спори пов'язані з неналежною поведінкою вболівальників; маніпулюванням результатами матчів; об'єктивним суддівством; боротьбою з допінгом; нецензурними та образливими висловлюваннями суб'єктів спорту; будь-якими проявами дискримінації, тощо. В зв'язку з цим, все більшого значення набувають установи, наділені повноваженнями вирішувати їх. Так, сторони спору можуть звернутися до внутрішніх органів спортивних федерацій, державних судів або до арбітражу, зокрема, Спортивного арбітражного суду (CAS). В той же час, варто констатувати, що судові органи більшості держав не пристосовані до вирішення даної категорії справ, про що свідчить тяганина в розгляді справ, додаткові грошові витрати сторін тощо.

Пауль Давід вказує, що поява арбітражу в спортивній сфері була зумовлена правовою невизначеністю. Суди неохоче брали участь у спортивних спорах і досить часто перекладали прийняття рішень на спортивні організації. Такий підхід означав, що спір навряд чи виходив за межі рішень спортивних органів або внутрішніх судів, створених у спортивних організаціях. Як правило, справи, які дійсно розглядали суди, були з приводу залучення значних економічних інтересів в договірні відносини. Така позиція судів не узгоджувалася з прагненнями сторін. Зокрема, якщо були порушені права, то природно, що потерпіла сторона бажала відшкодувати збитки і отримати незалежне судове рішення у її справі. Однак, справжнім імпульсом для розвитку арбітражу в спортивному світі стало не становлення судів для вирішення спортивних спорів,

а скоріше загальне бажання самого спорту мати свою власну глобальну систему вирішення спорів³⁶⁹.

На наш погляд, поява спортивного арбітражу в першу чергу пов'язана з автономністю спорту, тобто незалежністю (самостійністю, відокремленістю) сфери спорту від органів державної влади, політичних організацій, сфери бізнесу тощо. Проте, говорити про абсолютну автономність спорту не можна, оскільки сфера спорту є одним із напрямків діяльності кожної держави. Складно відокремити спорт, наприклад, від соціальної, економічної чи політичної системи країни. В зв'язку з цим необхідно говорити про відносну автономність. В той же час, спорт є децентралізованою системою, що включає, в тому числі, величезний масив різноманітних громадських спортивних організацій, пов'язаних складними відносинами, юрисдикцію та повноваження яких визнають практично всі урядові інституції світу. Саме автономність спорту стала катализатором (поштовхом) до створення відокремлених, незалежних органів, які приймають об'єктивні та обґрунтовані рішення з широкого спектру питань у сфері спорту швидко і з мінімальними затратами для сторін. У своїй дисертаційній роботі А.В. Сердюков звертає увагу на те, що «ряд учених автономність спорту пов'язують саме з існуванням спеціалізованої системи органів з вирішення спорів у сфері спорту та їх особливої компетенції»³⁷⁰. А.А. Глаша, М.Ю. Мінаєв і М.М. Чабан визначають саме незалежність спортивних арбітражних третейських органів в області спорту в якості ключового принципу організації спортивного регулювання³⁷¹.

В системі альтернативних способів вирішення спортивних спорів в Україні центральне місце займають звернення до внутрішніх органів спортивних організацій (квазіарбітражних органів), компетенція яких передбачена статутами (регламентами, положеннями) відповідних спортивних організацій. Зазначені

³⁶⁹Paul David. The rise of arbitration in the world of sport. URL.: <http://www.victoria.ac.nz/law/nzaci/pdfs/special%20issues/hors%20serie%20vol%20xvii/11%20david.pdf>

³⁷⁰Сердюков А.В. Спортивное право как комплексная отрасль законодательства: дис. ... канд. юридич. наук: 12.00.01 / ГУ ВШЭ. М., 2010. С. 161–162.

³⁷¹Глашев А.А., Минаев М.Ю., Чабан Н.Н. Спортивное право. М., 2002. С. 6–7.

органи іменуються квазіарбітражними з огляду на те, що сама процедура розгляду схожа на третейський або арбітражний розгляд (наявність арбітражної угоди, досліджуються докази, виноситься рішення тощо), однак сутнісні характеристики такого вирішення спортивного спору не дають підстав для поширення на них вимог Закону України «Про третейські суди» та «Про міжнародний комерційний арбітраж». Так, варто відмітити, що в спорті в межах однієї організації можуть функціонувати дві різні процедури (перша інстанція і апеляційна). Крім того, посилення передати спортивний спір на розгляд відповідному квазіарбітражному органу може міститися в арбітражному застереженні, прописаному в договорі (між посередником і спортсменом або між спортсменом і клубом, тощо), або в статутних та регламентних документах спортивних організацій, або в окремо укладеній пізніше арбітражній угоді, у заявках до спортивних подій (Entry form) або в результаті апеляції, поданої на рішення органу, якщо статут або регламентні документи таких органів, або окрема угода передбачають можливість подання апеляції.

Також особливістю спортивного арбітражу є те, що в спорті більш ефективним механізмом є приведення рішення у виконання через спортивні організації, а не через державні суди. Сторона, що виграла процес, може звернутися в спортивну організацію і вимагати застосування дисциплінарних санкцій до сторони, яка відмовляється виконувати рішення у добровільному порядку. У сфері спорту склалася досить стійка практика примусового виконання подібних рішень під загрозою застосування заходів дисциплінарного характеру. Так, наприклад, в сфері футболу подібний механізм реалізується через Дисциплінарний комітет FIFA або дисциплінарний комітет національної футбольної асоціації, які в разі невиконання рішення застосовують санкції, такі як штраф, дискваліфікація, зняття з команди очок, переведення команди до нижчого дивізіону тощо.

Більшість спортивних організацій прямо передбачають у своїх статутних і регламентних документах обов'язок суб'єктів відповідного виду спорту

звертатись до їх квазіарбітражних органів. Так, відповідно до статуту ГО «Федерація гімнастики України» (надалі – ФГУ) органом, що здійснює спортивне правосуддя та застосовує дисциплінарні заходи відповідно до правил та регламентів федерації, є Дисциплінарна комісія та Президія федерації. Дисциплінарна комісія ФГУ створюється з метою розгляду питань порушень членами ФГУ приписів чинного статуту, регламентів, положень та рішень ФГУ, неетичної та неспортивної їх поведінки, а також для профілактики недопущення вказаних порушень³⁷².

В статуті ГО «Федерація боксу України» (надалі – ФБУ) та Положенні про організацію та діяльність Контрольно-дисциплінарної комісії Федерації боксу України передбачено, що членам, спортсменам, тренерам, спортивним клубам, менеджерам, промоутерам та іншим особам, які працюють або задіяні в системі боксу, не рекомендується переносити свої спори до судів загальної юрисдикції. Усі спірні питання між цими особами мають вирішуватись в рамках спортивних судів. Зокрема, до повноважень Контрольно-дисциплінарної комісії Федерації боксу України віднесено вирішення конфліктних та спірних ситуацій, що виникають між членами ФБУ; розгляд питань, пов'язаних з порушенням антидопінгових правил; розгляд скарг та заяв членів ФБУ; прийняття рішень за форс-мажорних обставин; застосування дисциплінарних санкцій до членів ФБУ, в тому числі до спортсменів, тренерів, суддів, спортивних клубів, менеджерів, промоутерів та інших осіб, які працюють або задіяні в системі боксу; нагляд за дотриманням норм щодо забезпечення прав та інтересів членів ФБУ, а також інших осіб, які працюють або задіяні в системі боксу. Рішення, дії, бездіяльність органів управління ФБУ можуть бути оскаржені зацікавленими особами до Контрольно-дисциплінарної комісії ФБУ в порядку, встановленому Статутом. Зацікавлена особа може звернутись до судів загальною юрисдикції з позовом про оскарження рішень, дій

³⁷² Статут ГО «Федерація гімнастики України». URL : <http://ukraine-rg.com.ua/wp-content/uploads/2015/02/STATUT-FGU-2013.pdf>

чи бездіяльності органів управління ФБУ за умови вичерпання всіх заходів на оскарження^{373, 374}.

Відповідно до Статуту Української асоціації футболу (надалі – УАФ), статей 60, 61 Статуту УЄФА та статті 59 Статуту ФІФА для вирішення будь-яких спірних питань і конфліктів, що виникають між суб'єктами футболу в межах дії Статуту або регламентних документів УАФ юридичні особи, клуби, офіційні та посадові особи, тренери, футболісти повинні використовувати виключно внутрішні засоби правового захисту в межах норм статутних і регламентних документів УАФ, а також в Спортивному арбітражному суді як останній інстанції. У випадку подання позовних заяв до судів загальної юрисдикції для вирішення будь-яких спірних питань і конфліктів, що виникають між суб'єктами футболу в межах дії Статуту або регламентних документів УАФ, а також в Спортивному арбітражному суді, Орган зобов'язує заявників відмовитися від позову шляхом подання відповідної заяви до суду загальної юрисдикції, наслідком чого повинно стати закриття провадження у справі судом загальної юрисдикції, та застосовує дисциплінарні санкції згідно з Дисциплінарними правилами УАФ (ст.29 Дисциплінарних правил УАФ)³⁷⁵.

Відповідно до Статуту Української асоціації футболу органами здійснення футбольного правосуддя УАФ є (ст.49 Статуту УАФ):

- Контрольно-дисциплінарний комітет (КДК УАФ) – орган першої інстанції;
- Апеляційний комітет (АК УАФ) – орган другої інстанції.

Дисциплінарні органи юридичних осіб – виконують делеговані УАФ функції органів першої інстанції щодо розгляду справ, не пов'язаних із

³⁷³Статут Всеукраїнської громадської організації «Федерація боксу України». URL.: https://fbu.org.ua/assets/storage/86/statut_2019.pdf

³⁷⁴ Положення про організацію та діяльність Контрольно-дисциплінарної комісії Федерації боксу України. URL.: <https://fbu.org.ua/assets/storage/88/polozhennya-pro-kdk.pdf>

³⁷⁵Дисциплінарні правила УАФ. URL.: [https://uaf.ua/files/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D0%A3%D0%90%D0%A4%20\(%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202020\).pdf](https://uaf.ua/files/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D0%A3%D0%90%D0%A4%20(%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202020).pdf)

діяльністю у професіональному футболі, та не віднесених до виключної компетенції КДК УАФ чи Палати з вирішення спорів УАФ.

Відповідно до ст.41 Дисциплінарних правил УАФ Контрольно-дисциплінарний комітет здійснює контроль за дотриманням особами, які задіяні або працюють у футболі, законодавства України, статутних і регламентних документів УАФ, а також розглядає питання щодо їх порушень. КДК УАФ застосовує дисциплінарні санкції у випадку порушення статутних і регламентних документів, якщо це не відноситься до юрисдикції іншого органу, та встановлює наявність, чи відсутність фактів, що мають юридичне значення.

До категорій справ, які розглядає КДК УАФ слід віднести: вилучення футболістів, офіційних осіб клубів під час та після матчу; неналежна поведінка вболівальників; маніпулювання результатами матчів; порушення правил етики та чесної гри (нецензурні, образливі вислови суб'єктів футболу, будь-які прояви дискримінації тощо), оскарження рішень відповідних органів (наприклад, оскарження рішення Адміністрації Професіональної футбольної ліги), справи про порушення проти епідемічних заходів під час проведення футбольних матчів тощо.

До юрисдикції Апеляційного комітету УАФ відноситься розгляд апеляційних скарг на рішення КДК та дисциплінарних органів юридичних осіб (ст.43 Дисциплінарних правил УАФ).

Окремо потрібно звернути увагу, що у сфері футболу є орган, який хоч і не віднесений до органів здійснення футбольного правосуддя, але розглядає спори з широкого спектру питань – Палата з вирішення спорів УАФ.

Палата з вирішення спорів УАФ (ПВС УАФ) – незалежна, утворена згідно з вимогами ФІФА, інстанція розгляду та вирішення справ або врегулювання спорів і прийняття рішень між суб'єктами футболу у відповідності з Регламентом УАФ зі статусу і трансферу футболістів. Палата має виключну компетенцію розглядати та вирішувати спори, пов'язані з діяльністю у футболі, зокрема: 1) між професіональними клубами та футболістами, а також між професіональними

клубами та тренерами, які стосуються питань працевлаштування і контрактних спорів, що виникають із трудових правовідносин; 2) між професіональними клубами з питань виконання трансферних зобов'язань; 3) між професіональними клубами та аматорськими клубами або дитячо-юнацькими спортивними закладами з питань визначення розміру та виплати компенсації за підготовку футболістів та за механізмом солідарності; 4) між клубами та футболістами стосовно всіх контрактних спорів, що виникають із договорів на спортивну підготовку футболіста; 5) спори за участю посередників, як це визначено Регламентом УАФ щодо діяльності посередників³⁷⁶.

Крім квазіарбітражних органів спортивних організацій необхідно відзначити, що у 2018 році в Україні був створений Спортивний арбітражний суд. Спортивний арбітражний суд – є самостійним, постійно діючим третейським судом, який вирішує шляхом третейського розгляду спори, які виникають у сфері спорту, на підставі законодавства України та організаційних документів відповідних спортивних організацій. До таких спорів належать: спори спортивного або фінансового характеру, або іншого характеру, що є дотичними до спортивної діяльності або розвитку спорту та можуть включати, в більш широкому сенсі, будь-яку діяльність або справу, що стосується спорту або пов'язана з ним. В той же час, слід констатувати, що даний суд ще тільки на етапі формування, і спортивні спори розглядаються квазіарбітражними органами спортивних організацій.

Останньою інстанцією спортивного правосуддя є Спортивний арбітражний суд в м. Лозанна Швейцарія (CAS). Застереження про це внесені до статутів та інших документів більшості національних і міжнародних спортивних організацій. Крім того, відповідно до Всесвітнього антидопінгового кодексу CAS є єдиним органом, що розглядає апеляції з даної категорії справ. В той же час варто зауважити, що в сфері баскетболу існує своя арбітражна установа –

³⁷⁶Регламент Палати з вирішення спорів УАФ. URL.: [https://uaf.ua/files/biblioteka/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82-2018%20\(style2\).pdf](https://uaf.ua/files/biblioteka/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82-2018%20(style2).pdf)

Баскетбольний арбітражний трибунал, що діє під егідою Міжнародної федерації баскетболу.

Спортивний арбітражний суд (CAS) є недержавним органом з вирішення спортивних спорів. У той же час даний орган не є класичним (традиційним) арбітражем. Зокрема, на відміну від міжнародних комерційних арбітражів, він може розглядати спори за апеляційною процедурою. Крім того, арбітражна угода на якій базується юрисдикція CAS часто включена до статуту/положення спортивних організацій або міститься в заявках до спортивних подій (Entry form). Також варто відмітити, що деякі рішення виносяться в прискореному арбітражному розгляді. Найбільш яскравим прикладом прискорених арбітражних процесів в спорті є *ad hoc*. Це арбітражний орган, який функціонує тільки під час проведення великих спортивних змагань (Літніх або Зимових Олімпійських ігор, Чемпіонату світу, тощо). Арбітри повинні бути готові в будь-який час (дня і ночі) вирішити правовий спір, який виникає під час змагань. Зокрема, під час Олімпійських ігор арбітражне рішення повинно бути прийняте протягом 24-х годин. У виняткових випадках цей строк може бути подовжений Президентом Палати *ad hoc*, якщо цього вимагають обставини справи. Швидке вирішення цих спорів сприяє продовженню конкуренції та забезпечує цілісність кінцевих спортивних результатів. Палата *ad hoc* є позитивною демонстрацією того, що можна досягти через арбітраж, коли присутні всі сторони та арбітри в одному місці.

Відповідно до Кодексу CAS, CAS формує колегії, які вирішують спори, що виникають у сфері спорту, шляхом арбітражного розгляду та/або медіації, Такі спори можуть стосуватися справ спортивного або фінансового характеру, або іншого характеру, що є дотичним до спортивної діяльності або розвитку спорту та можуть включати, у більш широкому сенсі, будь-яку діяльність або справу, що стосується спорту або пов'язана з ним. Тобто, сам кодекс поділяє спори в даній сфері на безпосередньо спортивні спори та спори, які пов'язані зі спортом. Зразком спору, який не є за своєю правовою природою спортивним, але тісно

пов'язаний з цією сферою діяльності, можна назвати справу щодо вимірювання розміру логотипу на купальнику спортсмена, а саме: чи був перевищений максимальний розмір, дозволений відповідно до пункту 1.4 правила 61 Олімпійської хартії, який передбачає, що логотип не повинен перевищувати 12 квадратних сантиметрів. Крім того, поставало питання, коли слід проводити це вимірювання: під час процесу виготовлення одягу або коли тканина розтягується на тілі при носінні. Суд прийняв рішення, що розмір логотипу підлягав вимірюванню, коли спортсмен одягав купальник.³⁷⁷

Найбільш вживаним є поділ спорів, які розглядає CAS на дисциплінарні та комерційні. Комерційними є спори, які виникають між спортсменами та посередниками (агентами), клубами, тренерами з трудових, посередницьких (агентських) договорів; трансферів спортсменів, щодо компенсації або відшкодування збитків при отриманні травми гравцем тощо. Дисциплінарні спори ж стосуються питань допінгу, маніпулювання результатами матчів, неправомірного суддівства, допуску до змагань, порушення правил змагань, порушення правил етики та чесної гри, оскарження рішень спортивних організацій тощо.

Особливістю CAS також є застосування спеціальних принципів і підходів до вирішення справ. Так, CAS послідовно дотримується позиції, що стандарт доведення при розгляді дисциплінарних справ є комфортна впевненість (Arbitration CAS 2014/A/3519 Arnaud Di Benedetto v. Fédération Internationale de Touch (FIT) & CAS 2014/A/3520 Bastien Cotte – Barrot v. FIT, award of 25 August 2014, Arbitration CAS 2014/A/3562 Josip Simunic v. Fédération Internationale de Football Association (FIFA), award of 29 July 2014 (operative part of 12 May 2014)). Цей стандарт був визначений як більше, ніж просто баланс ймовірностей, але менше за доказ в загальному розумінні (тим, що ми називаємо «поза всяким сумнівом»). Практика CAS чітко встановила, щоб досягти комфортної

³⁷⁷Darren Kane. Twenty years on: An Evaluation of the Court of Arbitration for Sport // Melbourne Journal of International Law, 2003. Vol. 4. №. 2. p. 633

впевненості, Колегія CAS повинна брати до уваги серйозність висунутого звинувачення (Arbitration CAS 2014/A/3562 Josip Simunic v. Fédération Internationale de Football Association (FIFA), award of 29 July 2014 (operative part of 12 May 2014).

Загалом арбітражні рішення не мають прецедентного характеру. Це пов'язано з їх конфіденційністю³⁷⁸. Як вже зазначалося вище, Спортивний арбітражний суд не є класичним арбітражем та має ряд особливостей. В зв'язку з цим виникає питання - чи носять рішення CAS прецедентний характер? На наш погляд, так, оскільки вони дають зразок подальшого тлумачення та застосування права. Про роль прецеденту йшла мова в рішенні у справі UCI v. Jogert, в якому CAS зазначив, що хоча арбітраж і не базується на принципі *stare decisis* (домінуючої сили прецеденту), рішення CAS формують прецедентне спортивне право і сприяють посиленню правової передбачуваності в міжнародному спортивному праві. І хоча попередні рішення CAS не є обов'язковими, вони можуть і повинні прийматися до уваги Колегією арбітрів CAS, яка розглядає справу, з метою утвердження законності і захисту прав та інтересів спортивних органів і спортсменів³⁷⁹, за винятком випадків, коли буде встановлено, що застосування певної норми призведе до помилки та несправедливості³⁸⁰. Крім того, застосування на практиці прецедентного права в рамках CAS і національних спортивних арбітражів значно полегшилось завдяки впровадженню відкритого публічного доступу до більшості арбітражних рішень³⁸¹.

³⁷⁸ Annie Bersage. Is There a Stare Decisis Doctrine in the Court of Arbitration for Sport? An Analysis of Published Awards for Anti-Doping Disputes in Track and Field. URL.: <https://law.pepperdine.edu/dispute-resolution-law-journal/issues/volume-twelve/06-bersagel.pdf>

³⁷⁹ Gabrielle Kaufmann-Kohler. Arbitral Precedent: Dream, Necessity or Excuse? . URL.: <http://www.arbitration-icca.org/media/4/77507134886347/media01231914308713000950001.pdf>; Matthew J. Mitten & Hayden Opie. Sports Law: Implications for the Development of International, Comparative, and National Law and Global Dispute Resolution . URL.: <https://www.peacepalibrary.nl/ebooks/files/331343398.pdf>

³⁸⁰ Annie Bersage. Is There a Stare Decisis Doctrine in the Court of Arbitration for Sport? An Analysis of Published Awards for Anti-Doping Disputes in Track and Field. URL.: <https://law.pepperdine.edu/dispute-resolution-law-journal/issues/volume-twelve/06-bersagel.pdf>

³⁸¹ Marcus F. Mazucco. LEX SPORTIVA: sports law as a transnational autonomous legal order. URL.: <http://www.theplayersagent.com/uploads/knowledgecenter/article/21/attachments/50aba71b36609.pdf>

З моменту свого створення CAS отримав визнання і довіру міжнародного спортивного співтовариства. І хоча він є недержавним органом з вирішення спорів, однак є не менш дієвим, а більш компетентним та оперативним способом врегулювання спортивних спорів.

ПІСЛЯМОВА

Проведене дослідження в контексті забезпечення соціальних прав у сфері спорту дозволяє визначити ряд наступних ключових проблемних аспектів, а саме:

1. Сама по собі проблема забезпечення *соціальних* прав у сфері спорту має свою настільки давню історію, наскільки давніми виявились проблеми у праві як такі. Адже право постає насамперед як соціальний феномен, невдємною складовою якого є соціально-правової проблеми. Тому проблеми соціального забезпечення прав у сфері спорту слід пов'язувати не стільки із появою спорту як феномену, скільки із розвитком прав людини у поколіннях. Власне – із подальшим виявленням їх порушень, невизнання тощо.

В сучасній Україні, саме демократичні засади реформування правової системи до ЄС стандартів, спонукають до трансформації не тільки спорту як сфери економіки, чи то виокремлення спортивного права в окрему галузь права, алей трансформації системи спортивного права до соціальних та трудо-правових стандартів.

Потреба соціально-правової трансформації спортивного права продиктована рядом об'єктивних та суб'єктивних причин, посеред яких, поява специфічних видів суспільних відносин, що охоплена соціальним навантаженням за наслідками спортивних контрактів, спортивної діяльності спортсмена, специфікою соціально-правових ризиків за видами спорту, діяльністю адміністративно-господарського апарату обслуговування сфери спорту, тощо.

Одночасно, сфера правовідносин між спортсменами та спортивними організаціями, установами, – клубами, федераціями, асоціаціями, тощо, – поєднує регулювання правовідносин із трудо-правовою та соціальною функцією дії права. Галузь трудового права закріплює основні інститути регулювання

трудоправних відносин у сфері спорту, через дію фундаментальних трудо-правових інститутів у цій сфері, а також, закладає основні потреби регулювання правовідносин у сфері спорту за соціальною ознакою – навчання, підвищення кваліфікації, забезпечення соціальних гарантій (відпустка, компенсація за шкоду, утримання, забезпечення житлом, одягом, харчуванням тощо). Загалом, як цивільно-договірні правовідносини, так і трудо-правові відносини безпосередньо учасниками яких є спортсмени, спонукають до реалізації ряду соціальних прав у сфері спорту та встановленню соціальних гарантій. Це означає, що соціальне право маючи міждисциплінарний характер (завдяки задіяності соціальних інститутів договірного права, трудового, житлового права, страхового права, права соціального забезпечення тощо) комплексно, герменевтично охоплює (доповнює, адекоди поглинає домінуючи) систему спортивного права за потребою соціального правового регулювання правовідносин у сфері спорту.

2. В ході дослідження методологічно постала дилема, яка полягає у тому, чи слід відносини сферу соціального права до сфери спортивного права, чи, навпаки, спортивне право вважати складовою соціального права?

Сфера як спортивного права, так і соціального права, пояснюються конверсійним процесом в правоутворенні як окремих міждисциплінарних галузей права. Натомість варто мати на увазі, що «запозичення»/«наявність» норм соціального права скоріш спостерігається дотично-допоміжною в спортивному праві, а не навпаки. Адже норми соціального права відіграють в спортивному праві насамперед обслуговуючу, регуляторну роль, але аж ніяк норми спортивного права не доповнюють, необслуговують соціальне право. Це і є один із аргументів входження соціальних прав до системи спортивного права, а не навпаки. Відповідно, за таких умов, ставиться під сумнів соціальне право як нова міждисциплінарна, комплексна галузь права.

В той же час, якщо соціальне право виникло як згустки соціальних норм об'єднаних специфічним предметом, методом правового регулювання,

функціями, ідеєю/ідеологією/метою права, виходячи із соціально-правових догм права, виходячи із втрати соціального призначення/ чи то неспроможності врегулювання правовідносин з соціальним ефектом в трудовому праві, праві соціального забезпечення, сімейному праві, житловому праві, цивільному праві тощо. То, в такому ж аспекті й спортивне право, визріло (оголилось) із проблемою у галузевій автономії від соціального права з огляду на міждисциплінарний підхід «об'єднання» по предмету та методу правового регулювання, функціям окресленими спортивним правом. Але правом, яке також втратило своє соціальне призначення, ефект.

Відповідно – методологічно – на системному рівні – кожна галузь права ніби вмонтовує (доповнює) соціальний аспект у свою внутрішньо-галузеву систему соціальною функцією права на рівні того чи іншого інституту чи то підінституту. Проте наявними до уваги постають й інші пояснення, відповідь на які залишається відкритою: до прикладу факт того, що втрата соціальної функції в житловому праві, трудову праві, як і в спортивному праві, демонструє глобальні соціально-правові проблеми таких галузей права, відсуваючи їх на задній план, надаючи перевагу в превілюванні соціального права із притягненням до себе усіх соціально-правових проблем (їх об'єднання), в специфічні міждисциплінарні інститути та підінститути, із визначенням їм місця саме в системі соціального права, а не в трудовому, спортивному, житловому тощо. В такому разі, право, як феномен (в широкому сенсі), користуючись мега-чи то квазі- силою дії права у соціальній функції, спроможне дормінувати над іншими функціями права, вимощуючи інший правопорядок та правовий режим із соціально-правовим забарвленням. Відтак, дійсно, на інший план відходить «система», «порядок», традиційний механізм, та ті інструменти як от – предмет, метод, функції, принципи тієї чи іншої втративших соціально-правову силу галузей права. І головне у цьому всьому – втрата сенсів як таких в одній галузі – та поява їх на міждисциплінарному рівні в іншій. За таких обставин й проявляється постмодернізм права, проходячи відповідну стадію та точку

неповернення, змінюючись на стадію мета-модерну права завдяки соціальним феноменам. Ось в чому роль полягає соціального права та спортивного права; а точніше – прояву природи соціального права в спортивному праві.

Отож за результатами спостереження виявлено те, що «правова конверсія» надала можливість окреслити насамперед проблеми структури системи спортивного права. Правова конверсія пародемонструвала тенденції антрополого-правових змін галузей та правової системи в цілому, характер змін правовідносин у таких сферах (галузях), у бік посилення соціально-правової функції дії права та її впливу на правову систему загалом. Незважаючи на те, що спортивне право «соціалізувалось» (наповнилось ідеями соціальної підтримки та регулювання), воно дедалі більше потребує комплексного підходу із до-врегулюванням ряду інститутів на законодавчому рівні – заборони дискримінації у сфері спорту, забезпечення гідних і рівних умов праці спортсменів, підвищення рівня правової культури посеред спортсменів, забезпечення ефективної соціальної інклюзії у сфері спорту, забезпечення справедливих та повноцінних механізмів та юрисдикційних форм захисту соціальних прав спортсменів, запровадження ефективного механізму страхування спортсменів та отримання вчасної компенсації тощо.

3. Соціальні права у сфері спорту постійно діють, розвиваються, трансформуються. Попри це, систематизація соціального законодавства не спостерігається. Розроблення детального змісту соціальних прав, їх диференціація, на доктринальному рівні у сфері спорту так і в соціальному праві не проводиться в належним чином. Відтак очевидно і те, що й законодавство, що регулює соціальні правовідносини не спроможне диференціювати соціальні права спортсменів в силу відсутності доктринальних розробок та концепцій. Натомість сам є правовий режим, який охоплюється соціально-правовим життям спортсменів багатогранний, однак потребує адекватного закріплення законодавчих положень, систематизації таких прав тощо.

З огляду на проведені дослідження, виходячи із цивілістичної концепції особистого немайнового права, вдається виділити в окрему групу ряд тих соціальних прав, які забезпечують фізіологічне буття спортсмена, а також прав, які забезпечують його соціальне буття. Утім як одні, так й інші – пов'язані спільним знаменником – недопустити асоціалізації (а, по суті, викривленню за ідеєю а не змістом цивілістичних прав в ході їх реалізації), що проявляється через соціальні аномалії – соціальну байдужість, складні життєві та соціальні обставини, бідність, тощо.

Зміст соціального права у сфері спорту (в об'єктивному сенсі) слід розуміти як комплекс тих соціальних благ, інститутів, підінститутів та соціально-правових гарантій, в тому числі й юрисдикційних механізмів, які покликані забезпечити належний стан соціального благополуччя спортсмена у суспільно-професійному середовищі. Це сприяє вчасному задоволенню його спортивно-професійних інтересів, підтримує його спортивно-соціальний статус, сприятиме встановленню достатнього рівня життя, встановлення особливого режиму життя спортсмена, як і утворить можливість належного забезпечення соціальних гарантій спортсмена під час перерви в кар'єрі, в наслідок завершення кар'єри, чи то забезпечення його розвитку в ході отримання додаткової «не спортивної» спеціальності завдяки отриманню додаткової освіти (фаху), втому числі, в межах соціальної інклюзії, тощо. Такий підхід утворить можливість вчасно та ефективно перекваліфіковуватись спортсмену із одного роду занять на інший, як і мати можливість ефективно відстоювати свої соціальні права у суді, інших юрисдикційних органах із функцією захисту та охорони соціальних прав.

Зміст суб'єктивного соціального права у сфері спорту – це комплексне нематеріальне благо, завдяки якому спортсмен/чи будь яка фізична особа, що займається фізичною культурою та спортом, має можливість використати свій соціально-фізіологічний/професійний потенціал задля забезпечення права в особливий спосіб – на дозвілля, на вибір роду занять, на індивідуальність, на

гідний рівень життя, на розвиток особистості, на навчання, на утримання, на страхування тощо.

4. Джерела (форми) права, які регулюють соціально-правові правовідносини у сфері спорту не є систематизованими. На нашу думку, їх доцільно класифікувати: *за сферою впливу* – на міжнародні (регіонального, континентального та світового рівня) та національні; *за способом систематизації* – на ті, які кодифіковані та ті, які містяться в спеціальних законах та локальних актах, рішеннях суду та рішеннях спортивних арбітражів, правовій доктрині в міжнародному приватному праві; *за сферою впливу* – на суб'єктів спортивного права (спортсменів, спортивних установ та організацій тощо) та тих, які обслуговують безпосередньо трудо-правові та соціально-правові відносини спортсменів та спортивних організацій. Такі суб'єкти участі у сфері спорту як галузі економіки не беруть; *за методом правового регулювання соціальних відносин у сфері спорту* – імперативним та диспозитивним; *за способом регулювання соціальних відносин у сфері спорту* – цивільно-договірні, господарсько-договірні, трудо-правові, соціально-правові, тощо; *за сферою регулювання соціальних відносин у галузі спорту* – правовідносини із встановлення періодичних та одноразових соціальних виплат, компенсацій, страхових правовідносин, правовідносин із навчання, переатестації, підвищення кваліфікації, правовідносин із захисту соціальних прав у сфері спорту (у спортивному арбітражу, інших юрисдикційних формах захисту – судовій, адміністративній, громадській, захисту прав ЄСПЛ, медіаційній формі захисту), правовідносини спортсменів пов'язаних із реабілітацію, правовідносини, які регулюють міграційні процеси посеред спортсменів (трансфер, зміна громадянства, перетин кордонів, участь у змаганнях на іноземній території тощо); і т.д.

Зміст норми соціального права у сфері спорту складають права та обов'язки, свободи та інтереси, які визначають соціальні блага для суб'єктів

спортивного права. Такі норми можуть характеризуватись імперативно та диспозитивно.

5. Проблеми правового регулювання соціальних прав у сфері спорту в контексті інклюзивного виміру наскрізно характеризують насамперед слабкість нормативно-правової бази, соціально-правової обізнаності щодо осіб із обмеженими можливостями у сфері спорту, осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах тощо. Це вказує на те, що на законодавчому рівні доцільно посилити соціальний обов'язок у сфері спорту, аби забезпечити належний вплив громадянського суспільства на гарантії реалізації соціальних прав в інклюзивному вимірі. Це сприятиме утворенню реальних можливостей підняття соціально-правової культури щодо осіб із вадами здоров'я, щодо дітей позбавлених батьківського піклування, дітей сиріт, осіб похилого віку тощо. Саме такі обставини нададуть змогу утворенню та посиленню не тільки ефекту «на зміни», алей сприятимуть сбалансованню соціальних прав таких осіб у спорті, визнання їх повноцінними учасниками соціально-правових відносин, а відтак, закріпить їх особливий соціально-правовий статус на законодавчому рівні. Натомість такий підхід не є самометою у бік закріплення статусу та правосуб'єктності осіб із інклюзивними потребами. Ба, більше, критерій «на зміни» у сфері спорту є насамперед важливим для «пересічного» («без особливого») із соціально правової точки зору. Адже не особи із соціальними інклюзивними статусами, а саме без інеклюзивні особи повинні подбати та прагнути, а по суті виконати свій соціальний обов'язок для соціально-правової консолідації суб'єктів спортивного права. Це сприятиме впровадженню в реальне життя соціального добробуту та соціальній турботі один про одного у сфері спорту, сприятиме сбалансуванню соціального правопорядку в цілому у суспільстві, сприятиме розбудові єдиної ланки у побудовій справедливої і, що головне, фізично та соціально здорової української нації.

6. Булінг та мобінг є соціальними явищами через те, що завдають шкоди соціальним благами. Їх поява у сфері спорту пояснюється асоціальними

зіткненнями скоріш на рівні правових культур – правопорядків та порядків без прав. Таким чином, феномен булінгу та мобінгу у сфері спорту безпосередньо пов'язаний із соціальним правом через вплив на соціальні права та свободи. Для спортсменів за умови його появи настають наслідки соціального характеру, що проявляються в порушення честі та гідності людини через приниження та цькування, через завдання моральної шкоди та страждань для спортсмена, опинення спортсменом в складних життєвих обставинах.

Механізм захисту соціальних прав від булінгу у сфері спорту потребує удосконалення у кожній юрисдикційній формі (адміністративній, судовій, третейській, медіаційній, нотаріальній, захисті ЄСПЛ тощо), що пов'язано із недосконалістю процедур. Адже встановити факт булінгу та мобінгу важче чим у традиційних трудових та освітніх відносинах в силу «замаскованості» юридичних фактів під «мотивацію», «звичаї» тощо. Питання безпосереднього відновлення чи то компенсації особистих немайнових прав осіб, що зазнали цькування, як правило не вирішується в адміністративних процедурах чи в судовому порядку.

АВТОБІОГРАФІЧНА ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ МОНОГРАФІЇ

Іншин М.І., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, провідний науковий співробітник НДР № 20БФ042-01; головний науковий співробітник НДР № 20БФ042-02 (керівник теми); директор Центру проблем імплементації європейського соціального права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Національної академії правових наук України; заступник голови координаційного бюро з проблем трудового права Національної академії правових наук України; адвокат; співзасновник Адвокатського об'єднання «Спарта Лекс»; директор та засновник Науково-дослідного інституту соціальної безпеки, політики, права, фінансів та бізнесу; заслужений юрист України

Вступ – виконаний одноособово;

Підрозділ 1.3. Розділу 1 виконаний у співавторстві із Мельник Я.Я.;

Підрозділ 2.1. Розділу 2 виконаний у співавторстві із Сірохою Д.І. та Мельник Я.Я.;

Підрозділ 2.2. Розділу 2, а також, висновки – виконані у співавторстві із Стефанчук М.М. та Мельник Я.Я.

Загальне редагування монографії виконані у співавторстві із Мельник Я.Я.

Публікації здійснені в межах держбюджетної теми НДР № 20БФ042-01

Сфера наукових інтересів: трудове право, право соціального забезпечення, соціальне право

Засоби зв'язку: trud_1@ukr.net

Стефанчук М.М., доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник НДР № 20БФ042-01; провідний фахівець Центру проблем імплементації європейського соціального права; професор кафедри нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підрозділ 2.2. Розділу 2, а також висновки – виконані у співавторстві із Іншиним М.І. та Мельник Я.Я.;

Підрозділ 4.3.1. Розділу 4, виконаний у співавторстві із Євдокименко Т.В. та Мельник Я.Я.;

Публікація здійснена в межах держбюджетної теми НДР № 20БФ042-01

Сфера наукових інтересів: проблеми судоустрою, адвокатури та прокуратури, адміністративне право та процес, соціальне право

Засоби зв'язку: ceslii.knu@gmail.com

Андрійв В.М., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, відмінник освіти України, заслужений працівник соціальної сфери

Підрозділ 2.3. Розділу 2 виконаний одноособово

Сфера наукових інтересів: трудове право, право соціального забезпечення

Засоби зв'язку: trud_1@ukr.net

Вавженчук С.Я., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; адвокат; член координаційного бюро з проблем трудового права Національної академії правових наук України; член Національної асоціації адвокатів України

Підрозділ 6.1. Розділу 6 виконаний одноособово

Сфера наукових інтересів: *трудове право, цивільне право*

Засоби зв'язку: *aadvokat@gmail.com*

Тищенко О.В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, старший науковий співробітник НДР № 20БФ042-01 Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підрозділ 6.2. Розділу 6 виконані у співавторстві із Черноус С.М.;

Публікація здійснена в межах держбюджетної теми НДР № 20БФ042-01

Сфера наукових інтересів: *трудове право, право соціального забезпечення, соціальне право*

Засоби зв'язку: *tischenkoev@ukr.net*

Кучма О.Л., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підрозділ 3.3. Розділу 3 виконаний одноособово

Сфера наукових інтересів: трудове право, право соціального забезпечення, страхування

Засоби зв'язку: okuchta@ukr.net

Сайнецький О.П., доктор юридичних наук, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підрозділ 1.3.1. Розділу 1 виконаний одноособово

Сфера наукових інтересів: трудове право, соціальна безпека, право на безпеку

Засоби зв'язку: trud_1@ukr.net

Сіроха Д.І., доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, науковий співробітник НДР № 20БФ042-01, старший науковий співробітник НДР № 20БФ042-02 Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; адвокат; член комітету з трудового права Національної асоціації адвокатів України

Підрозділ 2.1. Розділу 2 виконаний у співавторстві із Іншиним М.І. та Мельник Я.Я.

Сфера наукових інтересів: трудове право

Засоби зв'язку: dmitriy.prof@gmail.com

Мельник Я.Я., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник (керівник наукової теми НДР № 20БФ042-01), провідний науковий співробітник НДР № 20БФ042-02, провідний юрист Центру проблем імплементації європейського соціального права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; професор кафедри державно-правових та галузевих дисциплін Київського університету права Національної академії наук України; адвокат; керуючий партнер Адвокатського об'єднання «Спарта Лекс»; член координаційного бюро з проблем трудового права Національної академії правових наук України; член комітету з трудового права Національної асоціації адвокатів України; член Центру сімейного права Вищої школи адвокатури Національної асоціації адвокатів України

Підрозділ 1.1. Розділу 1 виконаний у співавторстві із Мельник Я.Я. (молодшим);

Підрозділ 1.2. Розділу 1 виконаний одноособово;

Підрозділ 1.3. Розділу 1 виконаний у співавторстві із Іншиним М.І.;

Підрозділ 2.1. Розділу 2 виконаний у співавторстві із Сірохою Д.І. та Іншиним М.І.;

Підрозділ 2.2. Розділу 2, а також, висновки – виконані у співавторстві із Стефанчук М.М. та Іншиним М.І.;

Підрозділ 4.3.1. Розділу 4, виконаний у співавторстві із Євдокименко Т.В. та Стефанчук М.М.;

Загальне редагування монографії виконане у співавторстві із Іншиним М.І.

Публікації здійснені в межах держбюджетної теми НДР № 20БФ042-01

Сфера наукових інтересів: теорія права (право на безпеку), процесуальне право, філософія права (правова антропология, постмодернізм права, мета-модерн права), соціальне право, соціальна безпека, цивільне право та процес, сімейне право, міжнародне приватне право

Засоби зв'язку: jaroslav_melnik_@ukr.net

Вишновецька С.В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права та процесу Національного авіаційного університету.

Підрозділ 3.1. Розділу 3 виконаний одноособово

Сфера наукових інтересів: трудове право, цивільне право та процес, соціальне право

Засоби зв'язку: vyshnsv@ukr.net

Черноус С.М., кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник НДР № 20БФ042-02; доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підрозділ 6.2. Розділу 6 виконані у співавторстві із Тищенко О.В.

Сфера наукових інтересів: трудове право, право соціального забезпечення, соціальне право

Засоби зв'язку: chernouss@ukr.net

Сіньова Л.М., кандидат юридичних наук, науковий співробітник НДР № 20БФ042-01; доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підрозділ 1.4. Розділу 1, виконаний у співавторстві із Мельник М.Б.;

Підрозділ 4.1., підрозділ 4.2., підрозділ 4.3., підрозділ 4.4., підрозділ 4.5. Розділу 4 виконані одноособово

Сфера наукових інтересів: трудове право, право соціального забезпечення, проблеми функцій трудового права, правове регулювання соціального захисту оstarбайтерів

Засоби зв'язку: sinyova@ukr.net

Мельник М.Б., кандидат юридичних наук, асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, провідний юрист Центру проблем імплементації європейського соціального права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підрозділ 1.4. Розділу 1 виконаний у співавторстві із Сіньовою Л.М.;

Підрозділ 3.4. Розділу 4 виконаний у співавторстві із Мельник Я.Я.

Сфера наукових інтересів: соціальне право, ефективність трудового права, сімейне та цивільне право

Засоби зв'язку: marija_melnik@ukr.net

Заліско О.М., кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; юрист відділу з питань статусу і трансферів футболістів Українській асоціації футболу

Підрозділ 6.4. Розділу 6 виконаний одноособово

Сфера наукових інтересів: цивільне право, спортивне право

Засоби зв'язку: civil.knu@meta.ua

Коваленко Р.І., кандидат юридичних наук, асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, молодший співробітник НДР № 20БФ042-01, провідний фахівець Центру проблем імплементації європейського соціального права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підрозділ 3.2. Розділу 3 виконаний у співавторстві із Мельничук В.П. та Комарницькою М.В.;

Публікація здійснена в межах держбюджетної теми НДР № 20БФ042-01

Сфера наукових інтересів: трудове право, соціальне право, соціальна безпека

Засоби зв'язку: st.line@ukr.net

Гаврилова О.О. к.ю.н., провідний юрист Центру проблем імплементації європейського соціального права Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підрозділ 5.3. Розділу 5 виконаний у співавторстві із Денисюк М.О.

Сфера наукових інтересів: трудове право, право соціального забезпечення, соціальне право

Засоби зв'язку: trud_1@ukr.net

Тіхонова М.А., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ

Підрозділ 3.5. Розділу 3 виконаний одноособово

Сфера наукових інтересів: спортивне право, цивільне право

Засоби зв'язку: tihonovamari@gmail.com

Мельничук В.П., координатор Центру арабських студій Інституту міжнародних відносин; провідний юрист НДР № 20БФ042-02, аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, директор благодійної організації «Благодійний фонд «Соціальний добробут»

Підрозділ 3.2. Розділу 3 виконаний у співавторстві із Коваленком Р.І. та Комарницькою М.В.

Сфера наукових інтересів: трудове право, право соціального забезпечення, соціальне право

Засоби зв'язку: melnichukv8989@gmail.com

Комарницька М.В., провідний юрист Центру проблем імплементації європейського соціального права, аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення, провідний юрист НДР № 20БФ042-01 Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підрозділ 3.2. Розділу 3 виконаний у співавторстві із Коваленком Р.І. та Мельничук В.П.;

Підрозділи 5.1. та 5.2. Розділу 5 виконаний одноособово;

Публікація здійснена в межах держбюджетної теми НДР № 20БФ042-01

Сфера наукових інтересів: трудове право, соціальне право, припинення трудових правовідносин
Засоби зв'язку: ta.ri4ka311296@gmail.com

Денисюк М.О., аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підрозділ 5.3. Розділу 5 виконаний у співавторстві із Гавриловою О.О.

Сфера наукових інтересів: трудове право, право соціального забезпечення, соціальне право
Засоби зв'язку: trud_1@ukr.net

Євдокименко Т.В., юрист 1 категорії Центру проблем імплементації європейського соціального права, здобувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підрозділ 4.3.1. Розділу 4, виконаний у співавторстві із Мельник Я.Я. та Стефанчук М.М.

Сфера наукових інтересів: трудове право, право соціального забезпечення, соціальне право (соціально-правові проблеми осіб, які опинились у складних життєвих обставинах)
Засоби зв'язку: ceslii.knu@gmail.com

Мельник Я.Я. (молодший), студент 5-го року навчання ОР «бакалавр» Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Підрозділ 1.1. Розділу 1 виконаний у співавторстві із Мельник Я.Я.

Сфера наукових інтересів: спортивне право, IT-право

СПОНСОРИ ТА ПАРТНЕРИ МОНОГРАФІЇ

Спонсор: Благодійний фонд «Соціальний добробут» – це громадська організація, яка в рамках своєї діяльності у проєкті цього дослідження забезпечує сприяння та реалізації не тільки освітніх, алей соціально-правових здобутків наукової спільноти. Фонд підтримує та забезпечує різноманітні соціальні напрямки в проєкті: навчання, методично-правову допомогу, сприяє втіленню результатів дослідження у життя посеред спортсменів та усіх тих, хто цікавиться проблемами соціального права у сфері спорту. Девіз Благодійного фонду: *«Освічене та здорове суспільство – запорука соціального добробуту, щасливої та сильної України».*

Партнер: Адвокатське об'єднання «Спарта Лекс» – це юридична компанія, яка підтримує та розділяє ідею безоплатних юридичних консультацій, як для соціально незахищених верств населення, так і для більш широкого кола осіб, що потребують фахової юридичної допомоги. Команда АО соціально зорієнтована в силу того, що заснована на соціальній ідеї розуміння права. Засновниками АО є відомі вітчизняні адвокати-вчені. До складу команди АО також входять практики-професіонали, фахівці із соціального права. Стратегія команди – *«ефективний соціальний захист задля соціального добробуту в Україні».* Саме тому, АО «Спарта Лекс» тісно співпрацює із БФ «Соціальний добробут», в тому числі і в юридичному супроводженні цього проєкту, спільній реалізації інших різноманітних соціальних пакетів юридичної допомоги.

Спонсор: «Трудові ініціативи» – громадська організація, що просуває ідею гідної праці й соціального діалогу в Україні, а також займається активним захистом права на свободу об'єднання та права на мирні зібрання, втіленням принципу гендерної рівності та недискримінації в сфері праці.

Організація проводить аналітичну роботу, адвокаційні кампанії, ініціює різноманітні освітні програми та співпрацює з іншими інститутами громадянського суспільства задля розвитку демократичного суспільства й побудови правової держави.

Юридична клініка ГО «Трудові ініціативи» пропонує комплексну юридичну допомогу у справах, пов'язаних з порушенням трудових прав. Двері нашого офісу завжди відкриті як для окремих працівників, так і для представників профспілок, яким необхідна підтримка у веденні колективних трудових переговорів або у випадках, коли роботодавець обмежує трудові права.

Партнер: **НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, ПОЛІТИКИ, ПРАВА, ФІНАНСІВ ТА БІЗНЕСУ** – метою діяльності Інституту є організація та проведення наукової і науково-технічної діяльності у галузях соціальної безпеки, політики, права, фінансів та бізнесу, психології, соціології, економіки, фінансового менеджменту, держави і права, стратегічного прогнозування і планування, а також аналіз розвитку соціально-економічних і політичних процесів в країні, розроблення наукових рекомендацій щодо забезпечення психологічного, соціального, економічного і правового розвитку людини, українського суспільства та держави, надання послуг наукового та освітнього характеру.

